

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Т. Назаренко, М. Криловець,
В. Яценко, А. Логінова, О. Часнікова

Методика розроблення та впровадження інтегрованих курсів за вибором з географії та економіки в гімназії та ліцеї

Методичний посібник

Київ 2023

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ**

**Т. Назаренко, М. Криловець, В. Яценко,
А. Логінова, О. Часнікова**

**Методика розроблення та впровадження
інтегрованих курсів за вибором
з географії та економіки в гімназії та ліцеї**

методичний посібник

**Київ
Педагогічна думка
2023**

УДК 37.02.

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 1 від 23 січня 2023 р.)*

Рецензенти:

К. В. Кривчук, вчитель економіки Гімназії № 290 м. Києва;

П. Г. Шищенко, доктор географічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України.

Експерт:

Д. О. Пузіков, кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України.

Назаренко Т., Криловець М., Яценко В., Логінова А., Часнікова О.
Методика розроблення та впровадження інтегрованих курсів за вибором з географії та економіки в гімназії та ліцеї: методичний посібник. [Електронне видання]. – Київ : Педагогічна думка, 2023. – 144 с.

ISBN 978-966-644-653-7

У методичному посібнику висвітлено інформацію про організацію курсів за вибором інтегрованого змісту для посилення варіативного складника з географії та економіки в закладах загальної середньої освіти України. В змісті посібника читачі знайдуть освітні навчальні програми для курсів за вибором інтегрованого спрямування, які створені за новими вимогами та містять відповідні структурні елементи та сучасні форми, методи і засоби навчання географії та економіки. Всі програми пройшли наукову експертизу і мають схвальні Грифи МОН України.

Також посібник містить конкретні методичні рекомендації щодо здійснення навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти в гімназії та ліцеї. Весь поданий матеріал супроводжується конкретними прикладами організації навчання географії та економіки через зміст створених навчальних програм для інтегрованих курсів за вибором, які вчителі можуть використовувати в реальному освітньому процесі. Рекомендовано учителям географії та економіки, викладачам закладів вищої освіти, методистам, майбутнім вчителям (здобувачам вищої педагогічної освіти) і всім, хто цікавиться географією та економікою.

© Інститут педагогіки НАПН України, 2023

© Назаренко Т., Криловець М., Яценко В., Логінова А., Часнікова О., 2023

ISBN 978-966-644-653-7

© Педагогічна думка, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ I. ІНТЕГРОВАНІЙ ЗМІСТ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОНОМІКИ В КУРСАХ ЗА ВИБОРОМ У ГІМНАЗІЯХ ТА ЛІЦЕЯХ	17
Розділ II. ІНТЕГРАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	42
Розділ III. МЕТОДИКА РОБОТИ З НАВЧАЛЬНИМИ ПРОГРАМАМИ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ ІНТЕГРОВАНОГО ЗМІСТУ	62
Розділ IV. УПРОВАДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ В ОСВІТНЮ ПРАКТИКУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	86
Географія міжнародних економічних відносин (базове предметне навчання, 9 кл.), автори: Часнікова О. В., Яценко В.С.	100
Географія міжнародних економічних відносин. Екологічний менеджмент та економіка природокористування (профільне навчання, 10 кл), автори: Логінова А. О. (р. 1-2), Яценко В. С. (р. 3-4)	
Рекреаційна географія та туризм (базове предметне навчання, 9 кл.), автори: Покась Л. А. (р. I), Логінова А. О. (р. II), Яценко В. С. (р. III)	114
Цифрова економіка та основи регіональної політики (профільне навчання, 10 кл.), автор: Логінова А.О.	132
Список використаних джерел	144

ВСТУП

Метою географічної та економічної освіти в закладах загальної середньої освіти є формування в учнів ключових та предметних компетентностей, а також географічної та економічної культури як необхідної якості людини, що перебуває в умовах глобалізованого світу, як частини загальнолюдської культури.

Шкільна географічна освіта переживає дуже складний період. Престиж географії падає. Незважаючи на те, що в базовому навчальному плані географія є обов'язковим предметом, години на її вивчення скорочуються, саме тому для підсилення варіативного компоненту в умовах компетентнісного підходу акцентується увага на результатах навчання засобами курсів за вибором інтегрованого спрямування.

Враховуючи посилення ролі варіативного складника у навчанні, який передбачає різноманітні варіанти щодо вивчення навчальних предметів та курсів за вибором за різними рівнями навчання, а також з метою розроблення цілісного навчально-методичного забезпечення варіативного складника наукові співробітники відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України створили навчальні програми для курсів за вибором інтегрованого характеру для диференційованого навчання та демонстрації міжпредметних зв'язків географії та економіки в гімназії та ліцеї.

У суспільстві відбуваються глибокі зміни в соціальному і економічному житті. Все це, а також сучасні досягнення науки, зажадали створення нової концепції шкільної географії в якій потрібно показати значення географії при формуванні особистості, як унікальної науки, яка в комплексі афішує єдність тріади: природи – суспільства – економіки, аналізує причинно-наслідкові зв'язки, прогнозує і пропонує шляхи вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем.

Без географічних знань і умінь, без уявлення про Землю, як про єдине ціле, без географічної культури неможливо існування людини.

В ознаці визначальних показників про присутність людини на земній поверхні географи спочатку вирішили сконцентруватися на населених пунктах і землекористуванні. Потім, поступово, до цієї первинної галузі на підставі аналізу людських популяцій додалася наука про вивчення їх діяльності. Дисципліна досліджувала знаряддя, якими вони користувалися, інструменти, які вони виготовляли, споруди, що ними зводились, вбрання, у яке вони вдягалися, мови, якими вони послуговувалися, а також політичні та адміністративні установи, на які вони спиралися. Таким чином навколо географії виникали інші споріднені науки, які в середині все ж таки були географо-центричними.

Отже, географія за своїм змістом є комплексною та інтегрованою наукою. Ця особливість знайшла відображення й у меті та змісті навчання географії в закладах загальної середньої освіти. З одного боку, цей предмет містить фізико-географічний складник (явища та зміни в природі), а з іншого – соціально-географічний (поєднує економіку, суспільні дисципліни тощо). Відтак вивчення навколишнього середовища та природних явищ здійснюється з використанням універсального інструментарію: дослідження, прогнозування та моделювання. Опановані учнями під час вивчення природничих предметів знання про природу і людство на планеті Земля географія об'єднує в єдину наукову картину світу. Саме тому шкільна географія є базовим світоглядним навчальним предметом у закладі загальної середньої освіти.

Зміст пропонованого методичного посібника розгляне основні напрямки шкільної географії та їх відображення в кусах за вибором.

Основними напрямками є:

- гуманітаризація – інформація про роль видатних особистостей у розвитку географії; розгляд всіх об'єктів, явищ, процесів у ставленні до людини; вплив природи на розвиток матеріальної і духовної культури, роль

природи у формуванні моральності, національні традиції природокористування та господарювання, роль людини в формуванні сучасних ландшафтів;

- вивчення рідного краю через краєзнавчий підхід, починаючи від оточення школи і закінчуючи територією області чи регіону; знання фактичного матеріалу про свій край та прояв загальних фізико-географічних закономірностей і причинно-наслідкових зв'язків на знайомій місцевості, за рахунок введення комплексних курсів за вибором в 6-9 класах;

- екологізація курсів за вибором на основі виховання любові та бережливого ставлення до Землі як до будинку, де ми живемо, основний принцип: мислити глобально, діяти локально та про роль кожної людини у вирішенні екологічних проблем;

- диференціація через диференційований підхід, де є чіткий поділ географічного змісту за рівнями: для ознайомлення, базовий рівень, поглиблене вивчення, вивчення на профільному рівні. Крім того, спеціалізовані та профільні курси, блоки та ін.,

- комплексний підхід при вивченні окремих регіонів на основі сформованих знань із загальної географії.

Все це відображено у створених курсах за вибором інтегрованого характеру та у методичних рекомендаціях в роботі з навчальними програмами.

Мета та завдання навчання географії в гімназії і ліцеї (історичний аспект)

Активна розбудова української шкільної географічної освіти розпочалася на початку 1990-х рр. Змінилися підходи до вивчення географії в школі. Інтеграція й глобалізація соціальних, економічних процесів, розбудова української держави потребували модернізації освітнього простору, активізували проблему варіативності змісту шкільної географічної освіти.

Запроваджуються варіативні програми з географії та нові географічні факультативи, також з'являються курси за вибором.

Із 1997 р. у класах географічного профілю та у класах із поглибленим вивченням цього предмета географія стала викладатися за спеціальними програмами: «Програма факультативів», «Програма спецкурсів з географії», «Програма спецкурсів з основ економіки», «Програма з географії для профільних класів» тощо. Проте недостатнє навчально–методичне забезпечення освітнього процесу ускладнювало можливість реалізації ідеї варіативності шкільної географічної освіти. Суттєвим недоліком навчальних програм з географії, створених у другій половині 1990-х рр., була невідповідність більшості з них запровадженій системі обов'язкового тематичного оцінювання. Це зумовило необхідність конкретизації та уніфікації системи вимог до знань і вмінь учнів з географії. Було розроблено та включено до навчальних програм критерії оцінювання знань і вмінь учнів за 12-бальною шкалою з детальним аналізом конкретної оцінки сформованих теоретичних знань та практичних умінь і навичок учнів за наявними освітніми рівнями. Були зроблені важливі кроки щодо модернізації практичного складника навчання географії. Зокрема, системи практичних робіт до курсів географії, яка потребувала вдосконалення (окремі роботи були розраховані для певних типів шкіл, наприклад, сільських, та не могли бути повноцінно реалізовані в інших, тоді як всі практичні роботи мали спрямовуватись на розвиток різнопланових географічних умінь і навичок учнів).

Географія як навчальний предмет формує такі компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій, що передбачають здатність та готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методології для пояснення світу природи, визначення питань та формулювання висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, спричинених людською діяльністю і відповідальність особи як громадянина за наслідки цієї діяльності. Це, своєю чергою, є підґрунтям для реалізації таких напрямів

Концепції Нової української школи (НУШ), як формування компетентностей, розвиток критичного мислення, фінансової грамотності, громадянської обізнаності тощо.

Навчання географії в школі відбувається за різними курсами. Це фізико-географічні, до яких належить природознавство й фізична географія, інтегровані, що включають загальну географію та географію материків і океанів, а також соціально-економічні, до яких відносять економічну й соціальну географію України та світу. Основними змістовими лініями фізико-географічних курсів є геокомпонентна (окремі оболонки Землі й природні компоненти), комплексна (географічна оболонка, ландшафти) та геоecологічна (екологічні й геоecологічні проблеми та шляхи їх розв'язання). У соціально-економічних курсах доміантними є структура й розміщення населення та економіки, а також економіко-географічне районування України та світу. При цьому розрізняють просторові об'єкти вивчення різних рівнів.

Важливим для географічної освіти учнів гімназії та ліцею в умовах глобалізації світового господарства стає висвітлення питань своєрідності організації національних господарств різних країн світу; виявлення їх спільних та відмінних рис, особливостей трансформації сучасного конкурентного ринкового середовища; аналіз логістичних потоків; аналіз моделей господарського розвитку країн світу близького та далекого від України зарубіжжя; виявлення тенденцій розвитку світового господарства в умовах глобалізації та економічної інтеграції, що стає організаційно можливим завдяки вивченню географії на профільному рівні в 10-11(12)-х класах. Актуалізується проблема запровадження навчання географії учнів 10-11(12)-х класів на профільному рівні як один із напрямів реформування освітньої галузі держави відповідно до міжнародних стандартів освіти. Це зумовлює необхідність пошуку нових підходів до організації освіти у ЗЗСО з метою створення найсприятливіших умов для становлення й розвитку особистості кожного учня, формування у нього цілісної наукової картини світу, адекватної самооцінки, як найповнішого уявлення про майбутню сферу

професійної діяльності та вільного й свідомого її вибору, проте й застерігає від дій, які можуть нівелювати географічну освіту, перетворивши її на пропедевтичну, допоміжну. Основоположними ідеями НУШ є її наскрізний, інтегрований, компетентнісно та практико орієнтований вектор реалізації змісту навчання; рамковий та дитиноцентричний характер структури процесу навчання, зокрема й географії. Ідеї профільного навчання не є новими. Отже, в Україні здійснюється чергова спроба профілізації шкільної освіти й на часі – наступний етап змін, що стосується імплементації ідей НУШ у практику діяльності не лише початкової, а й гімназії та ліцею в закладі загальної середньої освіти.

Нова українська школа потребує й учителя нового типу, який спроможний працювати в умовах динамічних змін, володіє сучасними методиками, спрямованими на формування в учнів оціночного ставлення до навколишнього світу, подій та явищ, умінь застосовувати набуті природничо-наукові знання та навички дослідницької діяльності для пояснення явищ природи, забезпечення власного та суспільного добробуту, збереження здоров'я, цивілізованої взаємодії в довкіллі.

Учитель географії має володіти аналітико-дослідницькими навичками, що є обов'язковою умовою формування його як педагогічного суб'єкта згідно з новою парадигмою і методологією. Компетентнісний підхід у підготовці вчителя географії передбачає відповідність рівня компетентності вчителя вимогам сучасної географічної освіти: креативність, адаптивність і комунікабельність; екологічна грамотність; володіння основами сучасних геоінформаційних технологій; підтримка ефективної педагогічної взаємодії з батьками й громадськістю тощо.

Поняття курсів за вибором в педагогічній науці

Основними напрямками реформування географічної освіти, серед інших, визначено забезпечення її варіативності, індивідуалізації, диференціації та інтеграції у навчанні учнів.

Поняття «диференціація» подається як розчленування цілого на окремі частини, що якісно відмінні одна від одної. Під диференціацією навчання більшість учених розуміють таку форму організації навчання, яка враховує типологічні індивідуально-психологічні (на основі яких можна об'єднати у групи) особливості учнів і супроводжується особливим взаємозв'язком учителя та учнів.

«Навчально-виховний процес, якому властиве врахування типових індивідуальних відмінностей учнів, прийнято називати диференційованим, а навчання в умовах цього процесу — диференційованим навчанням» [Бугайов О. І. Диференціація навчання учнів у загальноосвітній школі: Метод. рек. / О.І. Бугайов, Д.І. Дейкун; НДІ педагогіки України. – К.: Освіта, 1992. – 32 с.: табл.].

Диференційоване навчання багато науковців розглядають як особливу форму організації навчання: у стосунках учитель—учень враховуються індивідуально-психологічні особливості учнів. Деякі вчені зазначають, що при диференційованому навчанні мають місце варіативний зміст, різні методи та інтенсивність навчання, а процес навчання спрямований на виявлення і розвиток здібностей та інтересів учнів. У цьому разі кожен учень забезпечується максимально сприятливими умовами для гармонійного особистісного розвитку в соціальному оточенні. Диференційоване навчання надає можливості для розвитку пізнавальної активності та пізнавальних потреб учнів.

Вищим рівнем індивідуалізації, диференціації та самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів є можливість вибору конкретної форми занять з урахуванням психологічних, вікових параметрів учнів,

специфічних засобів навчання. Все це, на відміну від обов'язкових навчальних занять, має місце на курсах за вибором.

Диференційоване навчання під час уроків передбачає виконання різнорівневих завдань, поділ учнів на гомогенні групи тощо. У позаурочний час — це набуває форми факультативів та гурткової роботи.

Для досягнення цілей, що ставляться перед курсами за вибором, необхідно виконувати такі педагогічні умови диференціації в учнівських групах: урахування індивідуальних здібностей учнів у процесі застосування методів навчання, диференційовані вказівки та допомога учням, диференційований контроль і оцінка їхньої творчості.

Поняття «курси за вибором» конкретизуються різними науковцями і дидактами як подібна до обов'язкових навчальних занять, обмежена в часі форма поглибленого вивчення основ наук для розвитку інтересів і здібностей учнів, здійснювана в певному місці з певною групою учнів ланка педагогічного процесу, в межах якої досягається завершена, але часткова дидактична і виховна мета, характерна для курсів за вибором, які також можуть бути і є дуже розгалуженими за часом, об'ємом та змістом.

У методичній літературі зазначається, що мета курсів за вибором підпорядкована загальній меті шкільної освіти. Остання, згідно з програмою з географії, полягає у формуванні засобами навчального предмета ключових та географічних компетентностей учнів, необхідних для соціалізації, творчої самореалізації особистості, розуміння природничо-наукової картини світу, вироблення географічного стилю мислення і поведінки. Метою курсів за вибором вважається забезпечення повноцінного розвитку особистості, створення сприятливих умов для її самовизначення, підготовки до самореалізації в суспільстві. Цілі, що стоять перед курсами за вибором говорять про сприяння самостійному засвоєнню знань учнів; виховання їхніх пізнавальних інтересів; розвиток творчих можливостей особистості.

Отже, можна узагальнити мету курсів за вибором географічного змісту як таку, що полягає у розвитку особистості, сприянні її самовираженню,

творчій самореалізації особистості, згідно з освітніми потребами учнів, формуванні ключових та предметних географічних компетентностей.

Роль географічних курсів за вибором науковцями відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України вбачається у вирішенні педагогічних та методичних проблем, пов'язаних з аналізом доступного матеріалу уточненого змісту, розробкою методики викладання; прогнозуванні, створенні змісту нових курсів; орієнтації учнів на професію, що матиме географічну складову .

Реалізація основної мети курсів за вибором відбувається шляхом виконання таких завдань: сприяти самостійному засвоєнню знань; формувати стійкі пізнавальні інтереси учнів; розвивати творчі можливості особистості.

Завдання, що стоять перед курсами за вибором з географії для гімназії та ліцею, виходять із загальних завдань, що стоять перед усією освітньою галуззю «Природознавство», а саме: ознайомлення з науковими фактами, оволодіння понятійно-термінологічним апаратом природничих наук, набуття досвіду практичної та експериментальної діяльності, формування ціннісних орієнтацій на збереження природи. У практиці навчання на географічних курсах за вибором можна виокремити такі завдання: поглиблення знань учнів з основ науки; розвиток картографічно-практичних умінь та навичок; підготовка учнів до майбутньої практичної діяльності; свідомий вибір профілю навчання; географічне виховання учнів.

За змістом і організацією курси за вибором посідають проміжне місце між основним процесом навчання, здійснюваним на уроках, і позакласною роботою. Виокремлюють такі основні ознаки курсів за вибором, як необов'язковість її для всіх учнів та право учнів на вибір курсу.

У педагогічній літературі існує декілька класифікацій курсів за вибором. Наприклад, курси за вибором поділяються на: додаткові (на яких розширюються коло знань учнів, що визначилися з подальшим профілем навчання); для поглиблення знань з певних розділів шкільного предмета; курси, на яких поглиблюються загальні знання учнів з географії.

Поділяють курси за вибором на предметні, міжпредметні та позапрограмні. Кожен курс за вибором, за цією класифікацією, виконує певні функції в навчальному процесі: предметні — поглиблення знань з предметів, що передбачені навчальним планом школи (можуть бути як комплексні, так і профільні, пов'язані з професійною діяльністю або побутом людини тощо); міжпредметні — покликані сприяти інтеграції природничих чи соціально-економічних знань учнів, отриманих у процесі вивчення інших предметів. Курси за вибором цього типу сприяють розв'язанню навчально-виховних завдань із формування в учнів комплексного розуміння проблем географії, тісних взаємозв'язків між її компонентами, засобів та шляхів подолання географічних проблем. Позапрограмні курси за вибором – не передбачені навчальним планом школи. Вони забезпечують можливість більш мобільного реагування на нові досягнення в галузі сучасної географії, втілюють їх у навчальний процес й уособлюють у собі ідею географічного змісту навчання, наприклад, «Природа і населення своєї місцевості», «Глобалізаційні процеси на політичній карті світу», «Євразійський напрям розвитку України», «Проблеми внутрішньо переміщених осіб» тощо.

Інтегративні курси за вибором географо-економічного змісту є засобом розвитку індивідуальних якостей учнів.

Курси за вибором з географії мають декілька класифікацій, вони поділяються на курси підвищеного рівня, прикладні та факультативні спецкурси.

До першої групи курсів належать такі, що вивчаються після основного курсу і мають на меті поглибити його зміст. На курсах другої групи учні мають ознайомитися з основними поняттями і закономірностями конкретних географічних процесів та явищ. Спецкурси становлять третю групу і мають на меті вивчення вузького кола питань.

Мета систематичних курсів полягає у поглибленні теоретичних знань та практичної підготовки учнів, які вони отримали в основному курсі

географії. Курси цієї групи узгоджені з основним курсом і за тематикою, і за часом.

Спеціальні курси мають на меті поглиблення та розширення знань учнів лише з деяких розділів основного курсу географії.

Мета курсів практичного спрямування полягає в ознайомленні учнів із застосуванням теоретичних знань на практиці, а саме: у сільському господарстві, в промисловості, в довкіллі.

Розроблені науковцями відділу навчальні програми для курсів за вибором не належать до жодної з трьох груп і можуть бути виокремлені як курси за вибором інтегрованого характеру, що включає не лише теоретичний матеріал, а й практичний та дозволяє вільно поводитися в навколишньому середовищі як природному та й соціально-економічному.

Щодо своєчасності впровадження курсів за вибором інтегрованого характеру, то вони набувають особливого значення в період розробки і впровадження у практику нових шкільних програм, курсів, оскільки дають можливість провести педагогічну і суспільну перевірку життєвості тих чи інших новацій, підготувати для них дидактичну базу та матеріально-технічне забезпечення без різкого зламу налагодженого педагогічного процесу.

Саме курси за вибором інтегрованого характеру дають можливість найефективніше розвивати та виховувати особистість. Це зумовлено специфікою відвідувань (добровільність), кількістю членів навчальної групи (до 15 учнів), контингентом керівників (зацікавлені вчителі, учні, спеціалісти).

Аналізуючи існуючі навчальні програми для курсів за вибором, нами зроблені висновки, що у курсах з географії та економіки їх цілі і завдання подано узагальнено, вони не враховують упровадження особистісного підходу до розвитку учнів в умовах розвитку сучасної педагогіки. Після уточнення і конкретизації нами виокремлено такі освітні завдання, що стоять перед курсами за вибором і враховують вимоги компетентісно орієнтованого навчання: розвиток пізнавальних інтересів, нахилів та

здібностей учнів; удосконалення експериментальних умінь та навичок; розвиток активності учнів та їхні уміння самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці; теоретичне та практичне ознайомлення учнів з науковими методами і сучасними технологіями; здійснення профорієнтаційної роботи.

Щодо визначення функцій, які виконують курси за вибором, ми віднесемо такі: розвантаження навчальних програм; задоволення диференційованих інтересів учнів; спрямованість на трудову діяльність; практична спрямованість; забезпечення міжпредметного змісту.

Навчання на курсах за вибором здійснюється за загально дидактичними та специфічними принципами. До загально дидактичних принципів належать: добровільності, науковості, доступності, зв'язок теорії з практикою; розвивальне навчання, пізнавальна активність та самостійність, свідоме засвоєння знань, систематичність та послідовність, наочність.

З огляду на методичну літературу, принцип добровільності є основою організації курсів за вибором. Відповідно до цього не допускається запис учнів на курси за вибором без їхньої згоди. Але, обравши курс, учень має систематично відвідувати його.

Зважаючи на завдання, що стоять перед курсами за вибором, особливе значення мають принципи виховного та розвивального навчання, пізнавальної активності й самостійності. Це пояснюється тим, що під час навчання на курсах за вибором з географії інтегрованого спрямування в учнів виховується свідоме ставлення до навчання, самостійність та ініціативність, організованість та дисциплінованість, розвиваються не лише загальні здібності, а й спеціальні географічні, логічне мислення, творче ставлення до роботи, вміння працювати у колективі, відповідальність. Саме на курсах за вибором такого типу максимально виконується принцип пізнавальної активності та самостійності, що передбачає застосування методів навчання, які стимулюють творчість учнів під час проведення різнопланової самостійної роботи.

Практика впровадження навчальних програм для курсів за вибором з географії інтегрованого змісту дає змогу стверджувати, що його вибір не може бути спонтанним, а визначається конкретними умовами: зацікавленість учнів; місцезнаходження та промислово-наукове оточення закладу загальної середньої освіти; зацікавленість учителя тематикою курсу і рівнем його науково-теоретичної та методичної підготовки; навчально-методичне обладнання географічного кабінету.

Зважаючи на добровільне відвідування курсів за вибором учнями, постає питання щодо домашніх завдань і оцінювання знань на заняттях. Опрацювання методичної літератури вказує на те, що думки дослідників розподілилися. Висловлюються пропозиції, що: оцінку треба виставляти за узагальненням результатів навчальної діяльності з теми чи розділу, враховуючи написання рефератів, доповідей, виконання картографічних чи інших видів самостійних робіт; засвоєння учнями матеріалу курсу доцільно систематично перевіряти всіма видами контролю, що застосовується на обов'язкових заняттях й оцінювати за урочною та заліковою системою, із занесенням підсумкової оцінки; оцінку виставляти лише за результатами навчання протягом навчального року; заліки чи контрольні роботи необхідно проводити лише під час вивчення теоретичних курсів за вибором; оцінка має лише заохочувальну функцію, виставляється як поточна і не нижче восьми балів; оцінку виставляти лише на прохання учнів, інакше порушується принцип добровільності тощо. Як бачимо, пропозиції щодо виставлення оцінки неоднозначні, а саме: оцінку виставляти обов'язково, необов'язково і не менше достатнього рівня, за бажанням учнів та вимогою батьків.

Із вищезазначеного робимо висновок, що до цього часу питання оцінювання знань на курсах за вибором все ще проблематичне.

З огляду на сказане вище, курси за вибором проводять із зацікавленими учнями, кількість яких недостатня для створення класу з поглибленим вивченням предмета; контроль, виставлення оцінок і домашні завдання залежить від бажання учителя й учня.

Розділ I. ІНТЕГРОВАНІЙ ЗМІСТ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОНОМІКИ В КУРСАХ ЗА ВИБОРОМ У ГІМНАЗІЯХ ТА ЛІЦЕЯХ

Наука географія в структурі має комплекс природничих та суспільних наук, що вивчає географічну оболонку Землі, закономірності розміщення господарства (економіка) і населення (демографія), розглядає навколишній світ (екологія) як єдину систему. Сьогодні більше не перебуває в промисловій економіці, сьогодні спостерігається економіка знань та компетентностей. Саме міждисциплінарне навчання лежить в основі нових підходів до освіти. Реалізація міжпредметних та надпредметних змістових ліній в географічній та економічній освіті сприятиме формуванню в учнів прикладних соціокультурних компетентностей.

Методологічною основою для створення умов, що забезпечують розвиток особисті, яка має цілісний міждисциплінарний науковий світогляд є ключові компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій. Такою передумовою і виступає інтегративний підхід. Розвиток суспільства в XXI столітті здійснюється за допомогою інтеграції, оскільки відбувається формування нового типу фахівця, діяльність якого спрямована на інновації. У зв'язку з цим посилюється соціально-педагогічний запит на науково-природничі знання, що супроводжується в освітніх системах новаціями в шкільній природничій освіті, трансформацією в навчальних програмах (або трансформацією навчальних програм) на комплекс із природничих предметів, математики, інженерії й технологій. Сьогодні це – STEM – популярний напрям в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). Це напрям, за якого в навчальних програмах посилюється природничо-науковий компонент та інноваційні технології. У шкільній освіті України інтеграція природничих предметів, математики й технологій є недосяжною через відсутність узгодження на рівні Science — природничі науки). Аргументом є й досвід зарубіжних країн, які практикують інтегровані

й комплексні навчальні програми з природничих предметів. Оптимальні ознаки якості вивчення природничих предметів серед учнів мають ті країни, які запроваджують інтегративний підхід до навчання природничих предметів, що здійснюється в різноманітних проявах. Наприклад: інтегроване навчання в одному курсі за рахунок міждисциплінарного об'єднання, інтегративне погодження через різноманітні об'єднуючі теми та навчання за окремими предметами за рахунок міжпредметної складової тощо.

Серед основних стратегічних завдань реформи освіти в Україні є оновлення її змісту, що передбачає пошук нових підходів до структурування навчальних предметів на інтегративних засадах, розроблення технологій і засобів навчання для формування ключових компетентностей і наскрізних умінь як інтегративних якостей особистості. Наразі розробляються теоретичне обґрунтування та механізми реалізації зазначених ідей у закладах загальної середньої освіти, що зобов'язує науковців і вчителів переглянути понятійно-термінологічний апарат теорії педагогічної інтеграції, формування змісту освіти, розглянути можливості розроблення нових освітніх концепцій, інноваційних технологій, засобів та форм навчання.

Інтеграція припадає до найбільш широковідомих рекомендацій соціальних процесів і явищ. В освіті інтеграційні моменти відомі з давних часів.

Наукове поняття «інтеграція» походить від лат. *integer* — цілий, *integralis* — цілісний, єдиний, неподільний, *integratio* — поповнення, відновлення, а «інтеграція навчання» — як відбір та об'єднання навчального матеріалу з різних предметів для цілісного і різнобічного вивчення важливих наскрізних тем (тематична інтеграція).

Інтеграція як явище фундаментальних наук є антитезою диференціації. Диференціація — розділення, розчленування чого-небудь на окремі розрізнені предмети, а інтеграція — об'єднання у єдине ціле.

В Україні в новому Державному стандарті, який розроблений відповідно до Закону України «Про освіту», Закону України «Про

загальну середню освіту», наголошено, що на підставі базового навчального плану можна здійснювати повну або часткову інтеграцію різних освітніх галузей, що має бути відображено в освітній програмі та навчальному плані закладу загальної середньої освіти. Під час інтеграції навчальні години, передбачені на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляють так, щоб їх сумарна кількість не зменшувалась.

Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей інтегровано в різній комбінації їх компонентів, утворюючи інтегровані предмети й курси, перелік і назви яких зазначено в освітніх програмах і навчальних планах.

Зміст базової середньої освіти розроблено на основі компетентнісного підходу: не знання заради знань, а вміння їх застосовувати в реальному житті. Предметні компетентності є також інтегрованим результатом навчальної діяльності учнів і їх формують насамперед на основі опанування інтегрального змісту географічної освіти.

Саме тому навчання географії в гімназії і ліцеї має бути інтегрованим — предмети об'єднують довкола пізнавальних для учня тем чи проблем, а вчителі заохочують учнів бачити спільне між предметами з кількох сфер діяльності, критично оцінювати, як усі ці частини взаємодіють.

Отже, можна визначити методичні принципи об'єднання предметів тоді, коли є опора на знання з багатьох предметів, коли відбувається взаємозв'язок у змісті окремих дисциплін, коли є зближення однорідних предметів, коли відбувається розвиток компетентностей для низки предметів.

Найбільш оптимальною формою інтеграції є навчальні теми інтегративного характеру. Вони, на відміну від предметів (курсів), менш об'ємні. Окрім того, якщо для інтегративних курсів взаємозв'язок між знаннями різних наук постійний, то для навчальних тем інтегративного характеру він варіативний. Визначаючи під час навчання теми інтегративного характеру, необхідно брати до уваги лише суттєві,

об'єктивно необхідні зв'язки між предметами одного циклу для розкриття змісту через відповідний добір навчального матеріалу.

Важливо, щоб понятійний апарат спирався на зміст інших базових предметів, на інформацію, яку отримують учні із засобів масової інформації, літератури, мистецтва, та на їхній життєвий досвід.

Інтеграція за змістом полягає в тому, що за тематичним підходом можуть інтегрувати такі предмети: природознавство може охоплювати такі предмети: астрономію, екологію, економіку, зоологію, ботаніку, анатомію, географію тощо.

Інтеграція на рівні способів дій (навичок) (діяльнісний підхід) дає можливість поєднати зміст двох або більше предметів у межах однієї теми дослідження і називають їх міжпредметними зв'язками.

Міжпредметні зв'язки можуть бути горизонтальними або вертикальними.

Для горизонтальних міжпредметних зв'язків властиве вивчення поняття на уроках різних предметів протягом певного часу (неодночасно).

Для вертикальних міжпредметних зв'язків властиве вивчення поняття на одному уроці або в один часовий проміжок на різних уроках із використанням навчального матеріалу з різних предметів.

Наприклад, на уроці з літературного читання учні вивчають вірш про гори, на уроці образотворчого мистецтва малюють гірські системи, на уроках української мови опрацьовують правопис власних назв відомих гірських систем і, нарешті, на уроках географії досліджують тему про гороутворення та корисні копалини в горах, на уроках хімії вивчають хімічні елементи гірських порід, на уроках економіки розраховують кількість запасів дорогоцінних металів і каміння в Україні тощо.

Отже, використання інтеграційного підходу в географічній освіті допомагає формуванню в учнів гімназії та ліцею цілісної картини світу, розвитку системного мислення, здатності приймати предмети і явища різнобічно, системно, комплексно, дає можливість формувати в учнів якісно

нові знання вищого рівня мислення, динамічність застосування їх у нових ситуаціях, гнучкість розуму, вміння узагальнювати знання з різних предметів, вміння творчого ставлення до праці, здатність вирішувати складні практичні завдання, що вимагають синтезу знань із різних наукових галузей.

Інтеграція належить до понять, яким властиве змінювати зміст, знайомити із частковими або повними змінами в семантиці відповідно до розповсюдження процесів інтеграції на суспільні, економічні, культурні та політичні компоненти особистості. В освіті інтеграція з універсального поняття змінюється на педагогічну категорію.

У нинішніх умовах інтеграційні процеси в науці пов'язують із розробленням постмодерністського поняття «трансгресія», що означає проникність усіх і всіляких кордонів. Під цим кутом зору автономія науки теж слабшає, виникає феномен «науки в контексті», що відображає зростання її залежності від «зовнішніх» контекстів. Тому сьогодні науці більш притаманний поділ не за об'єктами вивчення, а за соціально-культурним орієнтаціям, за формою організації та трансляції знання, галуззю застосування — на фундаментальні й прикладні. Сучасна наука вже вийшла з розряду захоплень для вузького кола осіб і стала не просто доступною для широких мас, а продуктивною силою не лише виробництва (особливо техніки й технологій), а й у цілому суспільства. Отже, інваріантні характеристики інтеграції виражають її найбільш загальні суттєві ознаки.

Розроблення курсів за вибором інтегрованого характеру

Одним із напрямків змін в освітньому процесі в умовах реформи загальної середньої освіти в Україні є запровадження інтегрованого навчання, зокрема через введення нових адаптивних курсів «Пізнаємо природу» та «Досліджуємо природу» для 5-6 класів, де спостерігається географічна складова.

Ці новації спонукали вітчизняних учених та практиків до інтенсивних дослідницьких пошуків змістового, цільового, дидактичного, методичного

наповнення освітнього процесу програмами курсів за вибором для посилення інтегративної складової. Реалізація міжпредметних та надпредметних змістових ліній в освіті сприятиме формуванню в учнів прикладних природничих компетентностей.

Знання об'єднують певну сукупність понять – логічно оформлених загальних думок про явища, процеси, відношення, які входять в предмет вивчення і складаються з визначень та термінів. Терміни і поняття становлять понятійно-термінологічний апарат певної науки. Поняття, за визначенням філософів, психологів, педагогів, є узагальненими думками про предмети та явища оточуючого світу через відображення в свідомості їх загальних і суттєвих ознак, зв'язків і відношень. Нами виділено такий термінологічний перелік понять, які будуть розглядатися: диференціація, індивідуалізація, варіативність, інтеграція, рівневість, профільність, багатопрофільність, професійна освіта, профорієнтація. Питання диференціації навчання – як профільної, так і рівневої – було й залишається предметом багатьох досліджень. У вітчизняній педагогіці протягом ХХ століття найбільшу увагу питання диференціації навчання викликали в періоди трансформацій у суспільстві 20–30-тих, 50– 60-тих і 80–90-тих років. Вони також знаходять відображення у сучасних дослідженнях особистісно орієнтованого навчання: визнання самотності, самоцінності учня, що вимагає забезпечення його розвитку як індивіда з неповторним суб'єктивним досвідом. У вітчизняній і зарубіжній психолого-педагогічній науці проблему диференціації навчання учнів досліджували у різних аспектах: вивчення рівнів, форм і видів диференціації; висвітлення психологічних аспектів проблеми диференціації; особливості пізнавальної активності школярів; індивідуалізація педагогічної діяльності; експериментальні дослідження диференціації навчання за фізико-технічним, математично-природничим, технічним і гуманітарним спрямуванням; діагностика індивідуальних особливостей учнів. Досліджуючи проблему диференціації навчання, учені виокремили її види за структурою системи освіти (загальноосвітні школи, професійно-технічні

навчальні заклади, вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації тощо); за змістом навчання (профільне масове, профільне поглиблене, індивідуалізоване, спеціалізоване); за характером навчального процесу (рівнева й профільна, внутрішня й зовнішня). Вивченню проблем диференціації навчання, діагностики здібностей учнів, формування типологічних груп, релевантності, тобто відповідності змісту навчання інтересам, потребам і пізнавальним можливостям учнів присвячено багато досліджень, які підтверджують важливість урахування індивідуальних особливостей особистості кожного учня, його пізнавальних можливостей для підвищення ефективності навчання. Ці та інші вчені зазначають, що ефективність профільного навчання неможливо забезпечити без відповідного діагностування пізнавальних можливостей учнів, оскільки це допомагає учневі найбільш повно самовизначитись і самореалізуватись.

У педагогічній практиці перехід учнів до профільного навчання в старшій школі часто призводить до зниження успішності навчання через недостатню їх адаптацію до нових умов навчально-виховного процесу. Дослідження профілізації навчання з географії потребує опори на такі взаємопов'язані поняття, як диференціація, індивідуалізація, варіативність та інтеграція. У сучасному мінливому світі молода людина, яка буде власне життя в умовах демократичного суспільства та науково-технічної революції, успішною буде тільки тоді, коли, маючи загальний базовий рівень, вона опанує основи фахових знань і вмінь. Підґрунтям цього і є профільне навчання старшокласників як вид зовнішньої диференціації. Найбільш розповсюдженим серед сучасних дослідників класифікації диференціації навчання є виокремлення внутрішньої та зовнішньої. При цьому внутрішня диференціація розглядається як сукупність методів і засобів навчання, які використовують для забезпечення досягнення учнями різного рівня знань на основі врахування пізнавальних можливостей у межах одного класу; зовнішня (профільна) передбачає навчання окремих груп учнів за спеціальними програмами й планами, що мають різну структуру, обсяг

змісту, вимоги до знань і вмінь. Для старшокласників проблема самовизначення й самореалізації в сучасному суспільстві є визначальною, тому співвідношення інтелектуальних можливостей географічної освіти з пізнавальними можливостями, потребами й мотивами старшокласників сприяє формуванню в процесі профільного навчання поінформованої та компетентної особистості, спроможної приймати самостійні рішення й відповідати за власні вчинки. Під внутрішньою диференціацією ці вчені розуміють таку організацію навчально-виховного процесу, при якій врахування індивідуальних особливостей здійснюється в умовах класно-урочної системи. Зовнішня профільна диференціація полягає, на їх думку, в тому, що із врахуванням індивідуальних особливостей учнів їх об'єднують у спеціальні групи (класи).

Проблема індивідуалізації навчально-виховного процесу цікавила і сьогодні цікавить багатьох учених і практиків. Проте кожен з дослідників трактував її по-своєму. Зважаючи на це, викладемо свої міркування щодо розкриття змісту таких понять, як індивід, індивідуальність, індивідуалізація, індивідуальний підхід, особистісний підхід, індивідуалізація навчання, індивідуалізоване навчання. Індивідуальна робота здійснюється здебільшого з допомогою диференційованих завдань, які враховують особливості індивідуальності учня. З цією метою в школах впроваджується рівнева індивідуалізація навчання, коли учні, навчаючись за однією програмою, мають право і можливість засвоювати її на різних рівнях, але не нижче загальнообов'язкового базового рівня. Як правило, у навчальних програмах виділяють три рівні складності матеріалу: базовий, середній і високий. Індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти організовується з метою створення оптимальних умов для здобуття громадянами певного освітнього рівня або повної загальної середньої освіти відповідно до особистісних потреб, індивідуальних здібностей, можливостей, стану здоров'я, розвитку, нахилів, талантів. Як правило, воно здійснюється закладом, у якому учень навчається. Індивідуальне навчання може

проводитися в приміщенні школи, в домашніх умовах, в лікувальному закладі тощо. Воно здійснюється за індивідуальним навчальним планом, що розробляється з урахуванням особливостей дітей, їхніх здібностей та потреб. На підставі індивідуальних навчальних планів розробляються індивідуальні програми з кожного предмета, в яких визначається зміст і обсяг матеріалу, що підлягає вивченню. Проблема індивідуалізації навчального процесу є особливо актуальною, оскільки одним із завдань реформування змісту освіти є спрямування школи на застосування особистісно орієнтованих педагогічних технологій, в основі яких лежить глибоке і всебічне вивчення особистості дитини.

Розробка загальних рекомендацій щодо вивчення індивідуальних особливостей учнів, їх реалізація знайшли своє відображення в педагогічній спадщині Я. А. Коменського, Й. Г. Песталоцці, А. Дістервега та ін. Основоположником теоретичного обґрунтування індивідуалізації навчання можна вважати К. Д. Ушинського. У 20-х роках ХХ століття проблема індивідуального підходу до учнів відбита у наукових працях Л. С. Виготського. Активно досліджуватися дана проблема почала у другій половині ХХ століття. Індивідуалізація навчання як спосіб підвищення пізнавальної активності і самостійності учнів досліджується з точки зору організації фронтальної, групової та індивідуальної роботи учнів, індивідуального стилю діяльності. У цей період проводять свої ґрунтовні дослідження з проблеми індивідуалізації і диференціації навчання У 70-80-х роках ХХ століття досить активно досліджує питання індивідуалізації і диференціації навчання балтійська науковиця І. Унт. Дослідження вчених створили теоретичну основу для реалізації проблеми індивідуалізації навчального процесу на практиці.

Аналіз підручників та навчальних посібників з географії, педагогічного досвіду роботи вчителів географії, результати анкетного опитування показали, що проблема індивідуалізації навчальної роботи на уроці знайшла певне розв'язання. Проте теоретично і практично недослідженою

залишається дана проблема в умовах сільської школи з невеликою кількістю учнів. У масовому педагогічному досвіді вчителі географії майже не вдаються до індивідуалізації навчальних завдань. Результати аналізу педагогічних досліджень показали, що існують різні способи індивідуалізації навчального процесу на уроці: ускладнення змісту завдань, зменшення часу на роботу, збільшення обсягу завдання, використання елементів допомоги, самостійний вибір учнями завдання, завдання обов'язкові і за бажанням, основні і додаткові, з формуванням і підтримкою інтересу та інші.

З допомогою індивідуального підходу до профільного навчання географії стає можливим урахування особливостей кожного учня та розвиток його особистості. Індивідуальне навчання можна організувати в урочний та позаурочний час, в школі та за її межами. Учень може працювати самостійно з підручником чи додатковим джерелом знань (Інтернет), або разом з учителем, батьками чи однокласником. З допомогою індивідуальних занять учень може:

- розглядати навчальний матеріал, передбачений програмою для вивчення на даний проміжок часу;
- здійснювати повторення вивченого матеріалу;
- вивчати новий матеріал, випереджаючи програму.

Індивідуальне навчання необхідно організувати з метою створення оптимальних умов для здобуття учнями освітнього рівня, який відповідає їх особистим потребам і можливостям, таланту. Індивідуалізація дозволяє враховувати в процесі навчання індивідуальні особливості учнів у всіх його формах і методах, незалежно від того, які особливості і якою мірою враховуються.

Диференціація дозволяє враховувати індивідуальні особливості учнів у тих випадках, коли учні готуються на основі деяких особливостей для окремого навчання, і здебільшого навчання в цьому разі проходить за кількома різними навчальними планами і програмами. При використанні індивідуалізації та диференціації на уроках створюється педагогічна

підтримка при навчанні, професійній орієнтації учнів та осмисленому виборі ними життєвого шляху. Отже, педагогічна підтримка використовується з метою допомоги учням у вирішенні проблем: діагностичної, пошукової, діяльнісної, рефлексивної. Звісно, вона не може замінити процес навчання – основний шлях одержання поколінням, що підростає, соціального досвіду, створюваного людством протягом тисячоліть. У цьому випадку здійснюється індивідуальний підхід, суть якого полягає в управлінні розвитком учня, що базується на глибокому знанні рис його особистості і умов життя.

Педагогіка індивідуального підходу передбачає пристосування форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей школяра з метою забезпечення запроєктованого рівня розвитку особистості. Під диференціацією розуміють таку форму індивідуалізації, коли учні, схожі за певними індивідуальними особливостями, об'єднуються в групи для окремого навчання.

У педагогічній літературі є два терміни: «зовнішня диференціація» і «внутрішня диференціація». Рівнева диференціація навчання відбувається на підставі об'єднання учнів в характерні типологічні групи за здібностями та успішністю навчання (класи вирівнювання, вікової норми, прискореного навчання, класи з поглибленим вивченням конкретних предметів). Досягнення обов'язкових результатів навчання у системі рівневої диференціації є об'єктивним критерієм, на основі якого змінюється ближня мета кожного учня та перебудовується у зв'язку з цим зміст його навчальної роботи: учень або досягає обов'язкових результатів (система опорних знань і загальні уявлення про предмет), або оволодіває навчальним предметом на більш високому рівні. Цей вид зовнішньої диференціації бере свій початок у 60-х рр. ХХ ст., коли було затверджено перші програми для шкіл і класів із поглибленим вивченням окремих навчальних предметів.

Профільна диференціація навчання здійснюється у старшій школі на підставі об'єднання учнів в характерні типологічні групи за інтересами та пізнавальними нахилами. Така диференціація навчання передбачає надання

учням можливості здобувати освіту за різними профілями. Проте і за профільного навчання забезпечується засвоєння кожним з них базового рівня знань. Профільна диференціація навчання набула важливого значення у радянській школі в 30-ті роки ХХ ст., коли у народному господарстві відчувалась нагальна потреба в кваліфікованих кадрах.

Дослідник С. Д. Максименко пропонує інший критерій об'єднання учнів у типологічні групи – рівень розвитку розумових здібностей як індивідуально-психологічних рис особистості, що є умовами успішного здійснення певної діяльності й сталої позитивної динаміки оволодіння знаннями, уміннями і навичками. Вчений розрізняє загальні й спеціальні здібності, залежно від спрямованості й успішності школярів у навчанні взагалі, у вивченні групи предметів чи окремої навчальної дисципліни, у конкретному виді діяльності. На його думку, процес реалізації здібностей передбачає вияв індивідом особистісно значущої активності, обумовленої, з одного боку, характером і цілями тієї чи іншої діяльності, а з другого – такими утвореннями його внутрішнього світу, як мотивація, схильності, інтереси. У діяльності особистості здібності не тільки виявляються, а й формуються, розвиваються завдяки конструюванню педагогом у процесі навчальної діяльності спеціальних ситуацій, які потребують творчого вирішення, і створенню ним для цього відповідних умов, відкривають широкий простір для розвитку творчих здібностей учнів.

Дидактичний принцип диференціації передбачає адаптування різних дидактичних компонентів до вікових та індивідуальних особливостей особистості учня. Поняття «інтеграції» має загальнонауковий зміст і також використовується у дидактиці. У загальнонауковому аспекті «інтеграція» – це процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання, який проявляється через єдність з протилежним йому процесом розчленування, розмежування, диференціації, процес, який об'єктивно детермінується взаємопроникненням різних видів і компонентів матеріально-виробничої і суспільно-політичної діяльності людей, а в своїх найглибших основах –

матеріальною єдністю світу, всезагальним зв'язком, ізоморфізмом структур в якісно різноманітних об'єктах.

Як доводять данні дослідження недооцінка потенціалу інтегрованих курсів за вибором спостерігається відповідно до рівня сформованості професійної компетентності вчителів. При цьому позитивна оцінка можливостей зазначених курсів у формуванні географічної компетентності учнів значно нижча, ніж оцінка світоглядотворюючої функції інтеграції географії. Така позиція респондентів дослідження пояснюється тим, що у ретроспективі історично першою у вітчизняній освіті сформувалася світоглядна парадигма, а перехід до компетентнісної парадигми в практичній діяльності вчителів української школи не є завершеним. Таким чином, існує суперечність між запровадженням компетентнісного підходу в шкільну освіту України, що відображено в Законі України «Про освіту», та недостатньою методологічною готовністю вчителів географії до формування світоглядної компетентності здобувачів освіти через інтегрований підхід в географії за рахунок курсів за вибором. Так у Законі України «Про освіту» вказано, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [Закон України «Про освіту»].

Акцентуючи увагу на потребі самореалізації компетентностей особистості, сьогодні про природничу освіту говорять як про сукупність розгалуженого комплексу багатьох наукових дисциплін. Але, перш за все, це біологія, географія, екологія, хімія, фізика і астрономія. Тобто, можна з впевненістю говорити про потребу в біологічній, географічній, екологічній

тощо компетентностях учнів, які формуватимуться у них протягом усього навчання в закладі загальної середньої освіти. Навчання географії через інтегративний зміст курсів за вибором може стати методологічною базою для створення умов, що сформуєть в учнів цілісний науковий світогляд через ключові та предметні компетентності в галузі природничих наук.

Найбільш ґрунтовно методологічну сутність інтеграції природничих дисциплін розроблено такими науковцями як С. Гончаренко, К. Гуз, Т. Засєкіна, В. Ільченко. Якщо узагальнити публікації з проблеми інтеграції природничих предметів в освіті, то можна виділити такі підходи: фундаментальний (інтеграція елементів знань на основі загальних закономірностей природи), методологічний (зміст формується шляхом об'єднання інформації з різних наукових галузей навколо універсальних понять) та прагматичний («природничі науки для користувача»).

Досить поширеним серед освітян України є прагматичний підхід, який виявляється у таких цілях інтеграції як оптимізація, раціоналізація процесів навчання. Не дивлячись на широку представленість наукових досліджень, науково-методичних розробок на допомогу вчителю щодо становлення світогляду учнів у природничій освіті проблема формування світоглядної компетентності здобувачів освіти засобами інтеграції природничих предметів потребує більш глибокого аналізу.

Аналіз історії розвитку методики навчання шкільної географії дає можливість відзначити, що проблема реалізації інтегративного навчання в шкільній географічній освіті на сьогоднішній день потребує ретельного вивчення та всебічного впровадження, оскільки доведено, що географія в навчальному змісті залучає інтегративну складову.

Навчання завжди повинне мати дослідницький характер. Колаборативно-конструктивістська модель навчання інтегрованого змісту знань базується на дослідницькій парадигмі, якщо в ній відсутня дослідницька складова, то це ознака муштри та авторитарного стилю викладання.

Через різноманітні інтегровані курси здобувачами освіти виконуються пошуково-дослідницькі завдання, що сприяють формуванню географічної компетентності учня. Географічну компетентність дослідники пов'язують із здатністю особистості бачити та розуміти навколишній світ, орієнтуватись у ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, творчу спрямованість, уміти обирати цільові та значеннєві установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення. Всі ці поняття є складовими у географічній освіті. Ключові поняття шкільних географічних курсів – «природничо-наукова картина світу», «науковий світогляд», «ціннісне ставлення до навколишнього оточення» – є складниками й світоглядної компетентності учня, які формуються і розвиваються засобами інтеграції. Ядром світоглядної компетентності є світогляд як цілісна система знань, переконань, ціннісних ставлень до природи, суспільства та місця людини в світі, який формується і розвивається в процесі навчання та практичної діяльності.

Шкільна географічна освіта формує в учнів природничу картину світу та виховує активного та відповідального громадянина та діяча через зміст, в тому числі й курсів за вибором.

Зміст курсів за вибором конкретизується у специфічній комбінації базових загальноосвітніх предметів, що вивчаються на профільному рівні. Курси за вибором забезпечують освітній процес варіативністю, альтернативністю і гнучкістю, що широко представлені в змісті вивчення шкільної географії.

Набір курсів за вибором визначається на рівні закладу загальної середньої освіти. Оскільки вибір іноді робиться несвідомо, то зміст і наявність цих курсів мають бути актуально мотивовані для учнів, щоб вони усвідомлювали де саме вони зможуть застосувати отримані звання.

Кількість навчальних годин можуть варіюватися від 17-18 годин до 50-70 годин. Розглянемо конкретно кількість годин і як їх використовувати:

а) 17-18 годин, мінімум по 2 години на тиждень – орієнтовно цей час може бути використаний для курсу, який присвячено окремому поняттю,

явищу, процесу, темі, яка розкривається поглиблено, організації практики на виробництві тощо;

б) 35-36 годин, орієнтовно цей час може бути використаний для курсів, що присвячені введенню у спеціальність, проведенню практичних робіт на місцевості, підготовки до складання державної атестації з географії, теоретичних занять тощо;

в) 56-70 годин, орієнтовно цей час може бути використаний на будь-який за складністю курс, головне, щоб час відповідав і забезпечував досягнення поставленої мети перед навчальним курсом. За такою схемою створення освітнього процесу із залученням курсів за вибором кожний заклад загальної середньої освіти формує власний навчальний план та власну освітню траєкторію учня на поточний навчальний рік.

Учень, який обрав курс чи навіть курси за вибором географічного змісту свідомо обирає й майбутню професійну діяльність, що буде пов'язана із географічними методами дослідження. Таким чином залучити учнів до географічного пізнання можна й через різноманітні факультативи: «Природокористування», «Агроекологія», «Біогеографія», «Історико географія», «Краєзнавство» тощо.

Інтегрований зміст курсів за вибором розкриває основні функції та задачі пізнання. Основні функції пізнання – навчити учнів описувати, пояснювати (аргументувати) та передбачати природні явища і процеси.

При створенні навчальних програм для курсів за вибором необхідно враховувати принципи побудови змісту географічної науки: комплексність у розкритті природних явищ і процесів, що будується на цілісності навколишнього середовища, єдності й нерозривності всіх його елементів; вивчення основних процесів і явищ через дослідження просторово-територіальних структур; взаємозв'язок глобального, національного і краєзнавчого підходів до висвітлення соціальних проблем суспільства різного рівня (глобального, регіонального, локального) і обов'язкова практична участь учнів у розв'язанні місцевих соціальних проблем

(«мислити глобально – діяти локально»); спрямованість навчання на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості, гармонізацію стосунків у географічному середовищі («відчувай, спостерігай, узагальнюй, дій»).

Наразі географія є єдиним інтегрованим навчальним предметом, який визначає зміст та засади просторово-часової відповідності географічної оболонки як природно-екологічної та соціально-економічної системи. Це припускає неупередженого та фізичного змісту географії про її місце та функцію при формуванні загальної освіти та культури учня.

Разом з тим, якщо розглядати географію у змісті моделі «інтегрованого курсу», то постає проблема розриву дуалістичної єдності географії на «природничу та суспільну складові». Але саме у цій єдності й визначається важлива роль географії у школі – розуміння взаємозв'язків між природними компонентами, населенням і господарством на різних територіальних рівнях (локальному, державному, світовому). При аналізі навчальних програм інтегрованого курсу «Природознавство» їх географічний компонент представлений у вигляді вивчення або окремих геосфер, або у контексті взаємодії людини і природи, або як ресурс для вивчення окремих технологій. Тому співвідношення географічної компоненти у даних курсах є досить низьким. Також у жодній із програм в рубриці «Дослідження» не використовуються географічні методи досліджень (картографічний, геоінформаційний, порівняльно-географічний) поряд із всебічним використанням фізичного та хімічного експериментів, мікроскопічних методів дослідження. Отже, дана модель інтеграції у природничі науки для географії є деструктивною, оскільки для повноцінного злиття з рештою компонентів (фізичний, хімічний, біологічний) на заваді стає природничо-суспільна дуальність.

Методичні засади функціонування географічної освіти в закладах загальної середньої освіти орієнтовані на наскрізні змістові лінії, що є засобом інтеграції ключових і загально предметних компетентностей. Наскрізні вміння є соціально значимими над предметними

компетентностями, які допомагають формуванню в учнів уявлень про навколишнє середовище і суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання в різних ситуаціях. Мета наскрізних вмінь – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, зрештою, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності.

Компетентнісний підхід до формування змісту географічної освіти в закладі загальної середньої освіти припускає посилення діяльнісно спрямованого навчання, що означає перетворення результатів не стільки в об'єктно-знаннево-центричні скільки в практикоповедінкові форми (вирішення практичних задач, висловлення конкретного бачення предмету чи процесу, аналіз співвідношення чи закономірностей, самостійне знаходження інформації для чогось конкретного, знаходження відповіді на питання: навіщо ця інформація, як нею скористатися тощо). Саме це, в певній мірі, допомагає зробити курси за вибором різних форматів.

На відміну від факультативів курси за вибором обов'язкові для відвідування учнями, адже відіграють важливу роль в системі шкільного навчання. Курси за вибором є обов'язковими для відвідування, оскільки посилюють вибраний профіль навчання. Ціль, що ставиться перед курсами за вибором є напрямок на персоніфікацію та комунікацію у навчанні та орієнтацію на свідоме і відповідальне обрання галузі подальшого фаху. Здобувачі освіти мають можливість відібрати за змістом персоналізовану освітню траєкторію за предметним інтересом та власними інтелектуальними даними. Завдання, що ставляться перед курсами за вибором визначатимуть мотиваційні процеси при обранні, активізацію пізнавальної поведінки, формування інформаційної та комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Курси за вибором здійснюють такі ключові функції: реалізують значення одного з опорних навчальних предметів, опрацьовування якого відбувається на щонайменшому базовому щаблі, що припускає підтримку

при вивченні прилеглих предметів на профільному рівні або здобування додаткової освіти та братимуть участь у зовнішньому незалежному оцінюванні з обраного предмету, мають доповнення до профільного курсу через дослідження базових профільних предметів на високому рівні за рахунок наповнення профільного курсу додатковим змістом, що збагачує знання з базових предметів та мають змогу утамовувати пізнавальну зацікавленість в різних сферах людської діяльності.

Курси за вибором мають таку класифікацію:

- предметно-орієнтовані, які дають можливість учням реалізувати власні пізнавальні інтереси в обраній освітній області, формують вміння та способи діяльності для виконання важливих завдань (навчальна практика, проектна технологія, дослідницька діяльність);
- міжпредметні, завдання яких полягає у створенні умов для формування індивідуальної освітньої траєкторії розвитку професійних інтересів учнів, підтримують їхню мотивацію, тим самим сприяють внутрішньо профільній спеціалізації.

Предметно-орієнтовані курси за вибором містять поглиблене вивчення окремих тем базових загальноосвітніх програм, таким чином забезпечуючи поглиблений рівень вивчення, в нашому випадку географії. Ці курси диференційовані на декілька груп:

1. Курси підвищеного рівня. Такі курси за вибором дозволяють вивчити окремий навчальний предмет (географія) не на профільному, а на поглибленому рівні, в цьому випадку всі розділи курсу за вибором поглиблюються рівномірно.
2. Курси, де поглиблено вивчаються окремі розділи основного курсу, що є обов'язковими в програмі даного предмета (географія).
3. Курси, де поглиблено вивчаються окремі розділи основного курсу, які не входять в обов'язкову програму даного предмета (географія).

4. Курси, що є прикладними, мета яких познайомити учнів з важливими шляхами і методами використання знань на практиці, розвинути у них інтерес до сучасної техніки та виробництва.
5. Курси вивчення методів пізнання природи.
6. Курси історії предмета (географія), які входять або не входять в навчальний план (географічні відкриття, історія та біографія відомих географів, історія виникнення географічних карт тощо).
7. Курси вивчення методів розв'язування задач (географічних), складання та розв'язування задач на основі географічного експерименту.

Ще існують так звані міжпредметні курси за вибором, що об'єднують різні навчальні предмети, наприклад географія та іноземна мова, біогеографія, економічна географія тощо, що дає змогу учневі збагнути професійні перспективи і способи здійснення буденних задумів.

Для того, щоб правильно обрати той чи інший курс за вибором, варто зрозуміти які ідеї, навички, уміння, види навчальної діяльності надаються для вивчення та яким чином матеріал, що опрацьовується формулюватиме внутрішньо профільну спеціалізацію навчання та формуватиме профільні уміння і навички, для яких саме галузей діяльності та професій, необхідний відібраний зміст й що учні мають попередньо знати та вміти перед вивченням курсу за вибором.

Гуманізація географічної освіти як у змісті так і в освітньому процесі стає певним напрямком, що дозволить зорієнтувати увагу на учневі при формуванні в нього географічної свідомості та поведження в просторі. Комплексність, нерішучість та невирішеність питань гуманізації сфери освіти розгортається в тому, що в закладах загальної середньої освіти допоки не утворилися звичаї корисного виховання через економічні знання, а це переважувало і зупиняє формування активної, блискучої і оригінальної особистості. Її вирішення значною мірою лежить у площині розвитку свідомої і творчої колаборації учителя та здобувача освіти. При цьому зміст,

форми і методи організації навчальної діяльності не можуть бути рівними для всіх учасників освітнього процесу. Вони мають трансформуватися в залежності від вікових та психологічних, а іноді й особливих (інклюзія) особливостей. Трансформуються послідовно й почуття учнів, формується їхня ментальність, зацікавленість, свідомість, інтереси, схильності, мотиви поведінки, що вимагає суб'єктивного підходу до кожного.

Диференційований підхід в освіті – це не безініціативна адаптація до відзнак учня, а саме діяльні розвідки дійових напрямів навчального ефекту на кожного індивідуума, враховуючи його власну освітню діяльність.

Міжпредметні зв'язки застосовуються винятково в ліцеї, оскільки частини економіки вивчаються в межах соціально-економічної географії, зміст якої формує закони територіальної організації суспільного виробництва, просторові процеси і форми організації життя людей в тому числі й під кутом зору конкретних районів, країн чи регіонів.

Попри довготривалі реформи, що проводяться в українській освіті, шкільна географія є єдиним навчальним предметом, що визначає вагомість і особливості просторово-часової диференціації географічної оболонки як природно-екологічної і соціально-економічної системи. Все це говорить про спроможність неупередженого і матеріального (фізичного) значення географії та її вагомість при формуванні загальної освіти та культури учня.

При використанні моделі цілісності природничих знань та вмінь географічний елемент може інтегруватись у хімічний, біологічний та фізичний і навпаки. Водночас, кожен з цих предметів може викладатися окремо, не порушуючи суто їх особливостей. Досягається певна рівновага між інтеграційними підходами навчання (власне створення цілісної природничої картини світу) та можливостями інтеграції кожного з предметів.

Компетентнісний підхід в закладах загальної середньої освіти припускає посилення діяльнісно спрямованого навчання, що означає перетворення результатів не стільки в об'єктно-знаннєцентричні, скільки в практикоповедінкові форми (вирішення практичних задач, висловлювання

конкретного бачення предмету чи процесу, аналіз співвідношення чи закономірності, самостійне знаходження інформації для виконання конкретного завдання тощо). Саме це, в певній мірі, сприяє розробці курсів за вибором різних форматів, а дослідження методики їх впровадження має стати перспективою подальших розвідок науковців та вчителів-практиків.

Метою вивчення курсів за вибором є орієнтація учнів на індивідуалізацію навчання і соціалізацію; на підготовку до усвідомленого і відповідального вибору сфери майбутньої професійної діяльності. Учні гімназій і ліцеїв мають можливість обрати індивідуальну освітню траєкторію за власними уподобаннями та здібностями.

Головними завданнями курсів за вибором в гімназії та ліцеї є: сприяння у самовизначенні учнів у виборі подальшої професійної діяльності; створення позитивної мотивації навчання на обраному профілі; ознайомлення учнів з основними видами діяльності обраного профілю; активізація пізнавальної діяльності учнів; підвищення інформаційної та комунікативної компетентності учнів гімназій та ліцеїв.

Сучасні курси за вибором виконують три основні функції:

1. Розвивають зміст одного з базових навчальних предметів, вивчення якого здійснюється на мінімальному базовому рівні, що дозволяє підтримувати вивчення суміжних предметів на профільному рівні чи одержувати додаткову освіту для участі в зовнішньому незалежному оцінюванні з обраного предмета на профільному рівні.
2. Є «надбудовою» профільного курсу, вивчення основних профільних предметів на належному рівні за рахунок насичення профільного курсу додатковим змістом, який поглиблює і розширює знання з основних предметів.
3. Мають здатність задовольнити пізнавальні інтереси в різних сферах діяльності людини.

Курси за вибором та обсягом короткотермінові (від 9 до 17 годин; 36 годин). Курси за вибором поділяються на два основні види: а) предметно-

орієнтовані, які дають можливість учням реалізувати власні пізнавальні інтереси в обраній освітній області та формують вміння та способи діяльності для практично важливих завдань (навчальна практика, проектна технологія, дослідницька діяльність); б) міжпредметні, завдання яких полягають у створенні умов для формування індивідуальної освітньої траєкторії розвитку професійних інтересів учнів, підтримують їхню мотивацію, тим самим сприяють внутрішньо профільній спеціалізації.

Зміст програм предметно-орієнтованих елективних курсів містить у собі поглиблене вивчення окремих тем базових загальноосвітніх програм і забезпечує підвищений (поглиблений) рівень вивчення того чи іншого навчального предмета. Предметно-орієнтовані курси за вибором поділяються на декілька груп: – курси підвищеного рівня, спрямовані на поглиблення навчального предмета. Такий курс за вибором дозволяє вивчити окремий навчальний предмет не на профільному, а на поглибленому рівні. У такому випадку всі розділи курсу поглиблюються рівномірно; – курси, де поглиблено вивчаються окремі розділи основного курсу, що є обов'язковими в програмі даного предмета; – курси, де поглиблено вивчаються окремі розділи основного курсу, які не входять в обов'язкову програму даного предмета.

Прикладні курси, мета яких познайомити учнів з важливими шляхами і методами використання знань на практиці, розвинути у них інтерес до сучасної техніки та виробництва; – курси вивчення методів пізнання природи; – курси історії предмета, що входить чи не входить в навчальний план (історія фізики, біології, хімії, географічних відкриттів, історія астрономії, техніки, релігії тощо); – курси вивчення методів розв'язування задач (математичних, фізичних, хімічних, біологічних та ін.), складання та розв'язування задач на основі фізичного, хімічного, біологічного експериментів.

Зміст програм міжпредметних курсів виходить за межі традиційних навчальних предметів. Вони знайомлять учнів з комплексними проблемами і

завданнями, які потребують синтезу знань з різних предметів, методами їх розробок в різних професійних сферах, сприяють професійній орієнтації, усвідомленню можливостей і способів реалізації життєвих планів. У процесі відбору змісту необхідно з'ясувати: які закони, теорії, ідеї, принципи, поняття, уміння, навички, види учнівської діяльності пропонуються для засвоєння, яким чином навчальний матеріал буде сприяти внутрішньо профільній спеціалізації навчання і формуванню профільних умінь і навичок; для яких саме професій, галузей діяльності потрібен відібраний зміст, що учні мають попередньо знати та вміти перед вивченням курсу за вибором. Надалі ми зосередимось саме на міжпредметних курсах за вибором, де поєднуюватимуться знання з психології, соціології, соціоніки, менеджменту, психології управління, психології особистості тощо.

Пропонуємо варіанти курсів за вибором для учнів гімназій та ліцеїв у залежності від індивідуальних особливостей.

Використовуючи міжпредметні зв'язки у шкільному курсі, як продовження, але в старших класах, мають вивчатися елементи соціально-економічної географії, котра показує закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторові процеси і форми організації життя людей в тому числі і під кутом зору конкретних районів, країн чи регіонів. До неї входять елементи галузевих соціально-географічних наук: географії населення (дає поняття структури, розміщення та територіальну організацію населення, його взаємодію з довкіллям), географії промисловості (територіальна структура промислового виробництва, його закономірності розвитку), географії сільського господарства (закономірності та особливості територіальної диференціації сільськогосподарського виробництва, його районування), географії транспорту (територіальна структура транспорту, специфіка його розвитку і розміщення), географії природних ресурсів (розміщення різноманітних видів природних ресурсів, шляхи їх раціонального використання, питання їх прогнозування та економічної

оцінки), рекреаційної географії (рекреаційні системи, ресурси, райони та питання внутрішнього і міжнародного туризму).

Виникає проблема добору навчального матеріалу — які саме поняття й терміни, факти, закони, теорії, ідеї, методи пізнання, оцінювання учні мають засвоїти в курсах. Це потребує об'єднання зусиль провідних дидактів, науковців-теоретиків — представників природничих і суспільствознавчих наук, виконавців — учителів-практиків. Для визначення критеріїв відбору понять потрібно керуватись дидактичними принципами науковості, відповідальності, достатності та пріоритетності, на підставі яких можна з'ясувати визначальний характер виучуваних понять, роль конкретного поняття на сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства та географічної та економічної освіти; виокремити поняття, які допоможуть учневі у визначенні активної соціальної позиції, а також поняття, що сприяють адаптуванню у суспільному житті і поняття, які забезпечують вербально-комунікативну діяльність та відповідне положення у суспільстві. Для активізації процесу засвоєння учнями наукових понять доцільно розробити проблемні задачі та проблемні ситуації, враховуючи слухову доступність у сприйнятті змісту термінологічного визначення конкретного поняття, логічний зв'язок кожного поняття з попереднім поняттям, можливість застосування семантичного пояснення й історичної довідки для розкриття суті конкретного поняття, придатність вивченого поняття до використання в повсякденному житті школяра. Для цього потрібно враховувати рівень попередньої сформованості наукових понять, тобто системний підхід. Оскільки логіка вчителя і логіка учня в процесі навчання мають співпадати і розвиватися в єдиному руслі, цим принципом будуть оволодівати і слухачі. Останнє особливо важливе тому, що системний підхід може стати основою для формування нового типу мислення, яке має сприяти вихованню свідомого відношення до громадської діяльності та виробленню активної життєвої позиції. Сьогодні в освітній процес упроваджують інноваційні підходи, спрямовані на формування в учнів мислення, вміння

розібратися у поняттях, фактах, ситуаціях, дати їм власну оцінку. Не секрет, що проблема адаптації людини в сучасному суспільстві на даний час досить актуальна, а тому важливим завданням є навчити учнів сприймати й засвоювати певні знання, необхідні навички, застосовувати їх у діяльності. Вимоги, що вирости до розвитку наукового мислення учнів, розуміння ними сучасної стратегії держави, а також вирішення задач підвищення якості навчання і виховання у процесі викладання, нормалізації навчального навантаження залежать від удосконалення методів і прийомів вивчення навчального матеріалу по курсу. У цьому аспекті увага має бути сконцентрована на активізації методів навчання з метою досягнення високих результатів праці й організації всіх учнів працювати на занятті і вдома творчо.

Розділ II. ІНТЕГРАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Освіта як категорія ХХІ ст. досліджується багатьма галузями наукового знання, бо саме в системі освіти (державної, приватної, громадської тощо) можлива трансформація знань, трансляція їх від покоління до покоління. Не вдаючись до оцінювання її надзвичайної ролі в житті людства, акцентуємо увагу на розумінні такого освітнього явища, як Нова українська школа, що увірвалося на шаленій швидкості в суспільну свідомість і примусило педагогів і суспільство поставитися до себе з повагою.

Феномен Нової української школи (НУШ) активно досліджується і науковцями, і освітянами-практиками в багатьох смислах: як категорія наукового знання, як зміст і технології освіти, як об'єкт освітнього менеджменту, як метафорична назва змін в системі освіти, як економічне підґрунтя діяльності установ освіти тощо.

Понад 200 інтернет-статей, які пропонуються у відповідь на прямий запит, численні публікації про семінари і конференції педагогів і батьків

можна тематично поєднати за ключовим смислом: що саме є новим? Неоднозначність цього феномена посилює елементарне звернення до Великого тлумачного словника української мови, у якому наведено 8 значень прикметника новий: 1. Який недавно виник, з'явився, не існував раніше, недавно зроблений, створений...; якого раніше не використовували, не застосовували, який не був у вжитку. 2. Який стосується найближчого часу; сучасний. 3. Недавно відкритий, винайдений, виведений, створений...4. Зовсім інший, не той, що був раніше. 6 Який приходить на зміну попередньому, замінює його... тощо.

Ми акцентували увагу лише на тих значеннях, що можуть бути застосовані як характеристика категорії освіти, перевагу ж надаємо останньому: який приходить на зміну попередньому, замінює його.

У такому сенсі НУШ викристалізувалася як результат змін і інновацій, що супроводжували розвиток освіти в Україні на межі ХХ-ХХІ ст. та активно впливали на різні її аспекти: від державного підходу до повноцінного сучасного забезпечення галузі до громадського оцінювання її ефективності стосовно конкретної особистості. І хоча впровадження й опанування інновацій в освіті відбувалося не завжди ефективно й однозначно корисно, забезпечувалося різними методами, проте завжди основне навантаження лягало на шкільних педагогів, активно стимулюючи їх до оновлення професійних знань.

Безпосередню розробку концепції і становлення НУШ як освітнього явища сучасності супроводжували й стимулювали різноманітні фактори, події різного змісту й значеннєвого статусу, участь конкретних осіб чи навпаки певна протидія суспільства. Ґрунтовний аналіз стану освіти Національною академією педагогічних наук України, державний підхід уряду, заходи громадських організацій і неурядових установ, потреби громадян народили НУШ.

Важливим ресурсом розробки й упровадження Концепції НУШ стало вивчення й упровадження досвіду інших країн щодо формування сучасного

змісту освіти учнівської молоді та методик, технологій, практик забезпечення розвитку основних компетентностей у процесі навчання, що зумовлене й посилюється як орієнтацією суспільного життя на загальноєвропейські цінності, так і особистісними потребами замовників освіти – учнів і батьків.

Зокрема, на соціальному характері інноваційного розвитку освіти, її спрямованості на розв'язуванні соціальних проблем, відповідності соціальним потребам і мотивам суспільного розвитку наголошено авторами «The Open Book of Social Innovation»; ресурсом «Тренди освітніх технологій» акцентовано потребу іншомовного дискурсу в професійній діяльності, презентували широкий арсенал інноваційних освітніх технологій: Мобільна освіта (*Mobile Learning*), Навчання на базі даних у хмарі (*Cloud-Based Learning*), Розширена реальність (*Augmented Reality*), Навчання на базі відкритих освітніх ресурсів (*Open Source Learning*), Індивідуальне середовище навчання (*Personal Learning Environment*), MOOC (*Massive Open Online Courses*), Навчання, зорієнтоване на учня (*Student-Centred Learning*), Віртуальний асистент (*Virtual Learning Assistant*), Комплементарне навчання (*Blended Learning - B-Learning*) тощо. Сьогодні Інтернет пропонує понад 200 джерел на прямий запит про тренди в освіті, близько 200 джерел про технології освіти й понад 400 матеріалів на запит «освітні технології».

Концептуальним для НУШ є нове розуміння вітчизняною педагогічною спільнотою сутності компетентнісного підходу до організації навчання на всіх ланках, що зумовило зміни у змісті освіти по суті. Констатуємо сьогодні сформованість наскрізних ліній у змісті освіти як засобу інтеграції ключових і загально предметних компетентностей, навчальних предметів і предметних циклів, що впливають на формування шкільного середовища. На державному рівні зазначено, що наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання в різних життєвих, навчальних, економічних ситуаціях.

Освіта — основна запорука майбутнього нашої Батьківщини, важлива складова її національної безпеки. На сучасному етапі реформування системи освіти України нагальною проблемою є її якість. Реформування та оновлення системи освіти в Україні, що обрала шлях європейської та світової інтеграції, передбачає зміну як концептуальних положень щодо викладання навчальних дисциплін, так і змісту, принципів організації самої освіти, запровадження нових освітніх стандартів потребує нових педагогічних підходів до навчання, запровадження інноваційних, динамічних, адаптованих до соціальних потреб технологій у галузі освіти. Сьогодні освіта має відповідати вимогам життя, світовим стандартам; у центрі системи освіти повинен стояти пріоритет людської особистості.

Приведення у відповідність до європейських вимог системи педагогічної освіти України визначило зміни в структурі та вдосконалило зміст підготовки вчителя географії, пов'язаними з сучасними умовами інтеграції України в європейський освітній простір, стали: запровадження двоступеневої підготовки здобувачів вищої освіти, впровадження компетентнісного підходу в побудові та реалізації освітніх програм підготовки бакалаврів і магістрів та узгодження структури і змісту загальної та професійної підготовки майбутніх вчителів географії згідно з вимогами Болонської декларації. У зв'язку з реалізацією основних завдань Болонського процесу заклади вищої освіти України, що мають чималий досвід у підготовці вчителя географії, отримали можливість забезпечити підвищення якості підготовки педагогічних кадрів з урахуванням сучасних реалій національного та європейського освітнього простору.

Освіта є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення мають гармонійно поєднуватися з реформою освіти. Реформування освіти — складний і тривалий процес. У минулому він неодноразово закінчувався безрезультатно.

В даний час проходить модернізація шкільної освіти. Україна стає країною, що відкрита світові, де будується ринкова економіка і правова

держава, в якій на перше місце виходить людина, що володіє значно більшою, ніж раніше, мірою свободи і особистої відповідальності. Ці фундаментальні процеси, що змінюють українську дійсність, розміщуються в загальносвітовому контексті переходу цивілізації до нового стану постіндустріального і інформаційного суспільства.

Специфіка сучасної системи освіти полягає в тому, що вона повинна бути здатна не тільки озброювати того, хто навчається, певними знаннями, але і формувати у нього потребу в безперервному самостійному і творчому підході до оволодіння новими знаннями, створювати можливості для впровадження умінь і навиків самоосвіти. Одним з напрямів модернізації є інтеграція системи української освіти, реалізація якої, у свою чергу, викликала необхідність введення додаткових новацій в освітню практику закладів загальної середньої освіти.

Перехід вітчизняної освіти від вузько предметного формування змісту окремо взятого предмету навчання до інтегрованих курсів з метою уникнення фактологічних, розрізнених знань учнів говорить про актуальність теми дослідження.

Інтегровані курси як навчальні предмети функціонують у багатьох освітніх системах країн ЄС: у Франції, на Кіпрі, Німеччині, Італії, Іспанії, Ірландії, Швеції тощо. Але всі вони в основному об'єднують одну галузь, наприклад природничу. Аналіз змісту показав, що об'єднання навчального матеріалу з фізичної, хімічної, біологічної компонентів освітньої галузі «Природознавство» у цілісність не прослідковується, вони виступають розрізнено, тому для нього більше підходить назва «комплексний курс».

Оптимізація освітнього процесу під час інтегрованого навчання учнів закладів загальної середньої освіти базується на досягненні цілісності знань про природу, їх розумінні, ущільненні змісту знань, діяльнісному підході до отримання знань, створенні природо відповідного освітнього середовища.

Природничо-наукова освіта необхідна кожному представнику сучасного технологізованого суспільства, в тому числі й гуманітарію.

Здобувачі освіти, що обрали для вивчення курси за вибором, мають засвоїти систему знань про природу, об'єднану в природничо-наукову картину світу, мати образ природи, який би обумовлював адекватну поведінку в природі і суспільстві, був основою життєствердного національного образу світу, познайомитися з найбільш важливими ідеями і досягненнями природознавства, що спричинили визначний вплив на розвиток уявлень про природу, розвиток техніки, технології. Природничо-наукове дослідження, спостереження за явищами, його опис, використання законів і передбачення на основі їх явищ необхідні спеціалісту будь-якої сфери діяльності. Соціологія, психологія, лінгвістика все більше наближаються за методологією до наук, які прийнято називати точними науками.

Дослідження співробітників відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України довели, що вивчення окремих предметів, особливо одноденних, малоефективне. Тому нами було запроваджено курси за вибором, які б посилили інтегровані процеси у навчанні предметів різних освітніх галузей – географії та економіки.

У вітчизняній дидактиці питання інтегрованого курсу з географії та економіки в гімназії та ліцеї не досліджувалося, тому проблеми розробки теоретичних і методичних основ формування інтегрованих курсів за вибором міжпредметного та й міжгалузевого змісту є актуальними.

В методичній літературі зустрічається думка про поняття варіативність географічної освіти, що інколи змішується з поняттям диференціація процесу навчання.

Співвідношення між цими словосполученнями до спільного знаменника зводить вчитель географії. Це від нього залежить організація і використання диференційованих дидактичних матеріалів і процес навчання географії в цілому, бо він є організатор цього процесу. Але тут виступають взаємозв'язані складові – вчитель, учень і зміст географічної освіти, в розвитку якої відіграє значну роль і наша проблема – зміст і методика диференційованого і інтегрованого навчання географії.

Саме в процесі навчання й відбувається взаємодія учителя географії та учня. Учитель, маючи на увазі мету навчання і застосовуючи різні методи (прийоми і підходи), організовує за допомогою диференційованих дидактичних матеріалів формування географічних компетентностей і в урочній спільній діяльності вчителя і учнів.

Усі компоненти диференційованих дидактичних матеріалів (запитання, завдання, вправи, тести, ігри тощо) мають конкретний зміст, власні характеристики і методику використання їх при здобуті учнями географічних компетентностей. Всі компоненти дидактичних матеріалів мають різнорівневий характер.

Незважаючи на велику кількість навчальних предметів і курсів за вибором, напрям інтеграції незначний.

Географія одна з найдавніших наук, яка впевнено зберігає свій глибокий пізнавальний потенціал. Не зайвим буде пригадати, що саме географічні знання вплинули на становлення еволюційного вчення і цивіліографію, що такі поняття як «регуляція», «космос», «довкілля», «сфера інтелекту» в сучасний світ увійшли через географію. Саме через ці напрями географію не можна викреслити з інтелектуального процесу. Географія як наукова сфера залишається здатною не тільки пояснювати сутність подій і розширювати наукову картину світу, а й пропонувати оригінальні рішення і конкретні шляхи із досягнення просторової гармонії.

Таким чином, географічні знання стають повсякденно необхідними людям в їхній трудовій і побутовій діяльності – від обрання місцевості проживання (місто, село, хутір тощо; південь, північ, захід, схід тощо), продуктів харчування (виготовлених в різних регіонах земної кулі) до виборів керманичів країни, в якій вони живуть. Саме тому географія вважається найбільш інтегрованим навчальним предметом, оскільки поєднує в собі велику кількість науково-предметних напрямів.

Стратегічним напрямом активізації навчання є не збільшення обсягу інформації, що передається, а створення дидактичних і психологічних умов

усвідомлення освітнього процесу, включення в нього учня на рівні не тільки інтелектуальної, а й особистісної і соціальної активності.

Для вирішення проблем, пов'язаних з організацією інтегрованого орієнтованого навчання географії, спеціального дослідження потребує освітнє середовище як система умов, яка створюється з метою досягнення конкретного рівня географічної компетентності і містить передумови для особистісного розвитку учнів, що зумовлені соціальним та просторово предметним оточенням, засобами, які використовуються в навчально-виховному процесі, а також прийомами та технологіями навчання.

Для характеристики освітнього середовища потрібно визначити виміри, за якими будемо його розглядати. Насамперед це учень і його ідентифікації в суспільстві, адже розвиток освітньої системи завжди зумовлюється об'єктивними потребами суспільства – соціальним замовленням, а також суб'єктивними потребами окремої особистості, тобто учнем, який може бути схарактеризований з позицій вікових та психологічних особливостей, мотивації, індивідуального навчального досвіду та професійного самовизначення. Визначальним соціальним інститутом, який відтворює стан та тенденції розвитку суспільства, реалізує освітню мету, сприяє особистісному розвитку та індивідуальному самовдосконаленню суб'єктів навчального процесу, забезпечує взаємозв'язок і взаємодію всіх параметрів освітнього середовища, є заклад загальної середньої освіти.

Ефективність навчально-виховного процесу в закладі залежить від дій вчителя, який безпосередньо впливає на кожний його компонент, а той зумовлює діяльність учителя, зміст якої може бути визначений з урахуванням параметрів освітнього середовища закладу загальної середньої освіти.

Тоді виникає цілком логічне питання, яким же чином підготувати вчителя, який застосовуючи власні звання про інтегровані підходи в

географічній науці зможе передати географічні знання учнів, сформувавши в них географічні компетентності, що матимуть інтегрований характер.

Змістова поліструктурність освітнього процесу з географії дозволила здійснити її системний аналіз, що передбачав вивчення не лише теоретичного географічного змісту, але й надання інформації інтегрованого характеру, яка базується на змісті природничих понять. Географія, як наука, склалася історично і продовжує збільшувати власний науковий потенціал, безперервний процес наукового пізнання, через конкретних людей – дослідників, вчених тощо. Географія – це комплекс природничих та суспільних наук, що вивчає географічну оболонку Землі, а отже в її змісті вже закладена інтегрована складова. Географічна освіта це витвір географічної науки, яка зазнала три основних етапи: описовий, аналітичний і конструктивний. При цьому кожний наступний етап географічної освіти не відміняв попередній, а залучав його в себе. У кожному з етапів відображалися найважливіші парадигми науки, які панували в ній. Географія в школі – це класична навчальна дисципліна, яка бере активну участь у формуванні в учнів наукової картини світу. Унікальність сучасної шкільної географії в тому, що вона інтегрує одночасно природничі (фізична географія), громадянські (соціальна й економічна географія) та інформаційно-технічні (картографічна складова) галузі знань. Жодна з галузей знань не має причетності відразу до декількох блоків наук і можливості інтегрувати в собі настільки різноманітні відомості й закономірності. Але, в природі немає поділу на навчальні предмети, а все взаємозв'язане, саме тому важливо, щоб в учнів склалося цілісне сприйняття світу. На жаль, учні часто не бачать взаємозв'язку між окремими шкільними предметами, а без нього неспромога зрозуміти значення багатьох процесів і явищ у природі. Учні часто не вміють послуговуватись знаннями одного навчального предмету до знань іншого, наприклад взаємозв'язок географії та хімії, географії та біології, економіки та географії, екології та географії тощо.

Серед наших сучасників думки про інтегрованість або окремість географії також різняться. На думку Престона Джеймса та Джефрі Мартіна на ранніх етапах розвитку особливість географії полягала в її тісному переплетенні з іншими областями пізнання – адже в цей час накопичилося ще дуже мало відомостей про світ, і для того, щоб оволодіти більшою частиною знань, що існували тоді, достатньо було володіти впевненістю в собі і старанністю (наприклад, Геродот, Ератосфен, Птолемей). Це були часи, коли допитливий учений не відчував потреби обмежувати дослідження рамками своєї науки. Географи різних часів відзначали, що у географії диференціація ще переважає над інтеграцією. Диференціація відбувається значною мірою стихійно, інтеграція – під впливом цілеспрямованих дій з боку великих наукових установ, окремих учених. Вирішальну роль відіграватиме проблемний тип інтеграції, оскільки проблеми породжують певні об'єднувальні процеси в науці. Посилення інтеграції в географії стає нагальною практичною проблемою.

Для її успішного розв'язання дуже важливі дві обставини. Перша пов'язана з встановленням об'єктивної і організаційної сторін інтеграції, друга – з розробкою ефективного механізму синтезу на рівні всієї географічної науки, тобто загально географічного синтезу. Інтеграція розмиває межі між науками, але не позначається на специфіці кожної з них. Специфіка будь-якої науки визначається її сутністю – певною сукупністю. Відомий британський географ Пітер Хаггет назвав свою монографію «Географія – синтез сучасних знань», оскільки третім критерієм географії можна вважати синтезність. Хоч ця ознака географічності ще не реалізується повною мірою, простежується як тенденція. На думку Максима Паламарчука «Географія не завжди на належному рівні створює інтегровані картини дійсності. Картини дійсності намагаються відобразити і взаємодіючи з географією науки, але вони виявляються більш вузькими і частковими, ніж географічні, створюючи ілюзію непотрібності географічного знання» [Максим Паламарчук, К.: Наукова думка, 1987. – 61 с.]. Шлях вирішення цієї

проблеми вбачається у вдосконаленні синтезу знань у самій географії власними теорією і методами, посиленні її інтеграції з іншими науками. Лише на цій основі вона зможе практично реалізувати закладений у ній потенціал комплексного і синтезного вивчення територіальних утворень у суспільстві та природі.

У своїй праці «Регіональна економіка та природокористування» Артур Голіков зазначає, що «регіональна економіка перебуває на межі економіки й суспільної географії, вона має тісні зв'язки, з одного боку, з низкою економічних наук, а з іншого – з низкою суспільно-географічних наук» [А. Голіков. Регіональна економіка та природокористування. Центр учбової літератури. 2011 – 352 с.]. Наприклад, багато базових теоретичних передумов регіональна економіка черпає з економічної теорії, що вивчає закономірності різних систем людських відносин у процесі виробництва й розподілу матеріальних благ. З іншого боку, просторова інтерпретація економічних явищ неможлива без напрацювань суспільної (соціально-економічної) географії та її галузевих наук – географії населення, природних ресурсів, промисловості, сільського господарства, транспорту, сфери обслуговування та ін. Для дослідження регіональної економіки застосовуються зароджені в лоні суспільної географії методи регіонального аналізу, а у вирішенні питань регіонального маркетингу регіональна економіка має тісний зв'язок з маркетинговою географією. Зокрема, регіональна економіка широко користується розробленими економіко-географами теоретичними положеннями про економіко-географічне положення, економічне районування, територіально-виробничі комплекси, територіальні соціально-економічні системи, що ще раз доводить внутрішню інтегрованість географії як науки.

Олександр Топчієв вважає, що і економічна і фізична географія знаходяться у єдиній предметній області, яка називається «взаємодія суспільства та природи». І їх специфіка наголошується лише тим, що фізико-географи аналізують, як впливають на природні компоненти, на природні

комплекси антропогенно-техногенні навантаження, як змінюється внаслідок господарської діяльності природне середовище, а суспільна географія досліджує цю ж саму взаємодію з іншого боку: який вплив має природне середовище на територіальні відміни в життєдіяльності суспільства [А. Г. Топчиев. Теоретичні основи регіональної економіки. — Київ, 1997 – 325 с.].

У науковій праці Олега Шаблія «Суспільна географія» знаходимо відомості, що сучасна суспільна географія постала історично переважно з економічної географії [Шаблій Олег. Суспільна географія : у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.].

Але більшість тих, хто за фахом економіст вважає економічну географію складовою частиною економічної науки, наприклад: Костянтин Воблій, Володимир Тимошенко, Валентин Садовський. Якщо ж учений за фахом був географом, то він переважно відносив економічну географію до системи географічних наук. Хоча сучасна суспільна географія найбільше пов'язана з такими науками: фізичною географією, економікою, соціологією, демографією, політологією, історією та статистикою. Однак, прослідковується тісний зв'язок з філософією, логікою, математикою та ін. Використання однією наукою теоретичних положень, понять, методичних засобів іншої – дуже поширене явище. Адже сьогодні майже всі науки і наукові дисципліни математизуються. Одні з них, застосовують методи і моделі лінійної та нелінійної алгебри, інші – теорії графів (електротехніка) чи математичної статистики (фізика) тощо. Часто на цій основі з'являються нові наукові напрямки і дисципліни. Наприклад, унаслідок використання статистики у фізиці виникла статистична фізика, унаслідок застосування фізичних методів дослідження в геології – геофізика тощо.

Зв'язок існує між усіма галузями природознавства не перешкоджаючи самостійності кожної з них: з іншого боку, окремі частини певної наукової

дисципліни можуть під час свого розвитку, накопичення нових фактів, сформуватись в нові більш-менш самостійні науки. Так, наприклад, астрономія тісно пов'язана з фізикою (астрофізика) і успішність вирішення астрономічних проблем залежить у багатьох випадках від успіхів математики; геологія через фізичну географію і петрографію пов'язана також з фізикою, через палеонтологію – з ботанікою і зоологією: фізіологія рослин і фізіологія тварин, хоча кожна має свої особливі завдання і свої методи дослідження, а також успіхи фізіології йдуть часто паралельно з успіхами органічної хімії тощо. Так само і загальна географія нерозривно пов'язана з іншими науками: з астрономією (що вивчає, між іншим, і нашу землю, як планету, з вищою геодезією (картографія), з геологією (вченням про історію походження морфологічних елементів), з метеорологією (основою кліматології), з зоологією і ботанікою (що дають матеріал для біогеографії), з антропологією (основою антропогеографії). Подібно до того, як з області, наприклад, геології відділилися в самостійні наукові дисципліни її галузі – петрографія, стратиграфія і палеонтологія, з області ботаніки – анатомія і фізіологія рослин, а з області загальної зоології – порівняльна анатомія, гістологія, ембріологія, – так і з області загальної географії відокремилися деякі її галузі, що стали самостійними науками, наприклад, астрономічна географія, картографія, метеорологія з геофізикою, географії можуть бути відділені, як самостійні дисципліни.

Формування базової компетентності в галузі природознавства і техніки, покладене на вивчення предметів із циклу галузі знань «природознавство». А географічний компонент є одним із основних в цій галузі, він спрямований на формування в учнів комплексного, просторового, соціально орієнтованого знання про планету Земля в результаті застосування краєзнавчого, регіонального і планетарного підходів та усвідомлення цілісного географічного образу своєї країни. Навчальні програми є логічним продовженням державного стандарту, в них роз'яснюється та планується виклад матеріалу, що мають опанувати учні.

Аналіз навчальної програми з географії на предмет викладу інформації про персоналії показав, що розподіл матеріалу про видатних географів по класам є хаотичним.

Сучасний урок повинен надавати учням можливість міркувати і зіставляти різні точки зору, різні позиції, формулювати і аргументувати власну точку зору, спираючись на знання фактів, законів, закономірностей науки, на власні спостереження, свій досвід і досвід попередніх поколінь вчених; використання їхньої наукової спадщини. За такої умови не втрачається принцип наступності поколінь вчених, оскільки для подальшого розвитку суспільства наукова інформація має поповнюватися надбаннями наступників.

У новому Державному стандарті базової середньої освіти (2020) відсутній поділ на навчальні предмети, але наявні освітні галузі. Це свідчить про те, що розробники типових, модельних та освітніх навчальних програм будуть здатні упредметнити навчальну галузь, або ж міжпредметити її для інтеграції.

Метою географічної освіти в гімназії та ліцеї є створення умов для розвитку здобувача освіти як суб'єкта географічного пізнання, дослідника і творця власної особистості, свідомого громадянина України і миролюбно налаштованого мешканця планети Земля на основі формування ключових і предметних географічних компетентностей. Процеси глобалізації та національної ідентифікації у мінливому світі є беззаперечними ознаками нашого буття. Перед Україною, як і усіма країнами сучасного світу нової епохи постала проблема формування соціальної, економічної і науково-технічної освітньої платформи виживання в умовах трансформаційних процесів у всіх сферах, яка б могла забезпечити не тільки адаптивне ставлення до змін дійсності, а і сприяння розвитку особистості як активного суб'єкта і творця, особливо це проявилось після повномасштабного вторгнення сусідньої держави на територію України через активні воєнні дії.

Все це висуває перед сучасною географічною освітою необхідність парадигмальних змін. Важливе місце в цій парадигмі займає і нова концепція географічної освіти. Системний аналіз фундаментальних орієнтацій сучасної географічної освіти України, що формуються в ході пошуку новітніх парадигмальних моделей та шляхів інтеграції, свідчить, що їх актуальність детермінується рядом важливих чинників: глибинні зміни в суспільно-політичному житті; стрімка переорієнтація суспільства на нові типи соціальних, економічних і політичних відносин; нові стрімкі трансформаційні тенденції і зміни в геосередовищі; тенденції глобалізації і антиглобалізації; приєднання України до Болонського процесу; ознаки кризи колишньої моделі освіти.

Ці процеси нині впроваджуються багатограними інноваціями у сфері теорії та практики географічної освіти. Розробляючи концептуальні положення навчання географії через інтегрований зміст курсів за вибором, необхідно враховувати дві основні функції географічної освіти: освітню і виховну.

Сучасна парадигма навчання географії в закладах загальної середньої освіти ґрунтується на основних принципах: дитиноцентризмі, фундаментальності, варіативності, інтегрованості, гуманізації навчально-виховного процесу та гуманітаризації його змісту.

Для соціуму XXI століття характерним є усвідомлення переорієнтації розвитку суспільства на розвиток людини. Сьогодні освіту розглядають не лише як засіб трансляції й поширення знань, але як предмет формування людини. Освіта є найбільш благородною, відповідальною сферою людської діяльності. Тут формується людина як особистість, зрощується її світогляд і культура, закладаються основи майбутньої професії, кар'єри, життєвого успіху. Важливим чинником формування особистості учня гімназії та ліцею є процес національної самоідентифікації, саме завдяки йому відбувається становлення громадянина і патріота України.

Методологічні основи даної діяльності сформульовані у тріаді: людина – освіта – соціум. На цих засадах можна виділити ключові положення:

- держава не може бути поза нацією;
- становлення української державності відбувалося на основі національної ідеї;
- актуальність національної ідеї детермінований динамікою суспільного існування.

Враховуючи зазначене, в інтегрованих курсах за вибором мають відповідним чином відображатися особливості національної ідентифікації на тлі глобалізаційних процесів та відображатися у змістовій складовій шляхи реалізації національної ідеї у контексті економіко-географічних процесів.

Слід зазначити, що наукова картина світу, у цьому сегменті не може бути у повній мірі сформована лише засобами історії, що актуалізує положення значення географії як базового навчального предмета. Основна ідея дослідження полягає у визначенні пріоритетів розвитку географічної освіти через інтегровані курси за вибором в гімназії та ліцеї.

Курси за вибором інтегративного змісту мають на меті оволодіння комплексом знань та компетентностей про природу і господарство своєї батьківщини та забезпечення національної ідентифікації учнів, формування їхнього особистісного ставлення до перебігу регіональних (внутрішньодержавних) і глобальних (світових) географічних процесів, допомагають усвідомити себе громадянами України. Учні й учениці повинні здобути знання, набути уміння та компетентності про природу, населення, господарство країни, її регіональні особливості та краєзнавчі аспекти стану природного середовища і суспільно-економічних структур. Важливим елементом цього є виховання поваги до українського народу та його культури, відчуття себе справжнім патріотом держави України.

Головним принципом побудови змісту курсів є інтегративний. Він реалізується через поєднання фізико-географічних і соціально-економічних

складових. Інтегроване навчання географії має забезпечити поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення предмета, створити учням сприятливі умови для врахування їхніх індивідуальних особливостей, інтересів, здібностей, нахилів, мотивів, намірів і ціннісного ставлення та орієнтування їх в бік майбутньої професійної діяльності, пов'язаної з географією.

Засобами формування цілісної географічної картини світу, через призму курсів за вибором інтегративного характеру в учнів гімназії та ліцею є організація освітнього процесу, що спрямований на розвиток пізнавальних можливостей, інтелектуальних умінь та навичок (аналізу, систематизації, узагальнення, абстрагування), розвиток інтегративного мислення. А на їх основі – накопичення досвіду творчої діяльності та вироблення ставлення до оточуючого світу на основі ціннісних орієнтирів, що дає змогу формувати предметну та ключові компетентності.

Курси за вибором, що мають міжпредметний інтегративний зміст зазнали впливу фундаменталізації та структурних змін, крім цього змінюється погляд на роль і місце географії у закладах загальної середньої освіти, у зв'язку із відповідним запитом суспільства на даний шкільний предмет через систему ЗНО та визначення його багатьма закладами вищої освіти як профілюючий для цілої низки спеціальностей. Зміни в географічній освіті, що торкнулися як методологічних підходів до висвітлення більшості тем, так і формування навчальних географічних понять підлягають не менш детальнішому вивченню. В останні п'ять років у географічній науці України інтенсифікувався процес переосмислювання теоретичних напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених минулих поколінь, сучасних провідних науковців із означеної галузі знань, які мають світове визнання. Помітних змін зазнали понятійний апарат географічної науки, концептуальні підходи до розгляду і дослідження географією об'єктів і явищ навколишньої дійсності. Особливо значення ці питання набувають саме у розрізі географії України на тлі викликів сучасності. Тому нові теоретичні напрацювання, розроблені стратегії та тенденції розвитку географічної науки повинні знайти

своє відображення у змісті географічної освіти у гімназії та ліцеї саме через цілу низку новостворених курсів за вибором для пояснення інтегративного характеру цього навчального предмету.

Вектор змісту має бути спрямовано на засади дитино центризму через особистісні потреби сучасного учня (учениці) та орієнтувати вчителя на формування творчо розвиненої особистості. Оновлений зміст повинен виступити у ролі основи для підвищення виховного, наукового і методичного рівня географічної освіти в гімназії та ліцею.

Географічна реляція щодо інтегративного змісту є дуже суттєвою не стільки в наданні учням готових знань, скільки в організації їх розумової діяльності, яка б була спрямована на отримання нових знань та практичних умінь в процесі виконання різноманітних навчальних географічних задач. Адже нічого не варта наука, яка не дає ніякого практичного уміння тим, хто її вивчає. Аналіз літератури, навчальних програм, вивчення практичного досвіду вчителів виявив численні проблеми щодо викладання та навчання курсів за вибором, що мають інтегративний зміст. На жаль, заклади загальної середньої освіти поки що не забезпечують у своїх випускників формування необхідного сучасного географічного кругозору, лише у невеликої кількості учнів розвивається інтерес до географічної науки, далеко не повністю вирішуються завдання щодо формування вмінь використовувати отримані географічні знання на практиці й власноруч їх набувати. Безперечно, це пов'язано з недооцінкою географії як навчального предмету, неправильним розумінням її світоглядного значення як з боку громадськості, так і з боку учнів. Вхідження України до світового освітнього співтовариства докорінно змінює ситуацію в системі навчання географії, що зумовлюється, по-перше, поширенням ідей європейської інтеграції освітніх систем різних країн, по-друге, необхідністю розвитку освіти на основі сучасної педагогічної парадигми й концепцій, по-третє, упровадженням у навчально-виховний процес особистісно орієнтованих педагогічних технологій, застосуванням в освітньому процесі досягнень у галузі науки та техніки. У зв'язку з тим, що

сучасний етап розвитку світового суспільства позначений тенденцією глобалізації практично всіх соціальних проблем, поставив перед системою освіти завдання формування нової аксіологічної (гуманізованої) парадигми, сутність якої полягає в необхідності сформуванню такого уявлення про світ, в якому віддзеркаляться не тільки відповіді на виклики буття, але й світоглядний характер місцевого значення. Деякі новітні педагогічні задуми на жаль грішать або псевдо модерними інноваціями або ж ґрунтуються на традиційних аксіомах авторитарної педагогіки, пропагуючи стандарти колишніх часів, залишаючи поза увагою специфіку народної педагогіки, національної культури й ментальності.

Шкільна географія і досі орієнтована на вивчення розрізнених фактів, локальних місцевих особливостей культури, природи або ж перенасичена фактажем, саме тому й варто розвантажити перенасиченість змісту за допомогою введення курсів за вибором, які б посилювали не тільки географічний аспект але й інтегрований характер географії.

Географічні знання, уміння й навички надають учням можливість усвідомлено орієнтуватися в природничо-довкільних, природничо-суспільних, соціально-економічних, суспільно-політичних і геоекологічних явищах, що відбуваються в Україні та світі. Водночас специфіка навчання географії визначає широке коло можливостей для застосування різноманітних освітніх технологій навчання, тому проблема створення цілісної методичної системи у процесі викладання інтегрованих курсів за вибором може вважатись актуальною.

Важливим принципом побудови змісту географічних курсів є інтеграція, яка реалізується через поєднання фізико-географічних та соціально-економічних складових під час вивчення свого регіону та окремих природних комплексів і видів економічної діяльності в цілому. Опіраючись на діалектичну концепцію світу, географія формує універсальні природознавчі знання, де система «суспільство – природа» розглядається

через ряд провідних філософських категорій єдності, взаємозв'язку, цілісності, організованості тощо.

Побудова громадянського суспільства в Україні, інтеграція держави у європейське співтовариство передбачають орієнтацію на особистість, її духовну культуру, виховання ціннісного ставлення до природного геосередовища, соціального оточення та самої себе, національно свідомого, високоосвіченого, життєво компетентного, громадянина – патріота, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, відповідального перед своєю нацією незалежної України.

На сучасному етапі розвитку нашої держави, в умовах загрози денационалізації, втрати державної незалежності, потрапляння в сферу впливу іншої держави, виникає необхідність змін в системі географічної освіти та системних заходів, спрямованих на посилення виховання свідомості учнів – формування нового покоління, що діють на основі національних та європейських цінностей: знання географічних особливостей природних, економічних, демографічних, соціальних ресурсів України; участь у громадсько-політичному житті держави; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Сьогодні виникає потреба постійного оновлення як змісту географічної освіти, так і організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей сучасних науково-технічних досягнень. Згідно із вказаними потребами відбувається зміна освітньої парадигми, пропонується новітня технологія навчання, формується сучасний педагогічний менталітет, розробляються державні стандарти, навчальні програми, переглядаються концепції підручників і посібників, удосконалюються методи і форми навчання. Нині в центрі трансформаційних зрушень є те, що учень стає суб'єктом навчання географії, мета якого – забезпечення розвитку всебічно поінформованої та географічно компетентної особистості. Одним з основних шляхів досягнення цієї мети виступає впровадження оновлення змісту навчання географії, що будується на

врахуванні індивідуальних психологічних та інтелектуальних особливостей, інтересів, потреб і пізнавальних можливостей кожного учня. Дана проблема актуальна, це підтверджує і те, що В. Кремень наголосив на необхідності психологічного обґрунтування сучасних педагогічних досліджень. Зокрема особливого значення мають набувати зараз дослідження психолого-педагогічних основ вивчення географії України в закладі загальної середньої освіти. Це пов'язано з тим, що кількість і якість географічної інформації сьогодні змінюється майже щорічно. В учнів закладів загальної середньої освіти відбуваються суттєві зміни в інтелектуальному розвитку. Розпочинається стадія формальних операцій. Четверта стадія когнітивного розвитку характеризується здатністю оперувати абстрактними поняттями. Таким чином, процес навчання географії має відповідати віковим психологічним та інтелектуальним можливостям учня ЗЗСО.

З метою забезпечення ефективності навчання з географії слід застосовувати прийоми різної складності що спрямовані на опанування різних розумових умінь, як аналіз, виділення головного, первинний синтез, конкретизація, визначення і пояснення понять, одиниць, класів, та таких основних розумових продуктів, як одиниці, класи (домінують на першому рівні формування поняттєвих систем); прийоми опанування такими розумовими вміннями як порівняння, класифікація та домінуючі розумові продукти: класи, відносини (взаємозв'язки між об'єктами) (на другому рівні); прийоми опанування такими розумовими вміннями як систематизація, узагальнення, інтерпретація, вторинний синтез та домінуючими розумовими продуктами: системи і трансформації й імплікації (на третьому рівні).

Розділ III. МЕТОДИКА РОБОТИ З НАВЧАЛЬНИМИ ПРОГРАМАМИ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ ІНТЕГРОВАНОГО ЗМІСТУ

Формування природничо-наукової картини світу в учнів Нової української школи (НУШ) відбувається за допомогою основ природничих і

суспільних наук. Курси за вибором інтегрованого змісту наразі є актуальним доробком в методиці навчання природничих предметів. Так з фізики ми закладаємо основи теорії відносності (просторово-часові відношення), квантової механіки (причинно-наслідкові зв'язки), астрономії – основи космології (історія еволюції метagalактики), біології – молекулярні основи процесів життєдіяльності, хімії – основи хімічних перетворень, географії – основи соціально-економічних, демографічних і екологічних змін у природі. Суспільні науки також не стоять осторонь, і є важливою складовою змістового наповнення курсів за вибором. Це основи інформатики, мовознавства, психології та інших наук. Загалом вони сприятимуть цілісному встановленню взаємозв'язків між основними структурними компонентами – людина (макросвіт), світ – людина (мікросвіт) та суспільство – людина.

Якщо узагальнити це у формі таблиці, то спостерігатимемо еволюційний поступ у певній динаміці формування ключових результатів наукових досліджень та ідей видатними вченими-природодослідниками, які визначили подальші напрями розвитку наук у майбутньому (табл. 1).

Таблиця 1

Видатні вчені з природничих наук, як вплинули на ключові результати наукових досліджень та подальші ідеї

Утворення Всесвіту	Утворення Землі	Зародження життя		Початок антропогенезу
	<i>Альберт Ейнштейн</i>	<i>Антуан Лавуазьє</i>	<i>Грегор Мендель</i>	<i>Володимир Вернадський</i>
<i>П'єр-Симон Лаплас</i>	<i>Ісаак Ньютон</i>	<i>Дмитро Менделєєв</i>	<i>Чарльз Дарвін</i>	<i>Альфред Геттнер</i>
<i>Миколай Коперник</i>	<i>Галілео Галілей</i>		<i>Жан Батист Ламарк</i>	<i>Александр Гумбольдт</i>
астрономія	фізика	хімія	біологія	географія

Інтегрований зміст курсів за вибором загалом розкриває основні функції та задачі пізнання. Основні функції (цілі) пізнання – навчити учнів/учениць описувати, пояснювати (аргументувати) та передбачати

природні явища і процеси. Області (задачі) пізнання – природа, суспільство та власне мислення людини. Якими методами дослідження рекомендовано користуватися? Насамперед, це навчити учнів/учениць аналізувати, синтезувати та узагальнювати результати власних досліджень.

Загальноприйнятій структура й механізми інтегрованого навчання цілком прийнятні для великих закладів загальної середньої освіти, що мають декілька паралельних класів, які можна розподілити за пропонованими профілями. Тобто такий підхід теоретично обґрунтований і практично перевірений для великих міст, де профільність може бути розподілена між різними закладами загальної середньої освіти, що мають свій профіль навчання, чи між класами у багатoproфільній закладах загальної середньої освіти. А механізм інтегрованого навчання у закладах загальної середньої освіти, яка характеризується однокомплектністю чи навіть малокомплектністю і невеликою наповнюваністю класів, практично не розроблений. Це зумовлене особливостями закладів загальної середньої освіти, специфікою їх роботи:

- по-перше, тому що в міських і сільських одно- і малокомплектних закладах загальної середньої освіти недостатня кількість навчальних годин для здійснення інтегрованого навчання, адже навантаження вчителя залежить від кількості класів-комплектів у закладах загальної середньої освіти;
- по-друге, відсутні дидактичні теорії, які б дозволили в умовах особливо одно- й малокомплектного освітнього закладу здійснювати профільну диференціацію навчання в межах одного класу.

Нами пропонується такий підхід в інтегрованому навчанні: структура та механізм інтеграції полягатимуть в тому, що кожному учневі/учениці, незалежно від того, де він/вона проживає (в місті чи в населеному пункті), надається можливість у старших класах працювати за навчальним планом, що складається з двох частин: інваріантної й інтегрованої. Інваріантна частина навчальних планів включатиме курси за вибором, вивчення яких є

обов'язковим для кожного учня/учениці і може доповнюватися 2-3 інтегрованими предметами, що належатимуть до так званого освітнього компонента навчального плану. Друга частина навчального плану – інтегровані курси за вибором, тобто навчальні курси за вибором, які учень/учениця зможе вибирати незалежно від того, в якому закладі освіти він навчатиметься. В такому випадку буде профілюватися не заклад освіти, а предметна база. Профільним стане кожен заклад загальної середньої освіти, а правильніше – його старші класи, незалежно від назви, місцезнаходження чи матеріально-технічних умов у місті або сільській місцевості.

Переваги інтегрованого навчання полягають у тому, що такий механізм:

- більш гуманний, особистісно зорієнтований. Учень/учениця вибирає курси за вибором сам/сама, а не вимушені пристосовуватися до того, що йому пропонують у закладі освіти, виходячи з профілю закладу. Краще задовольняються ситуативні інтереси учнів/учениць, в них формується чітка мотивація до навчання;
- набагато дешевший, адже витрати коштів на створення нових закладів освіти, реорганізацію існуючих, будівництво інтернатів, придбання й утримання автобусів тощо в жодному разі не співмірні із затратами на можливе введення додаткових учительських ставок чи доплат за читання курсів за вибором інтегрованого змісту.
- менш руйнівний особливо для сільських закладів загальної середньої освіти, адже в їх переважній більшості курси за вибором інтегрованого змісту зможуть викладати як місцеві вчителі, так і ті, які приїжджатимуть до учнів/учениць чи до яких їздитимуть вони самі;
- позитивно вплине на роботу педагога, на усвідомлення ним потреби у підвищенні кваліфікації, активній роботі над собою. Адже учень/учениця може й не вибрати вчителя, який не дає знань.

Тобто переваги пропонованого підходу полягають у тому, що практично всі заклади загальної середньої освіти можуть здійснити інтегроване навчання

учнів/учениць. Але використання для інтеграції лише курсів за вибором інтегрованого змісту означає, що: по-перше, відбудеться значне скорочення інваріантної складової навчального плану, що не забезпечить достатнього рівня загальноосвітньої підготовки учнів/учениць; по-друге, значно зросте кількість годин для елективного компонента, що можливо розв'язати лише державним фінансуванням; по-третє, зміст і матеріально-технічне забезпечення всіх курсів за вибором інтегрованого змісту ляже на заклади загальної середньої освіти, що теж викличе труднощі як матеріального характеру, так і людського потенціалу, адже в більшості закладів загальної середньої освіти, особливо у сільській місцевості недостатня кількість висококваліфікованих спеціалістів з усіх галузей знань для розроблення різноманітних курсів за вибором інтегрованого змісту; по-четверте, забезпечення інтеграції лише курсами за вибором не розв'яже проблему збідненого інформаційного простору та розширення сфери спілкування учнів/учениць у місті або сільській місцевості.

Заслуговують на увагу підходи до організації інтегрованого профільного навчання А. О. Остапенка й А. Ю. Скопіна [Остапенко О.О. Моделювання багатовимірної педагогічної реальності : теорія та технології. [Монографія] М., 2005. 384 с.], які пропонують різні механізми інтеграції згідно з виділеними чотирма основними моделями інтегрованого профільного навчання у закладах загальної середньої освіти.

Модель А. Між закладами загальної середньої освіти розподіл профілів. Профілі розподіляються між декількома закладами загальної середньої освіти, які можна назвати однопрофільними. При цьому можливий варіант наявності курсів за вибором інтегрованого змісту закладів загальної середньої освіти, що не передбачають поглибленого чи розширеного навчання.

Модель В. Між закладами загальної середньої освіти розподіл профілів, при якому заклади є дво- (і більше) профільні. Це можливо при малій кількості закладів загальної середньої освіти (як правило, два заклади). Різновидом цієї моделі є підмодель багатопрофільної закладу, яка є для

сільської місцевості ресурсним центром. Тоді профільні класи в даному населеному пункті є тільки в одній закладах загальної середньої освіти.

Модель С. Розподіл профілів між класами в межах одного закладу. Тоді такий заклад загальної середньої освіти буде багатoproфільним. При цьому можливий варіант наявності курсів за вибором інтегрованого змісту.

Модель D. Різновіковий розподіл профілів, що передбачає створення різновікових (що складаються з учнів/учениць 9-11 класів) навчальних груп.

А. О. Остапенко [Остапенко О.О. Концентроване навчання : моделі освітньої технології. Шкільні технології. 1999. № 5. С. 116-154.] обґрунтовує модель D, як найбільш уживану для одно- і малокомплектного сільського закладу загальної середньої освіти. Модель має ряд ступенів свободи, що забезпечують її варіативність і можливість застосовування до різних умов та типів закладів загальної середньої освіти. Пропонована модель ґрунтується на чотирьох основоположних аспектах: організаційному, часовому, змістовому та рівневому.

1. Організаційний аспект. Освоєння загальноосвітніх навчальних курсів відбувається в класах (у постійних одновікових колективах). Освоєння курсів за вибором інтегрованого змісту проходить у тимчасових змішаних різновікових колективах, що складаються одночасно з учнів 9-их, 10-их і 11-их (у перспективі 10-12-их) класів. Комплектація та кількість різновікових колективів у закладах загальної середньої освіти, що має одну паралель 9-11-их класів може коливатися від трьох до п'яти, в чому й полягає варіативність організаційного аспекту. Відповідно і розклад занять складається таким чином, що профільні та заняття курсів за вибором інтегрованого змісту для всіх трьох класів ставляться одночасно і кожний учень/учениця на цей час іде в свою профільну різновікову групу.

2. Часовий аспект. Пропонована модель може мати різні рівні тривалості занять загальноосвітніми і профільними предметами. Варіативність цього аспекту може передбачати чергування «загального» й «цікавого»: а) протягом дня (звична щодення багатopредметність); б) за днями (загальноосвітні і

профільні дні); в) за тижнями (загальноосвітні і профільні тижні). Оптимальним, на думку А.О. Остапенка, буде чергування розподіленого і концентрованого навчання, причому розподіленому навчанню відповідають загальноосвітні курси, а концентрованому – профільні та курси за вибором інтегрованого змісту.

3. Змістовий аспект. Дана модель не передбачає перекроювання змісту загальноосвітніх курсів, оскільки їх вивчення проходить в одновікових постійних колективах (класах). Що ж до курсів за вибором інтегрованого змісту, то їх структура повинна бути іншою, оскільки їх вивчення передбачається в різновікових тимчасових колективах. Таку організацію змісту навчального матеріалу в своїй монографії детально описав М. М. Батербієв [Батербієв М.М. Різновікове навчання : від ідеї до реалізації. Братськ, 2001. С.13-15.].

4. Рівневий аспект. Різновікова та різнорівнева організація інтегрованого навчання передбачає регулярне чергування різних рівнів засвоєння знань (від доступності до високого рівня складності), що забезпечує, з одного боку, успішність навчання (при доступності) й, з другого – інтенсивність розвитку (при подоланні труднощів). Технологічно це передбачає регулярне чергування навчання, взаємонавчання і самонавчання (учіння), контролю, взаємоконтролю і самоконтролю, оцінки, взаємооцінки та самооцінки. Також передбачається чергування індивідуального навчання з груповим і колективним, а групового й колективного з фронтальним.

Позитивним, на наш погляд, є намагання враховувати ті умови, в яких працює конкретний заклад загальної середньої освіти і згідно з ними будувати власну модель інтегрованого навчання. Але модель різновікового розподілу профілів, що пропонується А. О. Остапенком як одна з найбільш уживаних особливо у сільській місцевості, матиме ті ж недоліки, що й модель елективного інтегрованого навчання, адже різновікові групи учнів не повністю знімуть проблему збіднення інформаційного простору за рахунок розширення зв'язків за вертикаллю – у групах діти 9-11 класів. Середовище спілкування залишається замкнутим.

При побудові моделі інтегрованого навчання слід ураховувати, з одного боку, прагнення найбільш повно врахувати індивідуальні інтереси, здібності, нахили всіх учнів/учениць (і зробити якомога більшу кількість різних профілів), з другого – низку чинників, які стримують процеси такої багато в чому стихійної диференціації освіти. Серед них насамперед потрібно назвати розробку Модельних освітніх програм та навчальних підручників рівня стандарту академічного та профільного рівнів, забезпечення інтегрованого навчання відповідними навчальними та методичними посібниками, педагогічними кадрами й ін.

На основі аналізу літературних джерел та результатів експериментальної роботи за 2021/2022 н.р. відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України, враховуючи соціокультурне середовище різних закладів загальної середньої освіти, ми виділяємо такі основні шляхи забезпечення інтегрованого навчання.

- 1) Якщо в населеному пункті є декілька великих закладів загальної середньої освіти, то інтегроване навчання розподіляється за окремими закладами загальної середньої освіти, які реалізують 1-2 профілі. Закінчивши базову школу, діти йдуть навчатися в той заклад, який реалізує вибраний учнем/ученицею профіль.
- 2) Якщо в населеному пункті один великий заклад загальної середньої освіти (3-5 паралельних класів), то він може реалізувати декілька профілів навчання шляхом створення курсів за вибором інтегрованого змісту та поглиблення і розширення вибраного профілю за рахунок закладів загальної середньої освіти елективного інтегрованого навчання.
- 3) Якщо в населеному пункті один великий заклад загальної середньої освіти (2-3 паралельні класи), то інтегроване навчання здійснюється шляхом створення динамічних груп курсів за вибором інтегрованого змісту. На заняття з базових предметів діти ходять класом, а профільні курси за вибором вивчаються в групах змінного складу.

- 4) Якщо в населеному пункті один невеликий заклад загальної середньої освіти (немає паралельних класів і невелика наповнюваність класів), то заклад загальної середньої освіти забезпечує базову освіту, а інтегроване навчання здійснюється в ресурсних закладах загальної середньої освіти. Сюди ж можна віднести територіальне освітнє об'єднання, очно-заочну профільну школу, індивідуальне навчання учнів/учениць, інші види мережної організації, вибір учнями/ученицями спеціалізованих закладів загальної середньої освіти, ліцеїв, гімназій тощо.
- 5) Якщо в населеному пункті один невеликий заклад загальної середньої освіти (немає паралельних класів і невелика наповнюваність класів), то інтегроване навчання здійснюється шляхом забезпечення індивідуального вибору учнем/ученицею рівня вивчення предмета в закладах загальної середньої освіти.

Тобто кожна дитина отримує можливість вибору свого шляху інтегрованого навчання. У кінці навчального року в 9-му класі заклад загальної середньої освіти ознайомлює учнів/учениць з різними можливостями здобуття базової середньої освіти. Обдаровані діти можуть пройти конкурсне випробування в спеціалізовані заклади, наприклад у фізико-математичний заклад загальної середньої освіти, чи подати документи в профільну школу при закладі вищої освіти; регіональні заклади-інтернати для обдарованої сільської молоді; міську школу з профільними класами, ресурсну школу тощо. У будь-якому випадку це має бути вибір конкретного учня/учениці та його батьків.

Структура інтегрованого навчання в закладах загальної середньої освіти, за результатами сучасних досліджень, включає такі компоненти: аграрний, суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, оздоровчо-спортивний і традицієзнавчий (народні ремесла). До механізмів інтегрованого навчання у загальноосвітніх закладах загальної середньої освіти сільської місцевості відносимо: відповідність особистісного вибору учня/учениці його запитам і можливостям; компетентність педагогічного колективу; специфіка роботи в

класах з низькою наповнюваністю учнів/учениць; достатня матеріально-технічна база закладу; конструктивне соціокультурне середовище сільської місцевості.

Особистісно зорієнтований зміст освіти спрямований на реалізацію людини в усіх життєвих сферах: на розвиток її природних особливостей (фізичних можливостей, інтелектуальних, емоційних, практичних здібностей); її соціально-культурних властивостей (бути сім'янином, громадянином, патріотом, трудівником); духовного начала (свободи, віри, гуманності, творчості). Разом з тим слід визнати необхідність збереження позицій суспільно орієнтованої освіти, яка в галузі змісту реалізує себе як педагогічна модель соціального замовлення, звернутого до закладу. Як констатує Т. І. Петракова [Профільне навчання у зарубіжних країнах. Вісник освіти: Тематичний випуск «Профільне навчання-2002». Пілотний випуск. № 4. С. 58-74], така модель, теоретично глибоко розроблена і практично широко впроваджена, має багаторівневу ієрархічну структуру.

На рівні загальнотеоретичних уявлень (вищому рівні) зміст освіти постає у вигляді узагальненого систематизованого знання про склад, елементи, структуру і функції соціального, культурного, духовного досвіду, що передається учням/ученицям.

На середньому рівні (рівні навчального предмета) представлені окремі частини змісту освіти, які визначаються специфікою цього предмета, але співвідносяться із загальним теоретичним уявленням (вищим рівнем) за складом і структурою.

На рівні навчального матеріалу відображені конкретні зафіксовані в підручниках, посібниках, дидактичних матеріалах елементи змісту (знання, вміння, навички, діяльнісні установки, емоційно-оцінні думки і т.п.), які складають основу навчання певному предмету і підлягають засвоєнню учнями/ученицями.

Враховуючи специфіку освітніх закладів, можна стверджувати, що зміст освіти в ньому повинен бути варіативним, багаторівневим, що зумовлено, по-

перше, неможливістю створення декількох курсів за вибором інтегрованого змісту, по-друге, великою різноманітністю природних задатків, інтересів, нахилів, здібностей, здатності до навчання учнів/учениць у одному класі. В процесі дослідницької роботи ми схилилися до п'яти рівневого змісту освіти з окремого предмета або курсу. Перш за все виділили рівень стандарту, академічний, профільний і поглиблений рівні (табл. 2, а рівень стандарту, у свою чергу, поділений на два рівні: рівень С та рівень В, академічному рівню відповідав рівень А. У Концепції навчання географії рівень профільної підготовки співвідноситься з поглибленим [Концепція географічної освіти в профільній школі. Географія. 2009. № 19.], але ми розглядаємо окремо профільний і поглиблений рівні, адже учня/учениці, які вибирають вивчення певного курсу за вибором на профільному рівні, мають різні пізнавальні можливості, мотивацію до навчання тощо. Поглиблений рівень дає змогу талановитим працелюбним учням/ученицям не обмежуватися рамками інтегрованого рівня, а будувати свій власний зміст з цього предмета або курсу, що відповідатиме його індивідуальним запитам, потребам, нахилам та здібностям.

Таблиця 2

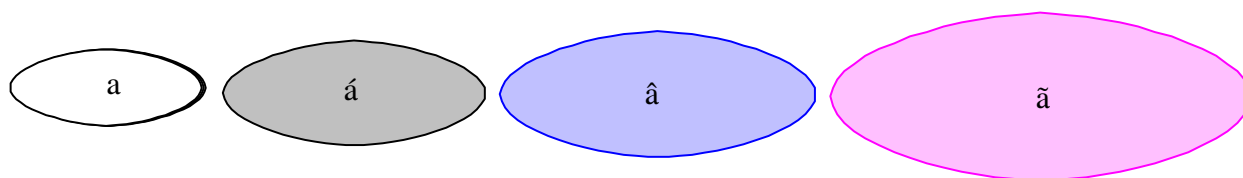
**Різномісний зміст освіти в старшій школі
в закладі загальної середньої освіти**

Підстави	Рівень стандарту (інформаційно-функціональна спрямованість)	Академічний рівень (інформаційно-методологічна спрямованість)	Профільний рівень (теоретико-методологічна спрямованість)	Поглиблений рівень (теоретико-методологічна та професійна спрямованість)
мета, яка ставиться до рівня (за критерієм застосовності знання)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ формування загальнокультурних умінь ✓ формування інформаційного предметного поля 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ формування академічних знань і умінь 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ формування: <ul style="list-style-type: none"> – знання методу предмета – знання способу одержання предметних знань – уміння створювати освітні продукти в рамках предмета – оволодіння способами 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ задоволення освітніх потреб учнів/учениць у вибраній освітній галузі ✓ розширення і поглиблення змісту освіти на підставі власних інтересів і професійних намірів ✓ уміння інтегрувати знання і методи предметної роботи

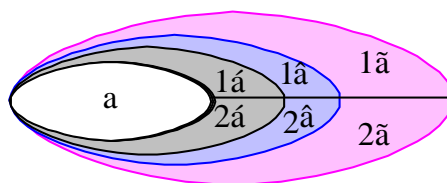
			пізнавальної, учбової і освітньої діяльності	для вирішення комплексних практичних (передпрофесійних) завдань
зміст	✓ знання, вміння, навички, засновані на елементарних предметних поняттях	✓ знання, вміння, навички, засновані на розумінні основних закономірностей предмета	✓ зміст з частково мобільною структурою ✓ поглиблення змісту: для розширення предметного кругозору і освоєння теоретичних основ шляхом введення курсів за вибором	✓ дослідницька робота: матеріал гіпотетичного змісту, проблемного змісту ✓ теми, що відображають міжпредметні зв'язки ✓ матеріал, що дозволяє поглибити й розширити знання з обраної теми
структура	✓ визначена Державним стандартом	✓ визначається програмами академічного рівня, затвердженими и МОН	✓ частково мобільна – визначається програмами, затвердженими МОН, варіативність – можливість вибору на підставі власних інтересів і намірів	✓ мобільна – варіативність: можливість вибору на підставі власних інтересів і намірів

У процесі експериментальної роботи ми здійснили аналіз модельних освітніх програм з предметів природничо-математичного напрямку рівнів стандарту, академічного і профільного, який дозволив зробити висновок, що ці рівні відрізняються в основному не шириною матеріалу, що вивчається, а його глибиною. Перш за все у структурі змісту програм виділили інваріантну частину, яка входить до складу обох програм (а) і варіативну складову: перша варіативна складова, що є лише в програмах академічного рівня (б) і друга варіативна складова, що є лише в програмах інтегрованого рівня (в). Причому друга варіативна складова складалася з двох частин: одна частина – додатковий матеріал, що вивчається на навчальному занятті (1в); друга частина – теми, що вивчаються лише з учнями/ученицями, які працюють на профільному рівні (2в – елективні модулі). Враховуючи різні навчальні можливості учнів/учениць у закладах загальної середньої освіти, виділили третю варіативну складову змісту освіти (г), яка не обмежувалася програмними рамками і дозволяла кожному учневі розширювати і

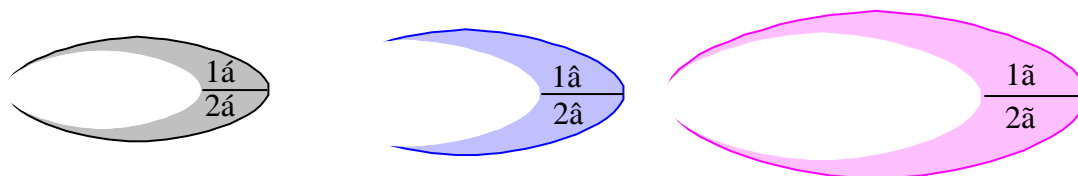
поглиблювати зміст вибраного інтегрованого предмета за рахунок поглибленого рівня (1г) і курсів за вибором (2г) (мал. 1).

1) Еліпси змісту навчального предмета

2) Накладання еліпсів змісту навчального предмета

3) Виділення варіативної складової змісту навчального предмета

Мал. 1. Механізм конструювання різнорівневого змісту навчального предмета (за В.В. Ягуповим).

Для розширення і поглиблення змісту навчального матеріалу з інтегрованого предмета розробляються також курси за вибором. У процесі експериментальної роботи учням/ученицям були запропоновані курси за вибором, які учні/учениці вибирали на добровільній основі з метою поглиблення знань з тієї чи іншої теми та формування професійної спрямованості змісту навчальної дисципліни. Ці курси за вибором були невеликими і давали можливість учневі/учениці формувати свій власний зміст освіти з предмета, який не обмежувався чіткими визначеними рамками, а був відкритою системою, що передбачала набуття досвіду творчої діяльності. Здібний працелюбний учень/учениця могли, самостійно працюючи з пропонованими курсами за вибором, розширити й поглибити зміст обраного інтегрованого предмета, тобто при такому підході в закладах

загальної середньої освіти учень/учениця не лише здобуває певну суму знань, а вчиться робити життєво важливий вибір, формує власний зміст освіти, що сприяє формуванню життєвих компетенцій учня/учениці. Інтереси особистості стають пріоритетними, що, як показала експериментальна робота, сприяє пізнанню учнем/ученицею себе, одержанню справжньої свободи відповідно до своїх цінностей, тобто самовизначенню відносно світу, суспільства, інших людей, самого себе. Різномірний, варіативний зміст освіти сприяє розвитку тих здібностей і способів мислення в діяльності, які властиві індивідуальності конкретного учня/учениці.

Таким чином, зміст освіти при пропонованому підході варіативний, різномірний. Учень/учениця одержують можливість не лише працювати в індивідуальному темпі, а стають справжнім суб'єктом освітнього процесу, адже він/вона ставить мету, вибирають зміст, форми й методи роботи та темп навчання. Процес навчання стає дійсно особистісно зорієнтованим, відбувається диференціація не учнів/учениць, а навчального матеріалу. Освітній простір закладами загальної середньої освіти стає середовищем, де кожен учень/учениця може реалізувати себе у відповідності з властивими йому пізнавальними потребами, виконуючи всі умови для індивідуального розвитку.

Інноваційні форми, методи та педагогічні технології як складові варіативного інтегрованого навчання.

Навчання завжди передбачає пряме або непряме спілкування, взаємодію вчителя і учнів/учениць, послідовність певних етапів навчальної роботи, режим, тобто певну форму організації навчання. Форма (від латинського forma) – зовнішній вигляд, певний установлений порядок. Форми організації навчання (організаційні форми) – це зовнішнє вираження погодженої діяльності вчителя й учнів, здійснюваної в певному порядку і режимі [Закон України «Про повну загальну середню освіту». Відомості

Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226).]. Вони мають соціальну зумовленість, виникають і удосконалюються в зв'язку з розвитком дидактичних систем. Організаційні форми навчання класифікуються за різноманітними критеріями: кількістю учнів/учениць, місцем навчання, тривалістю навчальних занять тощо. За першим критерієм виділяються масові, колективні, групові, мікрогрупові й індивідуальні форми навчання. За місцем навчання розрізняють заклади загальної середньої освіти і позашкільні заклади навчання. До перших відносяться заклади загальної середньої освіти на яких відбуваються заняття (уроки чи навчальні заняття), робота в лабораторії і т. п., а до других – домашня самостійна робота, екскурсії, заняття на підприємствах тощо. За тривалістю часу навчання розрізняють класичний урок (45 хв.), спарене заняття (90 хв.), спарене укорочене заняття (70 хв.), а також уроки «без дзвінків» довільної тривалості [Закон України «Про повну загальну середню освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226).].

Основною формою організації навчання в сучасних закладах загальної середньої освіти залишається урок, зовнішні організаційні ознаки якого зберігаються протягом десятків років. Урок – це як і раніше 45-хвилинне заняття з постійним складом учнів при керівній ролі вчителя. Разом з тим нові соціальні завдання, що постають перед державою і суспільством, викликають якісні зміни уроку, його змісту, методів і засобів навчання. Підвищення педагогічної ефективності уроку – це процес безперервний.

Діяльнісний підхід у навчанні висуває тезу про те, що засвоєння суб'єктом змісту історичного досвіду людей здійснюється не шляхом передачі інформації про нього, а в процесі його власної активності, направленої на курси за вибором інтегрованого змісту, явища навколишнього світу та ті, які створені розвитком людської культури. У зв'язку з цим оволодіння складною, цілісною освітньою діяльністю повинне реалізовуватися в таких формах організації навчально-пізнавальної діяльності, які адекватні формам майбутньої навчальної і професійної

діяльності, передбачають природне перенесення цих форм у процесі освоєння нових видів діяльності.

У процесі оволодіння освітньою діяльністю, а саме вона виступає метою профільної освіти, традиційні форми організації навчання недостатньо ефективні. Адже зміст інтегрованого навчання орієнтований на професійні інтереси учнів/учениць і стимулює активність самого суб'єкта, що обумовлює як наповнення новим змістом традиційні форми навчання, так і виконання порівняно нових. Принцип спадкоємності в навчанні передбачає перенесення до освітньої установи таких традиційно вузівських форм організації навчального процесу, як лекція, семінар, залік, консультація, застосуванням їх до вікових особливостей учнів.

Діяльнісний підхід до навчання вносить також вимоги доведення навченості до рівня вмінь і навичок, що визначає появу таких форм навчання, як практикуми, тренінги, навчальна практика, виконання реферативних і дослідницьких робіт у ході навчально-дослідницької і науково-дослідної роботи учнів/учениць. Тобто, в даний час навчання – це багатогранний процес, що включає різні елементи різних його напрямів. Ця різнобічність дозволяє використовувати переваги того або іншого його напрямку на кожному рівні освітньої системи, для кожної конкретної ситуації навчання, згідно з можливостями й індивідуально-психологічними особливостями як учня/учениці, так і самого педагога. Отже, поряд з уроком учителя-практики використовують інші форми організації навчання: лекції, семінари, практичні заняття, екскурсії, дидактичні ігри тощо. Тому загальною назвою форм організації навчання в сучасних освітніх закладах стало навчальне заняття.

Вивчення і врахування особливостей освітнього процесу закладами загальної середньої освіти дозволили нам обґрунтувати як найбільш доцільну форму організації навчання міні-модуль. Ми розглядаємо міні-модуль як основну одиницю освітнього процесу, яка характеризується завершеністю пізнавальних операцій з визначеного обсягу матеріалу (первинне засвоєння знань, вивчення та застосування учнями/ученицями знань у стандартних

умовах, творче перенесення знань і навичок у нові умови з метою формування вмінь) та оптимальним поєднанням індивідуальної, групової та фронтальної роботи. Базова структура міні-модуля включає чотири основні етапи:

- контроль знань – письмова перевірка, що включає різнорівневі завдання рівня стандарту (b і c), академічного (a), інтегрованого та поглибленого рівнів;
- повідомлення нових знань;
- вивчення та застосування учнями/ученицями знань у стандартних умовах, творче перенесення знань і навичок у нові умови з метою формування вмінь – індивідуальна та групова робота. Вчитель пояснює новий матеріал, учні/учениці опрацьовують його в ході індивідуальної роботи, а потім у групах йде його закріплення, розбираються незрозумілі поняття, виконуються різні вправи. Тобто, організовується робота з формування орієнтовної основи дій (але для кожного учня). Групам дається певне завдання, необхідні опори. Завдання робиться або частинами (кожний учень/учениця зайнятий своєю частиною), або один за одним: кожне запропоноване подальше завдання виконується наступним учнем/ученицею. При цьому виконання будь-якого завдання пояснюється вголос учнем/ученицею і контролюється всією групою. В ході індивідуальної роботи учні/учениці працюють з навчальними підручниками (базовими чи профільними), додатковою літературою, довідковими матеріалами тощо. У процесі групової роботи створюються динамічні групи: рівня стандарту, академічного і профільного рівнів, які працюють з різними завданнями. Завдання відрізняються як складністю (репродуктивні, частково-пошукові, творчі), так і обсягом змісту. Учитель при необхідності пояснює учням/ученицям курсів за вибором інтегрованого змісту ту частину матеріалу, що не вивчається на рівнях стандарту та академічному, але включена в профільний. Крім того, вчитель включається в роботу груп, надає необхідні консультації,

допомагає в пошуку інформації, активізує роботу учнів/учениць шляхом створення проблемних ситуацій, пошуку різних шляхів вирішення проблеми тощо;

- підведення підсумків групової роботи – звіт різнорівневих груп, що відбувається у вигляді коротких повідомлень, презентацій, дискусій, пошуку раціональних шляхів розв'язання, групових турнірів тощо; самота взаємооцінка роботи в групі.

Визначення такої структура міні-модуля ґрунтується на дослідженні, проведеному Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) [Бібнер В.С. Від науковчення до логіки культури : два філософські бачення у двадцять перше століття. М., 1990. 413 с.]. За етапом повідомлення нових знань іде етап вивчення та застосування учнями знань у стандартних умовах, творче перенесення знань і навичок у нові умови з метою формування вмінь (індивідуальна та групова робота). А саме найбільший відсоток засвоєння нових знань (90%) за вказаним дослідженням відбувається шляхом навчання інших, застосування отриманих знань відразу ж. Ця закономірність простежувалася і в нашому дослідженні.

Передостанній міні-модуль навчального модуля – захист індивідуального «портфолію» учня/учениці, що проходить, як правило, у формі творчого звіту учня/учениці за проведену роботу, аналізу власних досягнень, презентації виконаних творчих завдань, проєктів, дослідницької роботи, участі в конкурсах, олімпіадах, виявлення недоліків у роботі й пошуку шляхів їх усунення.

Останній модуль – узагальнення відомостей з теми, модульна контрольна робота. Він включає два основні етапи – повторення, узагальнення і систематизацію понять, засвоєння відповідної системи знань, провідних ідей і основних теорій (індивідуальна робота) та тематичного контролю знань, що проходить у вигляді різнорівневої письмової контрольної роботи. Учень/учениця, що вивчає предмет на рівні стандарту, на вищий бал повинен виконати три завдання рівня с і два завдання рівня b,

на академічному – три завдання рівня с, два завдання рівня b і одне завдання рівня a, на профільному рівні – повинен виконати крім зазначених завдань ще й одне завдання інтегрованого рівня. Крім того, виконавши завдання свого рівня, кожен учень/учениця може на добровільній основі виконати завдання поглибленого рівня для підвищення свого рейтингу.

Тривалість навчального заняття в різних експериментальних моделях може бути не однаковою: 90 і 70 хвилин. 70-хвилинна тривалість міні-модуля обґрунтовується невеликою наповнюваністю класів у закладах загальної середньої освіти й можливістю скорочення різних етапів навчального заняття. Така тривалість міні-модуля дозволяє виділити години для індивідуальних та групових одно- та різновікових додаткових занять з кожного предмета. Наприклад, якщо навантаження вчителя складає 18 годин, то, проводячи скорочені навчальні заняття тривалістю 70 хвилин, учитель щотижня одержує 180 хвилин (4 години) для роботи з різновіковою профільною групою. Якщо ж урахувувати лише старшу школу, то за інтегроване вивчення предмета учитель одержує приблизно 2 години на тиждень (у залежності від кількості годин, передбачених навчальним планом). При такій організації навчання кількість годин варіативного компонента (додаткові заняття з учнями, які вибрали предмет як профільний) дозволить учителю забезпечити повноцінне вивчення інтегрованого предмета.

Виникає нова організаційна форма навчання – додаткові заняття, які ставляться в розклад у другій половині дня. На цих заняттях вивчаються елективні модулі, а також курси за вибором. Основний метод навчання – самостійна робота. Специфіка роботи у різновікових групах дозволяє учням/ученицям більш тісно спілкуватися між собою. Старші учні/учениці надають допомогу учням/ученицям молодших класів, узагальнюючи та систематизуючи і власні знання. Створюється специфічне освітнє середовище, в якому кожен учень/учениця намагається проявити себе, збагатити свій інтелектуальний потенціал, адже цей предмет вибраний ними

як профільний, тобто значимий у майбутній професійній діяльності. Учителі експериментальних класів констатують, що в таких колективах створюється особлива атмосфера. Учні читають додаткову літературу, розв'язують задачі підвищених рівнів складності, спільними зусиллями шукають вихід із проблемних ситуацій, що виникають. Варто зазначити, що в окремих випадках діти знаходять такі шляхи розв'язування завдань, які викликають труднощі в учителя, що в свою чергу стимулює вчителя до підвищення власного професійного рівня.

При 90-хвилинній тривалості навчального заняття вивчення курсів за вибором інтегрованого змісту в основному відбувається шляхом самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць. При такому підході необхідною і ефективною стає така форма організації навчання як індивідуальні та групові консультації, які проводяться за домовленістю з учителем.

Організація групової форми роботи на міні-модулі, принципи навчання в співробітництві привели нас до проведення такої організаційної форми навчання як тьюторські заняття. Замінивши домашні завдання тьюторськими заняттями, ми пропонуємо учням/ученицям виконувати їх у складі своєї групи. Отже, тьюторські заняття – форма організації навчання, не обмежена чіткими часовими рамками, але має постійний учнівський склад – навчальна група, тьютора (консультанта) – учень/учениця цієї ж групи і обмежене коло завдань (тьюторські завдання), які необхідно розв'язати. Під час групової роботи у складі різнорівневих груп на такому занятті учні/учениці спільними зусиллями шукають відповіді на завдання, допомагають один одному. Присутність учителя на таких заняттях не передбачається. Учні/учениці працюють самостійно, відчують відповідальність за кінцевий результат, адже кожен учень/учениця буде здавати виконане завдання вчителю індивідуально і повинен вміти пояснити як обраний шлях розв'язання завдання, так і правильність одержаного результату. Тобто, індивідуальна здача тьюторських завдань передбачає глибоке розуміння учнем/ученицею теоретичних основ предмета і наявність

практичних умінь і навичок на вибраному рівні: стандарту, академічному чи профільному.

Реалізація зовнішньої форми організації інтегрованого навчання зумовила появу такої інноваційної форми організації навчання як позашкільні курси за вибором інтегрованого змісту, які формуються на базі одного чи декількох закладів загальної середньої освіти, в ресурсному центрі, чи в певних закладах загальної середньої освіти територіального освітнього об'єднання за рахунок кооперації ресурсів навчальних закладів. Робота між закладами загальної середньої освіти курсів за вибором дозволяє не лише поглибити знання учнів/учениць з вибраного інтегрованого предмета, а й розширити коло спілкування учнів/учениць, усуваючи негативну дію соціального та інформаційного чинників різних освітніх середовищ.

Додатковими ефективними формами організації навчання в закладах загальної середньої освіти виявилися предметні гуртки і секції як складові позашкільних наукових товариств, науково-дослідницька робота, конкурси, спільні наукові учнівські конференції, олімпіади, літні профільні табори тощо. Учнівські позашкільні наукові товариства є перспективними формами організації роботи із здібними та обдарованими дітьми. Ця форма роботи дозволяє закласти основи творчого підходу до навчання, розширює набуті учнями/ученицями знання з вибраного профілю, привчає їх до роботи з науковою літературою, знайомить з методами наукового дослідження в певній галузі знань, дозволяє здійснити перші проби власних сил, перевірити стійкість інтересів, нахилів і здібностей.

Пропоновані форми організації навчання та особливості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти вимагають інноваційних методів навчання. Метод навчання (від грецького *metodos* – шлях, спосіб пізнавальної і практичної діяльності людини) – це впорядкована діяльність учителя й учнів, спрямована на досягнення мети.

У закладах загальної середньої освіти з малою наповнюваністю класів пізнавальна самостійність учнів/учениць формується при виконанні учнями/ученицями самостійної роботи як виду діяльності з різними джерелами знань. Самостійна робота є засобом виховання свідомого ставлення учнів/учениць до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, прищеплення їм звички до напруженої інтелектуальної праці. Це завдання вважається одним із найважливіших завдань освіти. Проте важливо, щоб учні/учениці не просто здобували знання, але й опановували способами їх добування, тобто необхідно навчити учнів/учениць учитися, що часто буває важливіше, ніж озброїти їх конкретними певними знаннями.

Самостійна робота учнів/учениць відрізняється від інших видів робіт тим, що учень/учениця сам ставить собі мету, для досягнення якої, що особливо важливо, вибирає завдання і вид роботи. «Самостійна робота перш за все завершує завдання всіх інших видів навчальної роботи. Ніякі знання, що не стали об'єктом власної діяльності, не можуть вважатися справжнім надбанням людини» [Симонова М. Г. Індивідуалізація навчання математики учнів гуманітарного профілю засобами елективних курсів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Симонова Марія Геннадіївна ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2012. 20 с.]. Ще К. Д. Ушинський стверджував, що найважливіше надавати дитині можливість діяльності згідно з її силами й допомагати їй тільки там, де в неї не вистачить сил, постійно ослаблюючи цю допомогу з віком дитини, її розвитком.

Під самостійною роботою ми розуміємо оволодіння учня/ученицями науковими знаннями, практичними вміннями й навичками в усіх формах організації навчання як під керівництвом учителя, так і без нього.

Педагогічна цінність самостійної роботи полягає в забезпеченні активної пізнавальної діяльності кожного учня/учениці, її максимальної індивідуалізації з урахуванням психофізіологічних особливостей та академічної успішності

учнів/учениць, їх нахилів і здібностей, ставлячи при цьому мету: максимально сприяти розвитку індивідуальності.

Дидактична ефективність самостійної роботи учнів/учениць багато в чому залежить від ретельної її підготовки і керівництва з боку вчителя. В класах із невеликою наповнюваністю учнів самостійна робота на уроці стає більш ефективною, адже в педагога з'являється можливість не випускати з поля зору жодного учня/учениці, бачити не лише загальну ситуацію на уроці, але й ступінь залученості в навчально-пізнавальну діяльність кожного окремого учня/учениці. Змінюється і роль учителя в процесі самостійної роботи. Адже в класах із невеликою наповнюваністю учнів/учениць не виникає проблеми навчальної дисципліни, дотримання тиші, а встановлюється доброзичлива атмосфера, діяльність же педагога зосереджується не стільки на забезпеченні загальних організаційних питань навчання, скільки на створенні конкретних умов успішного виконання завдань кожним учнем/ученицею. Учитель не просто спостерігає, як працюють учні/учениці, а надає посильну допомогу кожному з них. За таких умов у класі не залишається тих, хто нудьгує чи займається сторонніми справами, всі учня/учениці залучені в пізнавальний процес, всі працюють на тому рівні складності, який відповідає їхнім індивідуальним властивостям.

Дослідницька робота показала, що за малої кількості учнів/учениць у класі значно легше керувати самостійною роботою учнів/учениць при виконанні ними лабораторних дослідів і практичних занять. Мала наповнюваність класів дозволила суттєво збільшити тривалість самостійної діяльності учнів/учениць, а зміщення акценту на уроці в бік управління самостійною роботою учнів/учениць є одним із найважливіших шляхів удосконалення організації освітнього процесу в таких класах.

Головною закономірністю творчості є праця, народжена внутрішнім мотивом. Звідси впливає завдання вчителя створювати умови для самостійної роботи, озброївши учнів/учениць методами і прийомами не тільки самостійної, але й творчої роботи, забезпечивши основні умови

творчої діяльності: обмін і протистояння думок, свободу критики. Учня/ученицям необхідний час для здійснення всіх чотирьох фаз творчості (Г. Уоллес): підготовки (натхнення), дозрівання ідеї (інкубація), осяяння (інсайт) і перевірки своєї ідеї, втіленої в дійсність (експертна оцінка) [Коберник О.М. Теоретико-методичні засади технологічної підготовки учнів сільських загальноосвітніх навчальних закладів. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. 2004. № 7. С. 83-91.].

Як показала експериментальна робота, для забезпечення творчих умов пізнавальної діяльності необхідно:

- привчити учня/ученицю до роботи з підручником, навчальним і методичним посібником, довідковою літературою, науковою статтею;
- проводити творчі дискусії на заняттях або за круглим столом, створюючи в доброзичливій обстановці можливості релаксації, свободи обміну думками, щоб розвивати уяву, гнучкість і дивергентність мислення. При цьому командно використовувати методи розвитку творчості: мозкового штурму для генерації ідей, відбору ідеї; синергетику, спосіб організації колективної розумової діяльності на основі чотирьох прийомів: розгляд проблеми в тому вигляді, як вона дана; відмова від очевидного розв'язання; проведення прямої аналогії з чим-небудь; формулювання проблеми в загальному вигляді.

У процесі інтегрованого навчання учень/учениця обов'язково виступає суб'єктом творчості (дослідником), а навчальний матеріал – об'єктом дослідження та головним засобом формування творчої особистості. Як показала експериментальна робота, при вивченні природничих предметів одним з ефективних методів роботи в курсів за вибором інтегрованого змісту в групах є експеримент, який виступає не підтвердженням слів учителя, а проводиться як метод дослідження. У процесі експерименту учні/учениці самостійно формулюють мету, планують проведення дослідів, виконують їх і роблять висновки. Методичними орієнтирами інтегрованого навчання

виступають: теоретичні та експериментальні дослідження, вільний діалог (аристотельські бесіди), керований діалог (сократівські бесіди), евристичні бесіди, наукові дискусії, захист науково-дослідницьких робіт, наукові звіти (виступи, доповіді, статті, реферати).

Таким чином, успіх інтегрованого навчання в загальній середній освіті багато в чому залежить від використання методів навчання, що адекватні різній наповнюваності класів, різному рівню підготовленості дітей, їх індивідуально-особистісним властивостям. Ці методи покликані індивідуалізувати і диференціювати процес навчання, збільшити частку практичних робіт, залучити учнів/учениць до самостійної пошукової діяльності. Зокрема, на уроках у класах із малою наповнюваністю важливого значення набуває робота учнів з різними джерелами інформації (книгою, довідником, енциклопедією, комп'ютером тощо), яка сприяє самостійному пошуку й аналізу необхідної інформації. Доцільно в процесі контролю більш широко використовувати письмові роботи, які дозволяють розвивати в учнів/учениць навички логічного мислення, зв'язного викладу власних думок. Особливу роль повинна відігравати самостійна робота творчого характеру.

Розділ IV. УПРОВАДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ В ОСВІТНЮ ПРАКТИКУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Навчальна програма для курсу за вибором

«ГЕОГРАФІЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН»

Має гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі», який зареєстровано в Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам за № 3.0304-2022

Цикл: базове предметне навчання, 9 класи.

Галузь: громадянська та історична, частково природнича, математична, соціальна і здоров'язбережувальна, мовно-літературна.

Автори: Часнікова Олена Володимирівна, Яценко Володимир Сергійович

Зміна клімату – серйозна загроза економічному розвитку в усьому світі та добробуту населення загалом. Загострення напруженості у торговельних відносинах, фінансові потрясіння чи ескалація геополітичної напруженості можуть зірвати процес пожвавлення економіки. У більшості країн світу збережуться проблеми з розвитком виробництва, але ця тенденція буде частково компенсована зростанням приватного споживання. Уповільнення економічної активності на глобальному рівні може створити серйозні перешкоди у досягненні цілей сталого розвитку. Тому не потрібно зволікати з переходом до нової системи енергопостачання. Збільшення частки екологічно чистої енергії не тільки позитивно вплине на стан довкілля та здоров'я людини, але й створить для багатьох країн нові економічні можливості. Про ці та інші особливості сучасного світового економічного стану та перспективи необхідно ознайомлювати учнів/учениць Нової української школи (НУШ). Пріоритетними завданнями, що мають бути реалізовані в НУШ, є соціалізація учня/учениць, формування їх національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобального світу, критичному аналізу інформації. Сьогодні неможливо навчити всього, значно важливіше сформувати в учня/учениці потребу в неперервній освіті.

Тому зміст навчального матеріалу курсу за вибором «Географія міжнародних економічних відносин» визначено з огляду на корисність та потрібність його безпосередньо у житті учня/учениці, родини, громади. Змістовне наповнення курсу відібрано за принципом життєвої доцільності й функціональності, активізації ролі самостійного навчання.

Програму розроблено на основі Державного стандарту базової загальної середньої освіти. Даний курс за вибором розширює та доповнює навчальну програму з географії та економіки для учнів/учениць 9 класів.

Важливість курсу обумовлена необхідністю ознайомлення учнів/учениць із процесами економічної інтеграції України як самостійної держави в світову економіку, вступу України до багатьох міжнародних економічних організацій. Основна увага приділяється сучасним тенденціями розвитку світової економіки, розвитку міжнародного економічного співробітництва, проблемам міжнародної економічної інтеграції та участі України в цих процесах. У процесі вивчення курсу учні/учениці знайомляться з міжнародною торгівлею на національному та наднаціональному рівнях. Розглянуто питання регулювання вільної торгівлі та встановлення обмежень, їх наслідки для України з точки зору національного добробуту.

Після здобуття Україною незалежності, держава поступово включається в глобальну систему міжнародних потоків робочої сили є відносно новим і недостатньо регульованим на державному рівні явищем, одним із проявів глобалізації. Досвід деяких країн, на жаль, в тому числі й України, нехтування міграційними процесами зумовлює «вимивання» кращої частини працездатного населення, введення країни в систему нелегальної трудової міграції, зниження науково-інтелектуального потенціалу нації. Водночас за правильно побудованої державної міграційної політики знижуються негативні ефекти міжнародної міграції робочої сили та максимізується її позитивний вплив на національні економіки. У змісті програми в економічному аспекті розглянуто туристичний потенціал України, зокрема участі на ринку міжнародного туризму. Український туризм має модернізуватися, наближаючись до європейських стандартів, проходити системну трансформацію. Розвиток туризму сприятиме інфраструктури, появі послуг та піднесенню іміджу України на міжнародній арені.

Цей курс реалізує діяльнісний, компетентнісний, особистісно орієнтований, дослідницький, рефлексивний, проблемно-ситуативний та інші підходи до навчання. Мета курсу ««Географія міжнародних економічних

відносин»» - навчити учнів/учениць мислити геопросторово, орієнтуватися в соціально-історичному просторі, виявляти взаємозалежність розвитку суспільства, економіки, культури і навколишнього природного середовища; розвивати власне наукове мислення, набувати досвіду розв'язання проблем суспільного змісту; долучатися до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем, усвідомлювати необхідність утвердження верховенства права і дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Мета курсу суголосна з окресленими в Держстандарті цілями громадянської та історичної, частково природничої, математичної, соціальної і здоров'язберезувальної, мовно-літературної галузей освіти. Досягнення окресленої мети спрямоване на вирішення таких завдань: – розширити знання та уявлення учнів/учениць про Україну як державу, яка є учасником міжнародних економічних процесів; – розкрити нові економічні поняття і закономірності та поглибити й узагальнити вже сформовані теоретичні знання з курсів «Соціально-економічна географія України», «Економіка України» тощо; – сформувати цілісне уявлення про окремі економічні поняття, як ВВП, ціни на сировинні і несировинні товари, імпорт та експорт, інвестиції, фінансові кризи, лісокористування, економічні ініціативи, міжнародна торгівля та інші; – продовжити розвиток практичних умінь і навичок самостійної роботи, що сприятимуть активній соціально відповідальній поведінці учнів/учениць у географічному просторі країни та світу; – виробити в учнів/учениць правильне ставлення до проблем соціального розвитку, зокрема, до збереження здоров'я, повагу до людей з обмеженими можливостями, гендерність, молоді, соціальна політика.

Реалізація завдань навчальної програми курсу за вибором сприяє формуванню в учнів/учениць ключових компетентностей та наскрізних умінь, зокрема: - вільне володіння державною мовою: використовувати україномовні джерела для здобуття економічної інформації; описувати в усній чи письмовій формі та аналізувати дослідження мовою економічної

науки, ефективно комунікувати в групі у процесі обговорення із розв'язання навчальних проблем, пояснювати інформацію, подану на економічних картах, картосхемах, таблицях, діаграмах, графіках; поповнювати активний словник науковою термінологією українською мовою; цінувати здобутки учених економістів; виявляти зацікавленість у популяризації економічної науки рідною мовою; сприймати економічні поняття і терміни в усних чи письмових текстах іноземними мовами; використовувати навчальні іншомовні джерела для здобуття економічної інформації; - математична компетентність: оперувати математичними поняттями і величинами під час характеристики економічних об'єктів, явищ та процесів; розв'язувати проблеми економічного змісту за допомогою математичних методів та моделей; оцінювати доцільність математичних методів у розв'язанні навчальних і життєвих ситуацій; - компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій: досліджувати економіку самостійно чи в групі та презентувати результати досліджень; проводити та фіксувати результати спостережень; здійснювати вимірювання та оцінювати їх точність; установлювати причинно-наслідкові зв'язки; цивілізовано взаємодіяти з природою; - інноваційність: описувати тенденції розвитку економічних наук, техніки і технологій, генеруючи та втілюючи нові ідеї в економічних моделях, розробках проєктах; підтримувати конструктивні ідеї інших осіб, сприяти їх реалізації; - екологічна компетентність: визначати й аналізувати проблеми довкілля в економічному і соціальному аспектах; відповідально та ощадно використовувати природні ресурси; усвідомлювати наслідки, пов'язані зі станом довкілля; оцінювати власні дії у природі з позицій безпеки життєдіяльності на принципах сталого розвитку суспільства; - інформаційно-комунікаційна компетентність: знаходити, обробляти, зберігати інформацію економічного змісту та створювати цифровий контент; перетворювати цю інформацію з одного виду на інший з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; досліджувати проблеми сталого розвитку за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

критично оцінювати інформацію економічного змісту, отриманої з різних джерел; дотримуватися принципів академічної доброчесності; - навчання впродовж життя: бажання вдосконалювати свої здібності та поповнювати знання; формувати розуміння необхідності економічної компетентності для вибору професії та досягнення успіху в житті; розвивати особистісний потенціал у процесі дослідницької і творчої діяльності; усвідомлення значення самоосвіти для особистісного розвитку; - громадянські та соціальні компетентності: поширювати важливу інформацію економічного змісту; брати участь у розв'язанні локальних проблем довкілля і залучати до цього громаду, обстоювати власну позицію щодо прийняття рішень у справі збереження та охорони довкілля; визнання альтернативності думок і поглядів на проблеми, дотримання принципів демократії під час їх розв'язання; співпрацювати в групі під час розв'язання проблем, досліджень технологій; усвідомлювати і переконувати інших у пріоритетності збереження здоров'я в інформаційному і технологічному суспільстві; оцінювати вплив досягнень економічної науки на добробут і здоров'я людини; - культурна компетентність: застосовувати досягнення економічної науки для втілення мистецьких ідей; пояснювати економіко-наукове підґрунтя різних видів мистецтва; усвідомлення значення економічної і географічної наук як складника світової культури; - підприємливість та фінансова грамотність: генерувати, презентувати та реалізовувати ініціативи економічного характеру, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї у процесі виконання проєктів і корисних для громади ініціатив; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; пояснювати ефективність заощадження природних ресурсів та інвестування в природоохоронну діяльність; обчислювати економічний ефект ініціатив і діяльності, пов'язаних з реалізацією прикладних географічних завдань.

Навчальний курс за вибором має чітку практичну спрямованість, що реалізується під час виконання практичних робіт і вправ, розв'язання ситуативних, проблемних, аналітичних завдань та досліджень, виконання

творчих завдань, проведення дискусій, організацію екскурсій, роботу з навчальною та науково-популярною літературою, цифровими ресурсами.

Навчальна програма курсу за вибором «Географія міжнародних економічних відносин» розрахована для учнів 9 класів і передбачає 35 год. Вона охоплює 4 взаємопов'язані розділи, де представлено очікувані результати навчання, пропонований зміст та види навчальної діяльності, які дозволять формувати в учнів/учениць усі ключові компетентності.

Структура курсу підпорядкована певній логіці, яка спирається на основні принципи пізнання, а саме: науковості; доступності навчання; зв'язку з життям; свідомості й активності учнів/учениць у навчанні; навчання у процесі діяльності.

Курс за вибором «Географія міжнародних економічних відносин» охоплює наступні розділи: Розділ «Роль і місце України у системі міжнародних економічних зв'язків» знайомить учнів/учениць з темами «Економічна взаємодія країн світу: міжнародні економічні відносини», «Економічний потенціал України». Розділ «Міжнародна торгівля» передбачає ознайомлення з темами: «Значення міжнародної торгівлі для світової економіки та нашої країни», «Місце транснаціональних корпорацій в світовій торгівлі», «Зовнішня торгівля України – експорт та імпорт». Розділ «Міжнародна міграція робочої сили» передбачає ознайомлення з темою «Міграція як форма міжнародних економічних відносин», «Регулювання міграційних процесів та їх вплив на соціально-економічний розвиток країн світу». Розділ «Географія міжнародного туризму» розкриває теми «Туризм – соціальне явище», «Туристичний потенціал України та його використання».

У цих розділах учні/учениці, передусім, мають засвоїти зміст фундаментальних категорій міжнародної економіки на базовому рівні, дізнатися про основні форми міжнародних економічних відносин, участь України в процесах глобалізації та регіональної економічної інтеграції, основні напрямки зовнішньо-економічних зв'язків нашої країни. Наступні матеріали присвячені інтеграційній стратегії України, аналізу ресурсного та

експортного, транспортно-транзитного потенціалу України та напрямкам зовнішньо-економічних зв'язків нашої країни.

Важливим є розгляд міграційних процесів і участі українців в них. Останній розділ присвячений міжнародному туризму.

Практична частина програми спрямована на розвиток умінь і навичок роботи з економічними картами та іншими джерелами економічної і географічної інформації; сприятиме подальшому розвитку в учнів/учениць навчально-пізнавальної компетенції і формуванню ціннісно-сислової та соціально-професійної орієнтацій. На практичних заняттях учні/учениці під керівництвом учителя у процесі виконання певних завдань набувають умінь та навичок практичного застосування навчального матеріалу. Запропоновані завдання творчого характеру (дослідження), можна оцінювати вибірково. У рамках академічної свободи учителі здійснюють вибір форм, змісту та способу оцінювання залежно від дидактичної мети. Резерв навчального часу учителі можуть використовувати на свій розсуд з урахуванням здібностей та навчальних можливостей учнів/учениць конкретного класу.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності (орієнтовні/на вибір)
ВСТУП		
<p>Учень / учениця: розрізняє економічні, політичні, культурно інтелектуальні чинники розвитку суспільства і пояснює їх взаємовплив на основі отриманих знань; використовує здобуті знання і набутий досвід для розв'язання навчальної / життєвої проблеми; характеризує чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій, визначає тенденції економічного розвитку.</p>	<p>Взаємозв'язки курсу за вибором «Географія міжнародних економічних відносин» з економічними галузями науки та значення в системі освіти. Методи географічних досліджень міжнародних економічних відносин та особливості організації власних спостережень. Характеристика та особливості пошуку тематичних джерел інформації (навчально пізнавальної літератури, статистичних джерел та картографічних матеріалів,</p>	<p>Практична робота 1. Робота зі статистичними джерелами та картографічними матеріалами, електронними ресурсами з метою розв'язання життєвої проблеми.</p>

	електронних ресурсів тощо)	
РОЗДІЛ I. РОЛЬ І МІСЦЕ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ		
Учень / учениця: використовує різні форми представлення економічної інформації; виконує дослідження самостійно або в групі, фіксує одержані результати у самостійно визначений спосіб; визначає за різними джерелами інформації регіони світу, де в пандемічний період спостерігалось зростання рівня бідності.	Тема 1.1. Економічна взаємодія країн світу: міжнародні економічні відносини. Світова економіка. Основні форми міжнародних економічних відносин. Участь України в процесах глобалізації та регіональної економічної інтеграції. Інтеграційна стратегія України: потенціал та основні проблеми.	Дискусія «Вибір України: політика протекціонізму чи економічна інтеграція?» Міні-дослідження «Україна та ЄС: вектори економічної інтеграції», «Чинники росту рівня бідності в країнах світу в пандемічний період COVID-19»
Учень / учениця: пропонує джерела отримання додаткової інформації для розв'язання життєвої/навчальної проблеми; пропонує варіанти співпраці в групі для розв'язання навчальної проблеми; презентує результати дослідження у самостійно обраний спосіб, зокрема з використанням цифрових пристроїв; виявляє емоційно-ціннісне ставлення до спільної діяльності та досягнутих результатів.	Тема 1.2. Економічний потенціал України. Основні напрямки зовнішньоекономічних зв'язків нашої країни. Ресурсний та експортний потенціал України. Транспортно-транзитний потенціал України. Основні напрямки зовнішньоекономічних зв'язків України. Значення різних секторів економіки в структурі сучасного експорту України	Дослідження «Визначення напрямків зовнішньоекономічних зв'язків України на сучасному етапі розвитку», «Які галузі економіки України експортно залежні?», «Які негативні наслідки проявляються в Україні від змін клімату?» Навчальний кейс «Структура сучасного експорту України»
РОЗДІЛ II. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ		
Учень / учениця: вирізняє проблемні ситуації, які можуть бути розв'язані математичними методами; бере активну участь у комунікації, використовуючи прийоми комунікативної взаємодії відповідно до мети та ситуації спілкування; моделює об'єкти і явища самостійно або з допомогою вчителя; виконує операції з математичними об'єктами і	Тема 2.1. Значення міжнародної торгівлі для світової економіки та України. Теорія порівняльних переваг. Механізм реалізації країнами принципу порівняльних переваг. Міжнародна торгівля: динаміка та структура. Напрямки основних торговельних потоків та маршрутів у світі.	Ділова гра «Чому країни торгують між собою?» Розв'язання задач із застосуванням принципу абсолютних та порівняльних переваг у міжнародній торгівлі. Творчий проєкт. Основні торговельні маршрути у світі (характеристика одного із маршрутів). Дослідження «Міжнародні автомобільні вантажні перевезення», «Залізничний вантажний транспорт»,

<p>використовує різні форми представлення інформації; обґрунтовує із застосуванням інформаційних джерел доцільність відповідальної споживчої поведінки та екологічного виробництва; добирає математичні поняття, факти та послідовність дій для розв'язання проблемних ситуацій і одержання результату; визначає критерії змін у житті суспільства (з допомогою учителя)</p>		<p>«Міжнародні морські вантажні перевезення», «Поштові і кур'єрські послуги», «Комп'ютерні послуги»</p>
<p>Учень / учениця: спираючись на логіку причин-наслідкових і просторових зв'язків, прогнозує подальший перебіг подій, явищ, процесів та оцінює можливі зміни; передбачає зміни в різних галузях суспільного життя, прогнозує пов'язані з ними ризики і переваги; толерантно коментує різні погляди на навчальну проблему, узагальнює їх, обстоюючи власну позицію, використовує в спілкуванні типові формули етикету, зважає на культурне різноманіття; оцінює ефективність обраних способів / засобів розв'язання навчальної / життєвої проблеми</p>	<p>Тема 2.2. Місце транснаціональних корпорацій в світовій торгівлі. Поширення найбільших компаній світу за рейтингом Fortune Global 500. Вільні економічні зони: основні особливості функціонування, їх значення та приклади діяльності у світі.</p>	<p>Дослідження «Значення транснаціональних корпорацій для розвитку міжнародної торгівлі» Дискусія «Вільні економічні зони: аргументи «за» і «проти»</p>
<p>Учень / учениця: передбачає можливість існування альтернативного варіанта розв'язання проблемної ситуації з урахуванням можливих ризиків; виконує операції з математичними об'єктами і використовує різні форми представлення інформації; із застосуванням інформаційних доцільно</p>	<p>Тема 2.3. Зовнішня торгівля України – експорт та імпорт. Найбільші торговельні партнери України. Показники зовнішньої торгівлі України. Вплив держав на міжнародні економічні відносини (санкції, економічні обмеження, політика протекціонізму</p>	<p>Дослідження. Показників зовнішньої торгівлі України за матеріалами офіційного сайту статистики www.ukstat.gov.ua Практична робота 2. Географія та якісний склад українського експорту та імпорту за рік (матеріали Державної статистичної служби України). Практична робота 3.</p>

<p>добирає математичні поняття, факти та послідовність дій для розв'язання проблемних ситуацій і одержання результату; оформлює власне висловлення, дотримуючись принципів академічної доброчесності; аналізує і застосовує прості економічні концепції.</p>	<p>тощо) їх наслідки для України з точки зору національного добробуту</p>	<p>Виявлення закономірності між торговельними потоками та рівнем економічного розвитку країн.</p>
<p>РОЗДІЛ III. МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ</p>		
<p>Учень / учениця: доцільно добирає економічні поняття, факти та послідовність дій для розв'язання проблемних фінансових ситуацій і одержання результату; знаходить потрібну економічну інформацію, відому або нову, в одному чи кількох джерелах і використовує її відповідно до визначених навчальних цілей; поєднує подану в різні способи економічну інформацію з кількох текстів, гіпертекстів у цифровому середовищі; використовує інформаційно-комунікаційні технології для опрацювання, перетворення і поширення інформації економічного змісту, висловлює власні судження; виконує дослідження самостійно, фіксує одержані результати у самостійно визначений спосіб</p>	<p>Тема 3.1. Міграції як форма міжнародних економічних відносин. Основні причини, які зумовлюють міжнародну міграцію робочої сили. Міжнародний ринок робочої сили, його регулювання. Трудова міграція: причини, ключові ознаки та основні напрямки. Основні напрямки міжнародної міграції робочої сили.</p>	<p>Практична робота 4. Визначення основних напрямків міграційних потоків у світі. Інформаційний проєкт «П'ять напрямків міжнародної міграції робочої сили»</p>
<p>Учень / учениця: аргументує та обстоює власну позицію, використовуючи різноманітні ресурси, порівнює альтернативні погляди з кількох інформаційних джерел;</p>	<p>Тема 3.2. Регулювання міграційних процесів та їх вплив на соціально-економічний розвиток країн світу. Міграційна політика держав. Практика регулювання міграційних</p>	<p>Дискусія «Чи є трудова міграція чинником розвитку України?» Дослідження Про роль України у формуванні світових та регіональних міграційних потоків. Інформаційний проєкт</p>

<p>знаходить потрібну економічну інформацію, відому або нову, в одному чи кількох джерелах і використовує її відповідно до визначених навчальних цілей; поєднує подану в різні способи економічну і географічну інформацію з кількох текстів, гіпертекстів у цифровому середовищі; виконує різні ролі в груповій онлайн-комунікації, обирає потрібні стратегії співпраці в різних ситуаціях спілкування на основі прочитаного; створює власний або колективний медійний продукт.</p>	<p>процесів. Проблеми трудової міграції й ринку робочої сили в Україні. Міграційна політика України.</p>	<p>«Внесок трудових мігрантів в економіку України»</p>
--	--	--

РОЗДІЛ IV. ГЕОГРАФІЯ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

<p>Учень / учениця: знаходить, відбирає та оцінює актуальну економічну інформацію для виявлення творчого задуму, визначає достовірність використаних джерел; поєднує подану в різні способи географічну інформацію з кількох текстів, гіпертекстів у цифровому середовищі; використовує інформаційно-комунікаційні технології для опрацювання, перетворення і поширення інформації географічного змісту.</p>	<p>Тема 4.1. Туризм - соціальне явище. Класифікація та види туризму. Географія міжнародного відпочинкового, лікувально-оздоровчого, ділового, наукового, освітнього, медичного та релігійного туризму. Міжнародні туристичні організації.</p>	<p>Комп'ютерний практикум. Онлайн прокладання та економічний обрахунок туристичного маршруту з діловою, науковою, освітньою, медичною, релігійною метою (за вибором).</p>
<p>Учень / учениця: поєднує подану в різні способи географічну інформацію з кількох текстів, гіпертекстів у цифровому середовищі; висловлює власні судження; передбачає можливість існування альтернативного варіанта розв'язання проблемної ситуації з</p>	<p>Тема 4.2. Туристичний потенціал України та його використання. Прямий і непрямий вплив розвитку туризму на економіку регіону чи країни. Національні туристичні організації.</p>	<p>Проект «Туристичний маршрут моєю місцевістю»; Тренінгова вправа «Планування туристичної подорожі» Тематичні екскурсії. Відвідування об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні</p>

урахуванням можливих ризиків; виконує дослідження самостійно, фіксує одержані результати у самостійно визначений спосіб; планує своє життя у коротко та/ або довготривалій перспективі, планує способи досягнення своїх життєвих цілей.		
	Резерв часу	

Об'єктами перевірки й оцінювання є очікувані результати навчання, критеріями оцінювання – визначені державним стандартом базової загальної середньої освіти орієнтири. Під час оцінювання передбачено інтеграцію результатів різних видів діяльності учнів/учениць. До основних видів оцінювання належать поточне й підсумкове. Оцінювання поточних результатів навчання має бути формувальним. Додатковими засобами стимулювання пізнавальної активності учнів є само- і взаємо оцінювання. Загальна кількість годин, відведених навчальною програмою курсу за вибором, відповідає рекомендованому навчальному часу, визначеному Типовою освітньою програмою для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН України від 19.02.2021 р. № 235). Заклад освіти може змінювати кількість навчальних годин на вивчення курсу в межах заданого Типовим навчальним планом діапазону навчального навантаження, забезпечуючи при цьому умови досягнення результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено цією навчальною програмою. У програмі не зазначено розподіл годин за темами. Учитель самостійно визначає час, необхідний для вивчення тем, зважаючи на умови функціонування навчального закладу і навчальні можливості учнів. Учителі також можуть обґрунтовано змінювати порядок вивчення окремих питань у межах одного класу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністру України «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти», від 30 вересня 2020 р. № 898. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020>

2. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України №235 від 19.02. 2021 р. <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/fd3/0bc/602fd30bccb01131290234.pdf>

3. Актуальні проблеми теорії та практики міжнародних економічних відносин в умовах глобальної трансформації [Електронний ресурс] : матеріали наук. конф. студентів та молодих учених спец. 292 Міжнародні економічні відносини (м. Полтава, 9 груд. 2019 р.) / ВНЗ Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі» (ПУЕТ), Каф. міжнар. економіки і торгівлі ; за заг. ред. Базавлук Н. Г. Полтава : ПУЕТ, 2019.

4. Дергачова В. В. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. [для здобувачів освітнього ступеня бакалавра за спец. 073 "Менеджмент"]; [відп. ред. О. А. Гавриш] ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т ім. І. Сікорського". Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 421 с. : іл.

5. Економіка і менеджмент 2020 : перспективи інтеграції та інноваційного розвитку : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 2-3 квіт. 2020 р.) : у 7 т. Дніпр. нац. ун-т ім. О. Гончара [та ін.], 2020.

6. Міжнародні економічні відносини та національна економічна діяльність : сучасний стан, проблеми та тенденції розвитку : колективна монографія. Полтава : Астроя , 2021. 147 с.

7. Національна економічна діяльність і міжнародні економічні відносини : сучасний стан та тенденції розвитку. Центр фін.-екон. наук. дослідж. Полтава : Астроя, 2020. 251 с.

8. Словник термінів з дисциплін «Міжнародні економічні відносини» та «Зовнішньоекономічна діяльність України». М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Ужгород. нац. ун-т". Ужгород : Говерла, 2019. 74 с.

9. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини : історія, теорія, політика : підручник. Київ : Либідь, 2019. 958 с.

10. Шнирков О. І. Міжнародні економічні відносини : конспект лекцій. Дніпро, 2018. 285 с.

Навчальна програма для курсу за вибором
**«ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ»**

Має гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі», який зареєстровано в Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам за № 4.0029-2022

Автори: **Логінова А. О.** (розділ 1-2), **Яценко В. С.** (розділи 3-4)

Цикл: профільне навчання, 10 класи

Галузь: природнича, (частково здоров'язберезувальна та соціальна (питання здоров'я і безпеки, пов'язані із природничими науками)

Кількість годин: 25 год (1 год. на тиждень)

Навчальна програма курсу за вибором «Екологічний менеджмент та економіка природокористування» –

це комплексна програма для учнів/учениць гімназій та ліцеїв економічного спрямування, що розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти та інших вітчизняних і міжнародних документів, у яких розкриваються загальні підходи до освіти у ХХІ столітті та особливості вивчення природничих наук (це зокрема: Конвенція з біологічного різноманіття, Рамкова конвенція про зміну клімату, Декларація Ріо з навколишнього середовища та розвитку, Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття», Цілі розвитку тисячоліття, «Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку 2030»).

Ключовими у цих документах, щодо вивчення екологічного менеджменту та економіки природокористування в базовій середній школі, є такі позиції: збереження та відновлення біологічного різноманіття, його стале використання, в тому числі шляхом справедливого розподілу отриманих від цього вжитків; стабілізація концентрації в атмосфері парникових газів на рівні, який забезпечить запобігання негативним антропогенним змінам клімату; право на розвиток має бути реалізоване таким чином, щоб задовольняти потреби в розвитку і зберігати довкілля для нинішніх і наступних поколінь, охорона довкілля має стати невід'ємною частиною процесу розвитку і не може розглядатися окремо від нього, обмеження і відмова від тих моделей виробництва, які не відповідають сталому розвитку; необхідність дотримання курсу на сталий розвиток і на забезпечення побудови економічно, соціально та екологічно збалансованого майбутнього для планети, необхідність подальшого просування ідеї збалансованого розвитку на всіх рівнях та інтеграції його економічної, соціальної та екологічної складових і врахування їх взаємозв'язку.

Програма розроблена з урахуванням сучасних досягнень психолого-педагогічних наук. Рання юність – це вік безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя, як дорослої людини. У курсі за вибором

слід звертати особливу увагу на питання вибору професії, підготовки до трудової діяльності.

Формування навичок і вмінь, зокрема, високої самооцінки, впевненості в собі, активності, поривання до дій. Учнівські проєкти направляти на реалізацію їх потреб і право мати власні вподобання та вибирати їх незалежно від батьків, формування особистісних поглядів, норм, ціннісних орієнтацій.

Мета курсу «Екологічний менеджмент та економіка природокористування» – сформувати в учнів/учениць систему знань і практичних навичок щодо застосування принципів, методів та інструментів менеджменту і аудиту в охороні довкілля. Звичайно, основна мета курсу не суперечить меті природничої освітньої галузі, яка окреслена у Державному стандарті базової середньої освіти – формування особистості учня, який знає та розуміє основні закономірності, що відбуваються в природі, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду, усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем.

Мета курсу реалізується через розв’язання послідовних завдань, а саме:

- надання учням теоретичних знань та практичних навичок щодо застосування в практичній діяльності екологічного законодавства;
- розуміння про необхідність виходу з екологічної кризи шляхом змін в екологічній свідомості і споживанні;
- визначення перспектив Україні на міжнародній арені у сфері природоохоронної діяльності;
- отримання досвіду розробки екологічної політики підприємства;
- організацію практичних робіт, пов’язаних з оцінкою радіаційного стану, захисту довкілля та оптимізації природокористування.

Компетентнісний потенціал і базові знання з курсу «Екологічний менеджмент та економіка природокористування» ґрунтуються на ключових компетентностях, уміннях і ставленнях, а також загальних базових знаннях природничої освітньої галузі, визначених у Додатку 9 чинного Державного стандарту базової середньої освіти.

Для досягнення визначеної мети курсу *пріоритетом у навчанні* мають бути:

- ціннісні орієнтири, визначені пунктом 4 Державного стандарту
- компетентнісний потенціал природничої освітньої галузі, що визначає можливості у формуванні всіх ключових компетентностей засобами курсу;
- формування наскрізних в усіх ключових компетентностях умінь, визначених пунктом 9 Державного стандарту;
- провідний принцип навчання – орієнтація на дію.

У процесі навчання екологічного менеджменту провідною ключовою компетентністю є екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства. Вона націлена на сформованість таких ключових умінь та ставлень:

- критично оцінювати результати людської діяльності в природному середовищі та прогнозувати її наслідки, зокрема відображені в текстах/медіатекстах;
- використовувати комунікативні стратегії для реалізації екологічних проєктів, формування екологічної культури та забезпечення сталого розвитку суспільства;
- готовність зберігати й відновлювати природні ресурси для сьогодення та майбутніх поколінь.

Ця компетентність має бути сформована у тісному взаємозв'язку з іншими ключовими компетентностями (п. 6 чинного Державного стандарту

базової середньої освіти). Зокрема, ключова компетенція в галузі природничих наук, техніки й технологій включає наступні уміння та ставлення:

- уміння – використовувати наукові знання, здобутки техніки й технологій для розв'язання проблем; характеризувати об'єкти, пояснювати природні явища й технологічні процеси, використовуючи мову природничих наук і наукову термінологію; виявляти дослідницькі проблеми, досліджувати природу самостійно чи в групі, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, презентувати результати досліджень;
- ставлення – критичне оцінювання здобутків природничих наук і техніки; виявлення допитливості й пізнавального інтересу до природничих проблем, цивілізована взаємодія з природою; емоційно-ціннісне сприйняття природи та її пізнання для успішного життя в соціальному середовищі.

Крім цього, здобувачі освіти мають набути таких наскрізних умінь у всіх ключових компетентностях. Їх перелік визначено у п.8 чинного Державного стандарту базової середньої освіти.

Структура змісту курсу за вибором «Екологічний менеджмент та економіка природокористування» є концентровано-спіральною та поєднує у собі інформацію екологічного, економічного та географічного спрямування. Це означає, що більшість змістових понять будуть формуватися поступово протягом курсу. У процесі навчання виконуються практичні роботи та інші види навчальної діяльності. Перелік тем є орієнтовним. Учителю надається право самостійно обирати необхідні, на його думку, теми, з урахуванням інтересів учнів/учениць. Практичні роботи перевіряються та оцінюються вчителем згідно з його вибором у всіх учнів або вибірково. Окремим питанням курсу учитель може запропонувати учням опрацювати самостійно.

Рекомендації щодо роботи з програмою.

Програма розроблена з урахуванням сучасних досягнень психолого-педагогічних наук. Усі розділи програми складаються з окремих досліджень, тривалість яких визначається вчителем/вчителькою під час календарного планування з урахуванням особливостей класу, функціонування закладу освіти, місцевих реалій тощо.

Запропоновані дослідження розраховані здебільшого на 1-2 навчальних годин. Учитель/-лька також може обґрунтовано змінювати порядок здійснення досліджень в межах теми. Окремі питання курсу можна запропонувати учням опрацювати самостійно.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів.

Оцінювання результатів навчальних досягнень учнів з курсу за вибором «Екологічний менеджмент та економіка природокористування» здійснюється на основі врахування їхніх індивідуальних особливостей і передбачає диференційований підхід щодо його організації.

Критерієм оцінки роботи учнів є не стільки обсяг навчального матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, пояснювати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовувати на практиці і та в життєвих ситуаціях, вміння уміти самостійно здобувати знання.

При цьому важливо використовувати під час вивчення курсу мотиваційний потенціал для учнів: авансування успіху, спонукання до самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Крім того, доцільно посилювати той навчальний матеріал, який має особистісне значення для учнів, визначати рівень предметної компетентності учнів.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види (орієнтовані на вибір) навчальної діяльності
РОЗДІЛ 1 ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ СТАЛОГО (збалансованого) РОЗВИТКУ		

<p>Розуміє поняття «природокористування» та «екологічний менеджмент».</p> <p>Усвідомлює важливості ощадного природокористування на сучасному етапі розвитку цивілізації.</p> <p>Оцінює наслідки використання людиною природних багатств на даному етапі розвитку цивілізації.</p> <p>Дає господарську оцінку природним ресурсам.</p> <p>Називає шляхи впровадження екологічного менеджменту на українських підприємствах.</p> <p>Розповідає про вплив екологічної ситуації на здоров'я населення.</p> <p>Називає традиційні і альтернативні джерела енергії; види і джерела водо забруднень; основні способи поводження зі сміттям на підприємствах</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Тема 1.1. Взаємодія економічних систем та навколишнього природного середовища. 2 год.</p> <p>Поняття «природокористування» та його соціально-економічна сутність. Проблеми природокористування на сучасному етапі розвитку цивілізації. Екологічний менеджмент як специфічна галузь знань. Шляхи впровадження екологічного менеджменту на українських підприємствах.</p>	<p>Дослідження: причинно-наслідкових зв'язків у системі «суспільство-природа», розбалансовуючого впливу людської діяльності на природу.</p> <p>Робота з інформацією: за допомогою мережі Інтернет пошук інформації про наслідки нераціонального користування.</p> <p>Робота в групі для розв'язання проблем: усвідомлюють необхідність дбайливого ставлення до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки людини; усвідомлюють про важливість організації системи управління природоохоронною діяльністю.</p> <p>Проектна діяльність: підготовка фотовиставки «Наслідки нераціонального природокористування».</p> <p>Експерсії екскурсія на українське підприємство («Coca Cola», «Roshen», «Рудь», «Кулиничі» та ін.).</p>
<p>Називає основні цілі сталого розвитку.</p> <p>Знає основні міжнародні документи, як існують у галузі сталого розвитку.</p> <p>Оцінює нерівномірність суспільного розвитку різних регіонів світу.</p> <p>Усвідомлює глобальне значення сталого розвитку.</p> <p>Характеризує ключові</p>	<p>Тема 1.2. Концепція сталого (збалансованого) розвитку як основа екологічного менеджменту. 2 год.</p> <p>Концепція сталого розвитку та її значення. Ключові принципи сталого розвитку. Формування системи екологічного менеджменту у економіці сталого розвитку. Вимоги до планування</p>	<p>Дослідження: рівня забезпеченості життєво необхідними ресурсами у різних регіонах світу.</p> <p>Робота з інформацією: «Поради для ледачих як врятувати світ» від ПРООН Україна.</p> <p>Робота в групі для вирішення проблем: готові брати участь у</p>

<p>принципи сталого розвитку. Визначає основну мету екологічного менеджменту. Аналізує вимоги до управління навколишнім середовищем. Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>управління навколишнім середовищем.</p>	<p>вирішенні питань довкілля і розвитку суспільства; усвідомлюють важливість охорони здоров'я та санітарно-епідемічної безпеки населення. Проектна діяльність: Розробка сценарію та проведення квесту «Цілі сталого розвитку».</p>
<p>Розуміє поняття «зелена» та «синя» економіка. Оцінює роль сталого споживання для реалізації моделі зеленої економіки. Пояснює основні передумови виникнення «зеленої економіки». Розрізняє основні знаки екологічного маркування та сертифікації. Робить висновок про необхідність виходу з екологічної кризи шляхом змін в екологічній свідомості і споживанні. Порівнює рівень суспільного і особистого споживання у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються. Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Тема 1.3. «Зелена» і «Синя» економіки – нові вектори сталого розвитку. 2 год. Поняття «зелена економіка» та «синя економіка». Історичні передумови виникнення. Стале споживання та його значення для зеленої економіки. Екологічна сертифікація та маркування.</p>	<p>Дослідження: залежності економіки країни від наявних компонентів природного середовища Робота з інформацією: аналіз домашніх продуктів харчування на наявність маркування. Робота в групі для вирішення проблем: розуміють важливість екологічного маркування продукції для життя та здоров'я людини; наводять приклади «зеленої» підприємницької діяльності. Проектна діяльність: підготовка презентації «Вплив харчових добавок на здоров'я людини». Практична робота 1: Аналіз знаків екологічного маркування та опис їх призначення.</p>
<p>РОЗДІЛ 2 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І СПІВРОБІТНИЦТВО У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА 6 год.</p>		
<p>Розуміє роль міжнародних організацій з охорони</p>	<p>Тема 2.1. Міжнародне</p>	<p>Дослідження: - пропонують власні</p>

<p>природи. Висловлює судження про роль міжнародного співробітництва у розв'язуванні проблем взаємодії природи і суспільства; Дає оцінку заходам і формам міжнародного співробітництва у сфері охорони природи. Розрізняє основні віхи становлення міжнародного співробітництва у сфері охорони природи. Презентує приклади власного досвіду зі збереження навколишнього природного середовища Знаходить, збирає, зберігає, представляє, аналізує і узагальнює інформацію щодо реальних проєктів міжнародного рівня у сфері охорони природи. Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>співробітництво у сфері збереження та відтворення довкілля. 2 год. Основні віхи становлення системи міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища. Форми міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля. Заходи щодо реалізації міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля.</p>	<p>шляхи розв'язування екологічних проблем на основі міжнародного співробітництва.</p> <p>Робота з інформацією: Міжнародний проєкт WWF «Відкриті кордони для дикої фауни у Карпатах».</p> <p>Робота в групі для розв'язання проблем: - розуміють значення досвіду у сфері охорони навколишнього природного середовища інших країн і врахування цього досвіду для розвитку України.</p> <p>Проєктна діяльність: Розробка ментальної карти «Напрями міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля»</p>
<p>Називає основні методи стимулювання природоохоронної діяльності. - Усвідомлює важливість зарубіжного досвіду для розвитку природоохоронної діяльності в Україні. Наводить приклади можливих економічних важелів держави щодо стимулювання і впливу на природне середовище. Усвідомлює необхідність дотримання природоохоронного законодавства. - Визначає напрями регулювання та управління природокористуванням в різних країнах світу. Дотримується правил</p>	<p>Тема 2.2. Зарубіжний досвід регулювання природокористування. 2 год. Особливості регулювання системи природокористування в різних країнах світу: країни розвинутого капіталізму, країни перехідною економікою, країни «третього світу».</p>	<p>Дослідження: - висловлюють судження щодо важливості заходів з метою раціонального використання та охорони природних ресурсів.</p> <p>Робота з інформацією: - пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері природокористування.</p> <p>Робота в групі для вирішення проблем: - устанавлюють залежність між рівнем соціально-економічного розвитку країн і станом системи</p>

<p>безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>		<p>природокористування.</p> <p>Проектна діяльність Міні-проект «Природоохоронна діяльність моєї місцевості».</p>
<p>Ознайомлюється з державною екологічною політикою України; Наводить приклади участі України в міжнародних програмах. Висловлює судження про участь України в процесі розв'язання екологічних проблем. Визначає стратегічні напрями подолання наслідків аварії на ЧАЕС. Оцінює роль людини у змінах клімату. Аналізує діяльність України у сфері боротьби з глобальними змінами клімату. Характеризує соціальні й екологічні наслідки змін клімату. Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Тема 2.3. Перспективи України в глобальній системі природоохоронної діяльності. 2 год. Державна екологічна політика України. Участь України в міжнародних екологічних програмах. Міжнародне співробітництво з подолання наслідків на Чорнобильській атомній електростанції. Участь України у міжнародних механізмах боротьби з глобальними змінами клімату.</p>	<p>Дослідження: презентують добірку матеріалів про Чорнобильську катастрофу.</p> <p>Робота з інформацією: за допомогою офіційного сайту Української кліматичної мережі зібрати останні новини щодо змін клімату.</p> <p>Робота в групі для вирішення проблем: усвідомлюють як зміни клімату впливають на здоров'я людини та безпеку; розуміють перспективи взаємовигідного співробітництва України у сфері охорони довкілля.</p> <p>Практична робота: Створити інфографіку на тему «Чорнобиль: катастрофа у цифрах».</p> <p>Екскурсії Національний музей «Чорнобиль».</p>
<p>РОЗДІЛ 3 ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ 6 год.</p>		
<p>Знають основні поняття «економічна ефективність», «комплекс природоохоронних</p>	<p>Тема 3.1. Види природоохоронних заходів і їх роль у виробничому процесі. 3 год.</p>	<p>Дослідження негативного впливу на навколишнє середовище у своїй</p>

<p>заходів».</p> <p>Розуміють яких цілей має забезпечити проєктований комплекс природоохоронних заходів.</p> <p>Висловлюють власну думку щодо того, як досягти екологічний та соціально-економічний результат.</p> <p>Оцінюють приріст грошової оцінки реалізованої продукції, одержаного за рахунок повної утилізації сировинних, паливно-енергетичних та інших матеріальних ресурсів у результаті здійснення природоохоронних заходів.</p> <p>Характеризують ефективне використання природних ресурсів у масштабах розглянутої території (району, області, країни).</p> <p>Наводить приклади врахування чинника часу при оцінці витрат і результатів природоохоронних заходів.</p> <p>Розрізняє довгострокові прогнози, програми з охорони навколишнього середовища, проєктування природоохоронних об'єктів і комплексів.</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля</p>	<p>Поняття «економічна ефективність», «комплекс природоохоронних заходів». Нормативні вимоги щодо якості навколишнього середовища. Вимоги одержання економічного ефекту від поліпшення стану навколишнього середовища. Збереження естетичної цінності природних і антропогенних ландшафтів, пам'яток природи, заповідних зон та інших охоронних територій. Утилізація сировинних, паливно-енергетичних та інших матеріальних ресурсів. Міжгалузевий підхід до обґрунтування природоохоронних заходів. Показник порівняльної економічної ефективності природоохоронних витрат</p>	<p>місцевості, населеному пункті, мікрорайону проживання.</p> <p>Робота з інформацією: щодо запобігання та економії витрат природних ресурсів за рахунок реалізації природоохоронних заходів, розвиток науки і техніки, створення нових технічних засобів.</p> <p>Робота в групі для вирішення проблем: економії мінеральної сировини.</p> <p>Проектна діяльність з вивчення умов праці і відпочинку популярних професій, економічна оцінка фактично здійснених природоохоронних заходів.</p> <p>Екскурсії: до великих міст або міських агломерацій.</p>
<p>Знають основні поняття «природокористування», «ринкові цінності», «неринкові цінності», «екосистеми», «екологічний моніторинг».</p> <p>Розуміють цінність для життєзабезпечення лісів, степів, рік, озер, океанів, тощо.</p> <p>Висловлюють власну думку щодо розробки</p>	<p>Тема 3.2. Сутність економічної ефективності природоохоронних заходів підприємства. 3 год.</p> <p>Поняття «природокористування», «ринкові цінності», «неринкові цінності», «екосистеми», «екологічний моніторинг». Формування механізмів природокористування в ринковій економіці. Довгострокове</p>	<p>Користування вимірювальними приладами/моделями: термометри, барометри, психрометри, гігрометри, флюгери, шумоміри.</p> <p>Розв'язування задач: щодо виходу з аварійної або стихійної ситуації, ліквідація можливого розвитку</p>

<p>екологічних програм для планування екологічних заходів у своїй об'єднаній територіальній громаді (ОТГ).</p> <p>Оцінюють стан довкілля, контролю за змінами його параметрів, прогнозу, прийняття рішень, їх реалізації (екологічний контроль).</p> <p>Заповнюють таблиці відхилень від нормативів контрольних величин (атмосфери, гідросфери, ґрунту, викидів промислових підприємств).</p> <p>Аналізують відображення у планах виробництва природоохоронної діяльності підприємств.</p> <p>Наводить приклади врахування потреб економіки і запобігання можливим втратам природних ресурсів, викликаних діяльністю промислових підприємств (природозахисна діяльність), використання методів біо-ідентифікації (мохи, лишайники, водорості, мідії тощо)</p> <p>Розрізняє інформаційні, попереджувальні та адміністративно-попереджувальні заходи екологічного моніторингу.</p> <p>Групує (впорядковує) види забруднення навколишнього середовища (за основними компонентами екосистем: води, землі, повітря, біологічного середовища).</p> <p>Описує в загальних рисах, цінність для життєзабезпечення природних систем та цінність краси природи.</p> <p>Виявляє уміння й демонструє навички</p>	<p>використання навколишнього середовища. Грошова вартість товарів або послуг природного походження (очищення води, повітря і їхнє оновлення). Цінність для життєзабезпечення природних систем. Ресурсний підхід. Природозахисна діяльність. Управління природними і соці природними екосистемами. Екологічний менеджмент. Екологічний контроль. Методи дослідження: біоіндикації, дистанційний, екологічного моделювання. Екологічний моніторинг. Сертифікація екологічного менеджменту. Міжнародні екологічні стандарти. Українські державні стандарти. Сучасна екологічна політика. Засоби реалізації політики раціонального природокористування.</p>	<p>надзвичайної ситуації через накопичені радіоактивні речовини, хімічну зброю, технології, що застаріли.</p> <p>Робота з інформацією: збір, обробка, аналіз і синтез даних, побудова моделей, створення баз даних для користувачів; Конвенцію про транскордонне забруднення, Конвенції про ресурси, що перебувають у спільному користуванні, Конвенції про використання ресурсів, що є надбанням людства.</p> <p>Робота в групі для вирішення проблем: ціни ресурсу із урахуванням інфляційних процесів.</p> <p>Проектна діяльність щодо оцінки відновлювальних ресурсів у своїй місцевості, визначення збитків завданих довкіллю, що виникають під час будівництва й експлуатації промислових об'єктів.</p> <p>Практична робота: аналіз стану забруднення навколишнього середовища за допомогою аерофотозйомки або космічної зйомки.</p> <p>Екскурсії на виробництво: фарфоровий завод; хліба-пекарський</p>
---	--	---

<p>реєстрації екологічних характеристик та інших даних системи. <i>Дотримується</i> правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля</p>		<p>комбінат; водоканал; друкарня; телевізійний канал; поліграфічне підприємство; кіностудія; видавництво; досвідне лісомисливське господарство; склозавод; завод морозива тощо</p>
---	--	--

РОЗДІЛ 4
ЕКОНОМІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ
6 год.

<p><i>Знають</i> основні поняття «раціональне природокористування», <i>Висловлюють</i> думки з питань збереження генетичних ресурсів, видів, екосистем і ландшафтів, <i>Характеризують</i> сталий (збалансований) розвиток суспільства, Карпатський біосферний заповідник, <i>Дотримується</i> правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Тема 4.1. Міжнародний досвід у сфері управління природно-заповідною діяльністю. 2 год. Поняття «раціональне природокористування», Європейські конвенції: Севільська стратегія біосферних резерватів ЮНЕСКО, Рамсарська конвенція про водно болотні угіддя, Конвенція про збереження дикої фауни і флори та природних середовищ в Європі, Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». Всесвітній фонд природи (WWF), Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Загальноєвропейський процес збереження довкілля. Міжнародний досвід створення біосферних резерватів. Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» Функції біосферних резерватів. Біосферні резервати України: Асканія-Нова, Карпатський, Чорноморський, Дунайський, Ужанський, Надсянський, Шацький. Глобальне значення для охорони природних ландшафтів. Моделі національних природних парків (НПП).</p>	<p>Дослідження: екологічна освіта; питання охорони природи і сталого розвитку; створено мережу моніторингових ділянок; Робота з інформацією: використання геоінформаційних систем (ГІС), всеукраїнських екологічних науково-популярних журналів. Проектна діяльність: Долина нарцисів Екскурсії: наукові лабораторії, фенологічних пунктів, гідро- та метеопостів; Музею екології гір та історії природокористування Карпат;</p>
---	--	--

<p>Знають про ринок торгівлі викидами парникових газів та проблему скорочення їх викидів.</p> <p>Оцінюють регіональні програми використання та охорони земель адміністративних областей, районів, а також схем і проектів організації територій у межах сільських і селищних рад, Характеризують подібні і відмінні риси заповідних зон біосферних заповідників національних природних і регіональних ландшафтних парків, природних заповідників, пам'яток природи, заповідних урочищ.</p> <p>Наводить приклади незаконної рубки або пошкодження дерев і чагарників до ступеня припинення росту.</p> <p>Виявляє й демонструє вміння моделювати ситуацію, готовність реагувати на тенденції, що формуються відповідними факторами, використовує інтелект і творчість, надійні методи досліджень; втілення стратегії в життя.</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Тема 4.2. Вплив глобалізації та проблеми збереження природно-заповідного фонду. 2 год.</p> <p>Зміни клімату і глобальне потепління. Міжнародні форуми з проблем змін клімату і глобального потепління. Стратегічний менеджмент у сфері природно-заповідної діяльності. Метод дослідження (закладання постійних пробних площ у різних зонах природно-заповідної сфери). Розроблення проєктів рубок формування і оздоровлення лісів природно-заповідного фонду. Значення землеустрою природно-заповідного фонду. Надання дозволів заготівлі (збору) дикорослих плодів, ягід, горіхів, грибів, лікарських рослин, технічної сировини, облаштування організованих місць відпочинку та ін.</p>	<p>Дослідження: антропогенного навантаження на довкілля; локалізації негативних змін у природному середовищі.</p> <p>Робота в групі для вирішення проблем: масового висихання хвойних лісів та зараження кореневою губкою.</p> <p>Екскурсії: відділ кліматичних досліджень і довгострокових прогнозів Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України.</p>
<p>Знають про рекреаційну ємність, природно-рекреаційні ресурси, Оцінюють потенціал оздоровлення населення, сільський туризм, розвиток літніх і зимових видів спорту, кліматолікування, відпочинок у рідному краї.</p> <p>Характеризують рекреаційний комплекс із замкнутим циклом виробництва.</p>	<p>Тема 4.3. Пріоритетні напрями удосконалення менеджменту природно-заповідних територій. 2 год.</p> <p>Поняття «рекреаційна ємність», «природно рекреаційні ресурси». Указ Президента України «Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні». Державна політика у сфері розвитку природно заповідної справи в Україні.</p>	<p>Робота з інформацією: служб державної охорони природно-заповідного фонду</p> <p>Проектна діяльність реалізація еколого-економічних проєктів у сфері рекреації та інших видів.</p> <p>Практична робота: визначення допустимих рекреаційних навантажень на</p>

<p>Аналізують залучення місцевого населення до рекреаційної діяльності, в тому числі до сільського (зеленого), екологічного та агро- туризму.</p> <p>Наводять приклади спостереження за флорою і фауною, походи маршрутами історичних та літературних героїв.</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Здійснення спеціальних природоохоронних заходів щодо збереження біотичного і ландшафтного різноманіття в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.</p> <p>Екологічно збалансований розвиток територій та об'єктів природно заповідної справи. Наукове забезпечення розвитку заповідної справи. Підвищення рівня інформування громадськості про стан збереження навколишнього природного середовища</p>	<p>природні комплекси природно-заповідного фонду</p>
	<p>Підсумкове заняття 1 год.</p>	<p>Резерв часу 4 год.</p>

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Газуда М.В. Регіональний менеджмент збереження і відтворення природно-заповідних територій: монографія. Ужгород. Видавництво ФОП Бреза А. Е., 2014. 248 с.
2. Галушкіна Т.П., Грановська Л.М., Кисельова Р.А. Екологічний менеджмент та аудит: Навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. 456 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
4. Екологічний менеджмент [Електронний ресурс] : навчальний посібник. К. : Центр навч. літ., 2004. 516 с.
5. Екологічний менеджмент : Навч. посіб. К. : Знання, 2006. 366 с.
6. Концепція розвитку природничо-наукової освіти (STEM-освіти) / розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 960-р [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960>
7. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна-2010 [Електронний ресурс] : національна доповідь / Міністерство економіки України ; за заг. ред. Е. Лібанової. Київ : [б. в.], 2010. 108 с.
8. Шаравара В. В. Економіка природокористування : навч. посіб. [для студентів ВНЗ спец. 101 Екологія, 103 Науки про Землю]. М-во освіти і науки України, Кам'янець-Подільський : Друкерія «Рута», 2020. 250 с. : іл.

Навчальна програма для курсу за вибором «РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ»

Має гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі», який зареєстровано в Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам за № 3.0305-2022

Автори: Покась Л. А. (розділ I), Логінова А. О. (розділ II), Яценко В. С. (розділ III)

Цикл: базове предметне навчання, 9 класи

Галузь: природнича, (частково здоров'язбережувальна та соціальна (питання здоров'я і безпеки, пов'язані із природничими науками)

Кількість годин: рекомендовано 1 год. на тиждень

Навчальна програма курсу за вибором «Рекреаційна географія та туризм» – це комплексна програма для учнів гімназій та ліцеїв економічного спрямування, що розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти та інших вітчизняних і міжнародних документів, у яких розкриваються загальні підходи до освіти у XXI столітті та особливості вивчення природничих наук (це зокрема: Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, Рамки для навчання 21 століття P2 (Framework for 21st Century Learning), Освітня концепція 2030 ОЕСР, Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 та ін.).

Ключовими у цих документах, щодо вивчення природничих предметів в середній школі, є такі позиції: 1) комплексний підхід до розроблення навчальної програми з рекреаційної географії та туризму, зміст якої націлений не на перелік змістових питань, а на опис вимог до його опанування й демонстрації знань; 2) інтеграція різного контенту: контекстні теми, наскрізні ідеї й уміння, інтегровані модулі; вивчення наукових теорій географії туризму, рекреаційної географії, географії в єдності з методологічним знанням про них і у поєднанні із знаннями економіки, охорони природи й рекреаційно-туристичної практики; 3) діяльнісний і прикладний характер навчання, орієнтовний на результат.

Програма розроблена з урахуванням сучасних досягнень психолого-педагогічних наук. У дев'ятикласників в цей період закладаються основи моральних і соціальних установок особистості. Суб'єктивними

особливостями складностей підлітків виступають внутрішні переживання, фізіологічні складності, тощо. У спілкуванні з батьками і педагогами проявляються впертість, грубість, негативізм, роздратованість. Головна потреба цього віку – потреба у спілкуванні з однолітками. Саме на цьому фоні відбувається зниження мотивації до навчання. Педагогам необхідно толерантно, виважено пояснювати мотиви своїх вимог і стимулювати їх обговорення учнями/ученицями, навчати співробітництву у формі виконання учнівських проєктів, самостійних досліджень. Це може бути робота з різними джерелами інформації, зокрема, веб-сайти міжнародних і всеукраїнських спеціалізованих асоціацій, наприклад, - комісії Міжнародної спілки охорони природи (МСОП), Всесвітньої організації журналістів, письменників, які працюють у галузі туризму (FIJET), Української асоціації медичного туризму та ін.

Мета курсу «Рекреаційна географія та туризм» – формування спеціальних знань з територіальної організації рекреаційно туристичного господарства України, яке в сучасних умовах перетворилось на вагомий чинник економічного розвитку. Звичайно, основна мета курсу не суперечить меті природничої освітньої галузі, яка окреслена у Державному стандарті базової середньої освіти – формування особистості учня, який знає та розуміє основні закономірності живої і неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду, усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем та дотримується стратегії сталого розвитку туризму.

Мета курсу реалізується через розв'язання послідовних завдань, а саме:

- визначення ролі рекреації та туризму в системі третинного сектора економіки України;
- аналіз закономірностей розміщення природних, біологічно-антропогенних, історико-культурних та соціально-економічних

ресурсів в різних регіонах України; - оцінку впливу туристично-рекреаційної діяльності людини на екологічний стан регіону її проживання.

Для досягнення визначеної мети курсу пріоритетом у навчанні мають бути: - ціннісні орієнтири, визначені пунктом 4 Державного стандарту базової середньої освіти; - компетентнісний потенціал природничої освітньої галузі, що визначає можливості у формуванні всіх ключових компетентностей засобами інтегрованого курсу; - формування наскрізних в усіх ключових компетентностях умінь, визначених пунктом 9 Державного стандарту базової середньої освіти; - провідний принцип навчання – орієнтація на дію.

Під час освітнього процесу необхідно: - надавати перевагу діяльнісним формам і методам навчання (дослідження, проектування, інтелектуальна гра, експеримент, командна робота, дебати тощо); - чергувати індуктивні й дедуктивні способи представлення змісту навчання; - розвивати уміння працювати із інформацією (пошук, перевірка, аналіз, інтерпретація, переформатування, оцінювання, подання, зберігання тощо); - спонукати учнів/учениць до постановки запитань, генерування ідей, формулювання припущень (гіпотез), знаходження рішень й планування дій з передбачуваної перевіркою їх припущень; - використовувати елементи навчання за технологією «перевернутого класу», що передбачає самостійне опрацювання нового навчального матеріалу учнями й практичне його закріплення на уроці; - розвивати комунікативну діяльність; - сприяти ініціативності, підприємливості, відповідальності за власну справу і за результат.

Структура змісту курсу «Рекреаційна географія та туризм» є концентровано-спіральною та поєднує у собі інформацію економічно географічного спрямування.

Це означає, що більшість змістових понять будуть формуватися поступово протягом курсу. У процесі навчання виконуються практичні роботи та інші види навчальної діяльності. Перелік тем є орієнтовним. Учителю надається право самостійно обирати необхідні, на його думку, теми,

з урахуванням інтересів учнів. Практичні роботи перевіряються та оцінюються вчителем згідно з його вибором у всіх учнів або вибірково. Окремі питання курсу учитель може запропонувати учням/ученицям опрацювати самостійно.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види (орієнтовані на вибір) навчальної діяльності
РОЗДІЛ 1 ОСНОВИ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА ТУРИЗМУ 10 год.		
<p><i>Називає</i> ознаки понять «рекреація», «туризм». Розуміє місце рекреаційної географії в системі географічних наук. <i>Визначає</i> роль рекреації та туризму в системі третинного сектора господарства України. <i>Пояснює</i>, сутність рекреації та туризму України як форми відпочинку. <i>Наводить приклади</i> використання здобутків України в туристичній галузі для сталого розвитку. <i>Розрізняє</i> основні поняття «рекреація», «туризм». <i>Групує (впорядковує)</i> види відпочинку. <i>Описує</i> в загальних рисах основні поняття: рекреаційної географії: дозвілля або відпочинок, вільний час, рекреація і туризм, рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал, територіальні рекреаційні системи, рекреаційна територія, рекреаційний об'єкт, рекреаційна місткість, рекреаційне навантаження. <i>Розповідає</i> про сутність рекреації та туризму України як форми</p>	<p>Тема 1.1. Рекреації та туризму України як форми відпочинку в системі третинного господарства.</p> <p>Основні поняття рекреаційної географії: дозвілля або відпочинок, вільний час, рекреація і туризм, рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал територіальні рекреаційні системи, рекреаційна територія, рекреаційний об'єкт, рекреаційна місткість, рекреаційне навантаження. Види відпочинку (на спортивних майданчиках, на лоні природи, у музеї, у театрі, відвідування національних парків, архітектурних пам'яток, подорожі). Туризм як форма рекреації. Місце рекреаційної географії в системі географічних наук.</p>	<p><i>Дослідження:</i> наукової термінології.</p> <p><i>Користування вимірювальними приладами/моделями:</i> цифровими технологіями та пристроями.</p> <p><i>Розв'язування задач:</i> методика оцінки туристичного потенціалу свого регіону.</p> <p><i>Робота з інформацією:</i> відбирання та інтегрування інформаційного навчального матеріалу</p> <p><i>Робота в групі для вирішення проблем:</i> Проектування туристичної сфери послуг</p> <p><i>Екскурсії</i> віртуальна тематична екскурсія (за вибором учителя): «Цікавими містами України»</p>

<p>відпочинку в системі третинного сектора господарства; про туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону.</p> <p>Виявляє уміння й демонструє навички самостійності у співпраці в навчальній групі; критично осмислювати отриману інформацію та використання у взаємодії (комунікації).</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>		
<p>Називає фази та етапи розвитку рекреаційної географії та туризму в Україні.</p> <p>Характеризує перехід до сталого розвитку туризму; розуміє формування туристичної індустрії як економічної одиниці.</p> <p>Пояснює зв'язок процесів освоєння території з історією туризму. Виокремлює характерні риси рекреаційної активності залежно від рівня процесу освоєння території.</p> <p>Визначає функції історичних етапів розвитку рекреаційної географії та туризму в Україні. Наводить приклади регіонів України з розвинутою туристичною інфраструктурою.</p> <p>Розрізняє особливості розвитку туризму в різні історичні періоди та взаємовпливи історичних подій, явищ, процесів Групує (впорядковує) історичні фази та етапи розвитку рекреаційної географії та туризму в Україні.</p> <p>Описує в загальних рисах фази та етапи розвитку рекреаційної географії та туризму в Україні Розповідає</p>	<p>Тема 1.2. Історія рекреаційної географії та туризму в Україні.</p> <p>Фази та історичні етапи розвитку рекреаційної географії та туризму в Україні. Мандрівництво в Україні як прообраз сучасного туризму (ІХХІХ ст.). Початок організованого туризму (кінець ІХ- початок ХІХ ст.). Розвиток туризму в Україні у міжвоєнний (1918-1939 рр.) і повоєнний (1950-1960 рр.) періоди. Розвиток туризму за радянських часів (70-80-ті роки ХХ ст.). Сучасний стан туристичної галузі в Україні.</p>	<p>Дослідження: розроблення стратегії, плани дій для розв'язання проблемних ситуацій.</p> <p>Користування вимірювальними приладами/моделями: цифровими технологіями та пристроями.</p> <p>Моделювання складання інформаційно-ілюстративного колажу «Мандрівництво в Україні як прообраз сучасного туризму».</p> <p>Робота з інформацією: за допомогою мережі Інтернет систематизація зібраної інформації щодо етапності історичного розвитку рекреаційної географії та туризму в Україні.</p> <p>Робота в групі для вирішення проблем: організація і проведення навчальної дискусії: «Сучасний стан туристичної галузі:</p>

<p>проблеми та перспективи рекреаційної географії та туризму в Україні.</p> <p>Виявляє уміння й демонструє навички роботи з інформаційними джерелами; створення презентації, колажу; співпрацювати в навчальній групі; отримувати і опрацьовувати інформацію з різноманітних (звукових, аудіальних, друкованих, цифрових) джерел</p> <p>Дотримується правил безпечної й відповідальної діяльності (поведінки) в інформаційному суспільстві</p>		<p>проблеми і перспективи».</p> <p>Проектна діяльність представлення презентації (авторської або групової за вибором учителя) про історичні етапи розвитку туризму в Україні.</p> <p>Екскурсії віртуальна тематична екскурсія (за вибором учителя)</p>
<p>Називає ознаки поняття «державне регулювання».</p> <p>Розуміє нормативно-правову базу функціонування вітчизняного туризму та рекреації.</p> <p>Пояснює роль туризму для розвитку малого та середнього бізнесу України.</p> <p>Оцінює місце України на світових ринках в сфері відпочинку.</p> <p>Визначає роль держави у функціонуванні вітчизняного туризму та рекреації.</p> <p>Наводить приклади унікальних природних та культурних об'єктів України, які увійшли до списку Світова спадщина ЮНЕСКО.</p> <p>Розрізняє зміст основних нормативно-правових документів.</p> <p>Групує (впорядковує) здобуту інформацію шляхом складання таблиць, створення інформаційних бюлетенів або презентації.</p> <p>Описує в загальних рисах нормативно-правову базу вітчизняного туризму та рекреації.</p> <p>Розповідає про</p>	<p>Тема 1.3. Державна політика у галузі рекреації та туризму.</p> <p>Методологічні основи рекреаційної географії. Поняття «Державне регулювання». Цілі та функції державного регулювання. Нормативно-правова база функціонування вітчизняного туризму та рекреації. Законодавчі акти в галузі туризму: Закон України «Про туризм» (1995 р.). Конституція України. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» (2003 р.). Підприємство як об'єкт господарювання.. Правове регулювання підприємницької діяльності в галузі туризму. Об'єкти Світової спадщини та ЮНЕСКО в Україні.</p>	<p>Дослідження: 7 чудес України, що увійшли до списку міжнародної організації ЮНЕСКО.</p> <p>Користування вимірвальними приладами/моделями: складання маршрутів по території України для спортивного, пізнавального, рекреаційного туризму.</p> <p>Розв'язування задач: виокремлення проблеми і дослідження ситуації, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів.</p> <p>Робота з інформацією: виокремлення істотного в інформації та представлення її у формі інфографіки.</p> <p>Робота в групі для вирішення проблем: навчальна дискусія «Туристична індустрія і сталий розвиток:</p>

<p>методологічну основу рекреаційної географії, державне регулювання. Виявляє уміння й демонструє навички безпечно та етично застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях. Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля</p>		<p>конфлікт чи синергія?».</p> <p>Проектна діяльність: втілення задуму у готовий продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності.</p> <p>Екскурсії: віртуальне відвідування українських об'єктів, які запропоновано ЮНЕСКО для занесення у список Світової спадщини: Дендропарк «Софіївка» в Умані, Історичний центр і порт Одеси, НІАЗ «Кам'янець» у Кам'янці Подільському.</p>
<p>Називає приклади впливу природних і суспільних чинників на рівень розвитку туризму в регіонах України. Характеризує складники рекреаційних ресурсів та туризму. Розуміє вплив природних та суспільних чинників на розвиток рекреації та туризму. Пояснює проблеми розвитку туризму в окремих регіонах України. Висловлює практичне бачення застосування знань про рекреаційно-туристичні умови та ресурси у повсякденному житті. Визначає власні можливості держави щодо розвитку зони відпочинку. Наводить приклади природні рекреаційні ресурси та соціально-економічні рекреаційні ресурси Розрізняє природні рекреаційні ресурси та соціально-економічні рекреаційні ресурси Групує (впорядковує)</p>	<p>Тема 1.4. Рекреаційно-туристичні умови та ресурси Рекреаційні умови: Рельєф. Клімат. Водна мережа. Естетичність, пейзажне різноманіття ландшафтів, кількість сонячних днів у році, тривалість залягання снігу в горах тощо. Рекреаційні ресурси: Природні рекреаційні ресурси (кліматичні, біологічні, гідрологічні, ландшафтні, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі тощо). Соціально-економічні рекреаційні ресурси (культурні об'єкти, пам'ятки архітектури, історії, археологічні стоянки, етнографічні музеї, місця, пов'язані з життям, перебуванням видатних учених, письменників, акторів, політичних діячів, викладачів, робітників, селян тощо).. Вплив природних та суспільних чинників на розвиток рекреації та</p>	<p>Дослідження рекреаційно-туристичних умов та презентація результатів Користування вимірювальними приладами/моделями: цифровими технологіями та пристроями Розв'язування задач: визначення складових туристичної привабливості свого регіону статистичним методом Робота з інформацією: самостійно (або за допомогою вчителя) знаходять, порівнюють, систематизують інформацію про природні рекреаційні ресурси і соціально-економічні рекреаційні ресурси Робота в групі для розв'язання проблем: використовують здобуті знання та здобутий досвід для розв'язання навчальної життєвої проблеми</p>

<p>здобуту інформацію</p> <p>Описує в загальних рисах природні рекреаційні ресурси та соціально- економічні рекреаційні ресурси</p> <p>Розповідає про рекреаційно-туристичні умови та ресурси України</p> <p>Виявляє уміння й демонструє навички критичного й відповідального використання цифрових технологій для розвитку і спілкування особистості; формулювання висновків на основі отриманої інформації; усної та письмової комунікації у груповій співпраці</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля ощадного використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства</p>	<p>туризму.</p>	<p>Проектна діяльність: щодо впливу природних та суспільних чинників на розвиток рекреації та туризму</p> <p>Екскурсії віртуальна тематична екскурсія</p>
---	-----------------	---

РОЗДІЛ 2
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
10 год.

<p>Знає основні туристичні центри району, природні, біо-антропогенні, історико- культурні та соціально- економічні ресурси.</p> <p>Розуміє особливості сучасного рівня соціально- економічного розвитку району.</p> <p>Висловлює судження про вплив природних умов і ресурсів на економіку району.</p> <p>Оцінює вплив природних</p>	<p>Тема 2.1. Кримський район Географічне положення Кримського району. Основні туристичні центри. Природні ресурси (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, гідрологічні і т.д.). Біо- антропогенні ресурси (національні парки, заповідники, дендропарки, ботанічні сади тощо). Історико-культурні ресурси. Соціально-економічні ресурси (санаторії, готелі,</p>	<p>Дослідження : розуміють значення для здоров'я людини мінерал ьних лікувальних, столових вод та лікувальних грязей.</p> <p>Робота з інформацією: за допомогою мережі Інтернет систематизують інформацію щодо стану туристичної галузі в Кримському регіоні.</p> <p>Робота в групі для розв'язання проблем:</p>
--	--	---

<p>чинників і діяльності людини на екологічний стан району. Характеризує географічне положення району. Показує на карті основні туристично-рекреаційні центри району. Наносить на контурну карту туристично-рекреаційні регіони України. Аналізує закономірності розміщення природних, біо-антропогенних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів Кримського району. Пояснює роль туризму для розвитку малого та середнього бізнесу в районі.</p>	<p>ресторани, сфера послуг, транспорт тощо).</p>	<p>презентують добірку матеріалів про екологічні проблеми району та шляхи їх вирішення; готові брати участь у громадській природоохоронній діяльності й нести відповідальність за свої дії та вчинки; поважають національні історичні та культурні надбання. Проектна діяльність: Розробка портфоліо історико-культурного об'єкта Кримського району (на вибір). Практична робота: Позначення на контурній карті туристично-рекреаційних регіонів України.</p>
<p>Знає основні туристичні центри регіону, природні, біо-антропогенні, історико-культурні та соціально-економічні ресурси. Розуміє особливості сучасного рівня соціально-економічного розвитку регіону. Висловлює судження про вплив природних умов і ресурсів на економіку регіону. Оцінює вплив природних чинників і діяльності людини на екологічний стан регіону. Характеризує географічне положення регіону. Показує на карті основні туристично-рекреаційні центри регіону. Аналізує закономірності розміщення природних, біо-антропогенних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів Причорноморсько-Приазовського регіону. Наводить приклади об'єктів</p>	<p>Тема 2.2. Причорноморсько-Приазовський регіон Географічне положення Причорноморсько-Приазовського регіону. Основні туристичні центри. Природні ресурси (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, гідрологічні тощо). Біо-антропогенні ресурси (національні парки, заповідники, дендропарки, ботанічні сади тощо). Історико-культурні ресурси. Соціально-економічні ресурси (санаторії, готелі, ресторани, сфера послуг, транспорт тощо).</p>	<p>Дослідження значення для здоров'я людини мінеральних лікувальних, столових вод та лікувальних грязей. Робота з інформацією: за допомогою мережі Інтернет систематизують інформацію щодо стану туристичної галузі в Причорноморсько-Приазовському регіоні. Робота в групі для розв'язання проблем: презентують добірку матеріалів про екологічні проблеми регіону та шляхи їх вирішення; готові брати участь у громадській природоохоронній діяльності й нести відповідальність за свої дії та вчинки; поважають національні історичні та культурні надбання. Проектна діяльність Розробка проекту</p>

<p>природно-заповідного фонду регіону. Розповідає про основні гідрологічні та бальнеологічні багатства регіону. Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля. Виявляє емоційно-ціннісне ставлення щодо ролі води для життєдіяльності людини та використання мінеральних і термальних вод у господарській діяльності.</p>		<p>екскурсії вихідного дня до моря. Екскурсії Біосферний заповідник «Асканія Нова»; Історико-археологічний заповідник «Олівія»; Українська Венеція – місто Вилкове.</p>
<p>Знає основні туристичні центри району, природні, біо-антропогенні, історико-культурні та соціально-економічні ресурси. Розуміє особливості сучасного рівня соціально-економічного розвитку району. Висловлює судження про вплив природних умов і ресурсів на економіку району. Оцінює вплив природних чинників і діяльності людини на екологічний стан району. Характеризує географічне положення району. Показує на карті основні туристично-рекреаційні центри району. Аналізує закономірності розміщення природних, біо-антропогенних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів Столичного району. Наводить приклади об'єктів спадщини ЮНЕСКО, які розташовані в Києві. Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Тема 2.3. Столичний район. Географічне положення Столичного району. Основні туристичні центри. Природні ресурси (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, гідрологічні тощо). Біо-антропогенні ресурси (національні парки, заповідники, дендропарки, ботанічні сади тощо). Історико-культурні ресурси. Соціально-економічні ресурси (санаторії, готелі, ресторани, сфера послуг, транспорт тощо).</p>	<p>Дослідження значення для здоров'я людини мінеральних лікувальних та столових вод. Робота з інформацією: за допомогою мережі Інтернет систематизують інформацію щодо стану туристичної галузі в Столичному районі. Робота в групі для розв'язання проблем: презентують добірку матеріалів про екологічні проблеми району та шляхи їх вирішення; готові брати участь у громадській природоохоронній діяльності й нести відповідальність за свої дії та вчинки; поважають національні історичні та культурні надбання. Проектна діяльність Планування рекреаційної інфраструктури міста Києва (Київської області). Екскурсії Національний заповідник “Софія Київська”; Дива і містика Андріївського узвозу;</p>

		Історії по дорозі до Пущі- Водиці; Музей київського метрополітену.
<p><i>Знає</i> основні туристичні центри регіону, природні, біо-антропогенні, історико-культурні та соціально-економічні ресурси.</p> <p><i>Розуміє</i> особливості сучасного рівня соціально-економічного розвитку регіону.</p> <p><i>Висловлює</i> судження про вплив природних умов і ресурсів на економіку регіону.</p> <p><i>Оцінює</i> вплив природних чинників і діяльності людини на екологічний стан регіону.</p> <p><i>Характеризує</i> географічне положення регіону.</p> <p><i>Показує</i> на карті основні туристично-рекреаційні центри регіону.</p> <p><i>Аналізує</i> закономірності розміщення природних, біо-антропогенних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів Подільського регіону.</p> <p><i>Розрізняє та наводить приклади</i> бальнеологічних курортів Поділля.</p> <p><i>Обирає</i> самостійно або з допомогою вчителя ідеї, способи, засоби для розробки туристичної мапи Поділля.</p> <p><i>Дотримується правил</i> безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Тема 2.4. Подільський регіон</p> <p>Географічне положення Подільського регіону. Основні туристичні центри. Природні ресурси (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, гідрологічні тощо). Біо-антропогенні ресурси (національні парки, заповідники, дендропарки, ботанічні сади і т.д.). Історико-культурні ресурси. Соціально-економічні ресурси (санаторії, готелі, ресторани, сфера послуг, транспорт тощо).</p>	<p><i>Дослідження</i> значення для здоров'я людини мінеральних лікувальних та столових вод.</p> <p><i>Робота з інформацією:</i> за допомогою мережі Інтернет систематизують інформацію щодо стану туристичної галузі в Подільському регіоні.</p> <p><i>Робота в групі для розв'язання проблем:</i> презентують добірку матеріалів про екологічні проблеми регіону та шляхи їх вирішення; готові брати участь у громадській природоохоронній діяльності й нести відповідальність за свої дії та вчинки; поважають національні історичні та культурні надбання.</p> <p><i>Проектна діяльність</i> Розробка туристичної мапи Поділля.</p> <p><i>Експерсії</i> Неймовірна Атлантида (екскурсія до карстової печери); Замки Поділля; Смолницький каньйон.</p>
<p><i>Знає</i> основні туристичні центри регіону, природні, біо-антропогенні, історико-культурні та соціально-економічні ресурси.</p> <p><i>Розуміє</i> особливості сучасного рівня соціально-економічного розвитку регіону.</p>	<p>Тема 2.5. Карпатський регіон.</p> <p>Географічне положення Карпатського регіону. Основні туристичні центри. Природні ресурси (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, гідрологічні і т.д.). Біо-антропогенні</p>	<p><i>Дослідження</i> значення для здоров'я людини мінеральних лікувальних, столових вод та лікувальних грязей.</p> <p><i>Робота з інформацією:</i> за допомогою мережі Інтернет систематизують</p>

<p>Висловлює судження про вплив природних умов і ресурсів на економіку регіону.</p> <p>Оцінює вплив природних чинників і діяльності людини на екологічний стан регіону.</p> <p>Характеризує географічне положення регіону; показують на карті основні туристично-рекреаційні центри регіону.</p> <p>Аналізує закономірності розміщення природних, біо-антропогенних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів Карпатського регіону.</p> <p>Пояснює причини постійних зсувів та повеней на території Карпатського регіону.</p> <p>Описує в загальних рисах проблеми збереження Карпатських пралісів.</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>ресурси (національні парки, заповідники, дендропарки, ботанічні сади тощо). Історико-культурні ресурси. Соціально-економічні ресурси (санаторії, готелі, ресторани, сфера послуг, транспорт тощо).</p>	<p>інформацію щодо стану туристичної галузі в Карпатському регіоні.</p> <p>Робота в групі для розв'язання проблем: презентують добірку матеріалів про екологічні проблеми регіону та шляхи їх вирішення; готові брати участь у громадській природоохоронній діяльності й нести відповідальність за свої дії та вчинки; поважають національні історичні та культурні надбання.</p> <p>Проектна діяльність Розробка буклету: «Пам'ятка туристу: правила безпечної поведінки у горах»</p> <p>Екскурсії Таємничий замок Паланок; Скелі Довбуша; Географічний центр Європи; Природний парк Синевир.</p>
<p>Знає основні туристичні центри регіону, природні, біо-антропогенні, історико-культурні та соціально-економічні ресурси.</p> <p>Розуміє особливості сучасного рівня соціально-економічного розвитку регіону.</p> <p>Висловлює судження про вплив природних умов і ресурсів на економіку регіону.</p> <p>Оцінює вплив природних чинників і діяльності людини на екологічний стан регіону.</p> <p>Характеризує географічне положення регіону; показують на карті основні туристично-рекреаційні центри регіону.</p>	<p>Тема 2.6. Лівобережно-Дніпровський регіон Географічне положення Лівобережно-Дніпровського регіону. Основні туристичні центри. Природні ресурси (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, гідрологічні тощо). Біо-антропогенні ресурси (національні парки, заповідники, дендропарки, ботанічні сади тощо). Історико-культурні ресурси. Соціально-економічні ресурси (санаторії, готелі, ресторани, сфера послуг, транспорт тощо).</p>	<p>Дослідження значення для здоров'я людини мінеральних лікувальних, столових вод та лікувальних грязей.</p> <p>Робота з інформацією: за допомогою мережі Інтернет систематизують інформацію щодо стану туристичної галузі в Лівобережно-Дніпровському регіоні.</p> <p>Робота в групі для розв'язання проблем: презентують добірку матеріалів про екологічні проблеми регіону та шляхи їх вирішення; готові брати участь у громадській природоохоронній діяльності й нести відповідальність за свої дії та вчинки; поважають національні історичні та культурні надбання.</p>

<p>Заповнює таблицю з туристично-рекреаційною характеристикою території свого проживання.</p> <p>Аналізує закономірності розміщення природних, біо-антропогенних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів Лівобережно-Дніпровського регіону.</p> <p>Порівнює готовність готельно-ресторанного бізнесу та сфери послуг до появи туристів (відповідно до інших регіонів України).</p> <p>Виявляє уміння й демонструє навички самостійного проведення екскурсії своєю місцевістю.</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>		<p>ронній діяльності й нести відповідальність за свої дії та вчинки; поважають національні історичні та культурні надбання.</p> <p>Практична робота: У вигляді таблиці підготувати туристично-рекреаційну характеристику території вашого проживання за планом: географічне положення, природні ресурси, біо-антропогенні ресурси, історико-культурні ресурси, соціально-економічні ресурси.</p> <p>Екскурсії Гоголівська Полтавщина (екскурсія до села Великі Сорочинці); Національний заповідник «Хортиця»; Шарівський палац.</p>
--	--	---

РОЗДІЛ 3
РЕКРЕАЦІЙНЕ ТА ТУРИСТИЧНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ (10 ГОД)

<p>Знають географічні поняття «рекреаційна географія»;</p> <p>Розуміють поняття «сталий розвиток», «раціональне природокористування»;</p> <p>Висловлюють власні судження щодо туристсько-рекреаційного природокористування;</p> <p>Оцінюють стан впровадження Концепції сталого розвитку туризму в Україні загалом та рідному краї зокрема;</p> <p>Характеризують історію розвитку екологічного (зеленого) туризму у своїй місцевості;</p> <p>Заповнюють польовий щоденник досліджень;</p> <p>Аналізують рекреаційне навантаження на популярні об'єкти туризму рідного</p>	<p>Тема 3.1. Поняття про туристсько-рекреаційне природокористування</p> <p>Концепція сталого розвитку туризму у ХХ ст. Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя (1971). Глобальний етичний кодекс туризму (1999). Квебекська декларація з екотуризму (2002). Декларації з екологічного туризму. Екологічна відповідальність. Поняття про туристсько-рекреаційне природокористування. Сталий туризм, як форма раціонального природокористування. Рекреаційна ємність території. Рекреаційне навантаження, норми рекреаційного навантаження, проєктування.</p>	<p>Дослідження продуктів з найменуванням місць походження товарів; органічне сільське господарство своєї місцевості; як зміна клімату впливає на здоров'я людей?; як захистити ліс?</p> <p>Користування вимірювальними приладами/моделями: геоінформаційні системи;</p> <p>Розв'язування задач: рекреаційної ємності території об'єктів охорони природи свого населеного пункту;</p> <p>Робота з інформацією: матеріали ЗМІ про зміни клімату та глобальне</p>
---	--	--

<p>краю та роблять висновки щодо раціонального їх використання;</p> <p>Наводить приклади з особистого досвіду екологічної відповідальності перед природою та суспільством;</p> <p>Розрізняє основні види туристсько-рекреаційних ресурсів;</p> <p>Групує (впорядковує) об'єкти екологічного (зеленого) туризму в Україні та світі;</p> <p>Описує в загальних рисах учнівський проект з вивчення рекреаційного навантаження території рідного краю;</p> <p>Розповідає про участь в природоохоронній роботі закладу загальної середньої освіти;</p> <p>Виявляє уміння й демонструє навички популяризації позитивного досвіду туристсько-рекреаційного природокористування;</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Рекреаційна експертиза. Рекреаційний моніторинг. Раціональне використання туристсько-рекреаційних ресурсів. Природоохоронна робота. Сталий агротуризм.</p>	<p>потепління; Робота в групі для розв'язання проблем: як реалізувати заходи з адаптації змін клімату на місцевому рівні? Проектна діяльність сталий гастрономічний туризм, як збереження біорізноманіття, в тому числі ендемічні рослини і види тварин; планування, організація та проведення природоохоронного заходу в ЗЗСО; Екскурсії: відвідування місцевої агросадиби.</p>
<p>Знають географічні поняття «природно-заповідний фонд», «біологічне різноманіття»</p> <p>Розуміють важливість розвитку туристсько-рекреаційної діяльності на об'єктах природо-заповідного фонду рідного краю;</p> <p>Висловлюють власні думки, погляди, ставлення до проблеми збереження місцевих екосистем;</p> <p>Оцінюють вплив рекреаційної і туристичної діяльності на наземні, прісноводні, морські та</p>	<p>Тема 3.2. Об'єкти природно-заповідного фонду як об'єкти рекреації та туризму. <i>Рекреаційна діяльність на об'єктах природно-заповідного фонду України.</i> Вплив рекреаційної і туристичної діяльності на екосистеми (наземні, прісноводні, морські, штучні). Збереження екосистем. Економічний вплив на природоохоронні заходи («зелені чайові»). <i>Скорочення біологічного різноманіття об'єктів природоохоронного</i></p>	<p>Дослідження вплив аварії на Чорнобильській АЕС на об'єкти природно-заповідного фонду; наземні, прісноводні, морські, штучні екосистеми своєї місцевості; Користування вимірювальними приладами/моделями: геоінформаційні системи; Розв'язування задач: як розрахувати «зелені чайові»; Робота з інформацією:</p>

<p>штучні екосистеми рідного краю;</p> <p>Характеризують забруднення навколишнього середовища різними видами транспорту, іншими джерелами забруднення;</p> <p>Заповнюють каталоги рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин своєї місцевості;</p> <p>Аналізують економічну ефективність впровадження інноваційних проєктів із збереження біологічного різноманіття на природоохоронних територіях України або світу;</p> <p>Наводять приклади виявлення джерел забруднення природоохоронних територій своєї місцевості, висвітлення заходів припинення негативних проявів антропогенного впливу на природу у ЗМІ;</p> <p>Розрізняє види джерел забруднення територій природно-заповідного фонду;</p> <p>Групує (впорядковує) і описує в загальних рисах еколого-освітні стежки об'єктів природно-заповідного фонду своєї області;</p> <p>Розповідає у ЗМІ про результати досліджень, екскурсій, експедицій до об'єктів природно-заповідного фонду;</p> <p>Виявляє уміння й демонструє навички долати природні перешкоди (гірські хребти, вершини, річки, яри, балки)</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>заповідання. Інноваційні проєкти із збереження біорізноманіття (підвищення енергоефективності туристичних об'єктів, унікальні парки пригод на територіях ПЗФ, захист природного надбаня, мальовничі пішохідні стежки).</p> <p>Забруднення навколишнього середовища. Викиди парникових газів транспортом (повітряним, залізничним, автомобільним, морським). Надмірне споживання води. Забруднені води. Проблема відходів.</p> <p>Гірський туризм. Зберігати і захищати природні ресурси, унікальні та особливі гірські системи. Сталий розвиток лісів і туризму в Карпатському регіоні.</p>	<p>виявлення найближчих до ЗЗСО унікальних парків пригод на територіях ПЗФ;</p> <p>Робота в групі для розв'язання проблем: прокладання еколого-освітньої стежки територією природно-заповідного фонду свого населеного пункту, області;</p> <p>Проектна діяльність збереження біологічного різноманіття рідного краю;</p> <p>Екскурсії: дендрологічний парк «Олександрія»; ландшафтного заказника «Хутір Чубинського».</p>
---	--	---

<p>Знають географічні поняття «рекреаційно-туристична діяльність», «екологічний менеджмент»</p> <p>Розуміють сутність екологічного (зеленого) туризму;</p> <p>Висловлюють власну думку щодо використання концепту життєвого циклу туристичних дестинацій;</p> <p>Характеризують діяльність організаційно-дослідних організацій в Україні;</p> <p>Аналізують діяльність в Україні міжнародних науково-дослідних організацій у сфері рекреації та туризму;</p> <p>Наводять приклади використання територій рідного краю в екологічному туризму;</p> <p>Дотримується правил безпечної поведінки для збереження здоров'я і довкілля.</p>	<p>Тема 3.3. Рекреаційно-туристична діяльність та її вплив на довкілля.</p> <p>Вплив туризму на природне і соціально-культурне середовище. Екологічний туризм як галузь природокористування. Діяльність міжнародних організацій в розвитку сталого туризму. Екологічний менеджмент забезпечення сталого туризму. Менеджмент і концепт життєвого циклу туристичних дестинацій. Міжнародні практики ідей сталого туризму. Геотуризм як форма організації сталого туризму. Чинники і стратегічні напрямки розвитку сталого туризму в Україні.</p>	<p>Дослідження діяльності в Україні Всесвітньої туристичної організації, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Всесвітньої ради з подорожей та екскурсій, Міжнародної асоціації екскурсійних печер; діяльність Українського НДІ медичної реабілітації та курортології, Державної служби туризму і курортів; використання мінеральних вод й лікувальних грязей, кліматичних, лісових ресурсів; дослідження унікальних традицій гуцулів, бойків, лемків Карпатського регіону;</p> <p>Користування вимірjувальними приладами/моделями: геоінформаційні системи;</p> <p>Розв'язування задач: життєвого циклу туристичних дестинацій;</p> <p>Робота з інформацією: веб-сайтів українських і міжнародних спеціалізованих організаційно-дослідних організацій та установ;</p> <p>Проектна діяльність відпочинок організовани й в приміських лісах Києва, Харкова, Львова та інших великих міст України; участь у всеукраїнському конкурсі «Сім чудес України»;</p> <p>Практична робота: місця гніздування</p>
---	---	--

		рідкісних видів птахів; Екскурсії: біосферних заповідників «Дунайські плавні», «Асканія-Нова», «Східні Карпати»; Український степовий пр иродний заповідник «Сланецький степ», НПП «Подільські Товтри», «Святі гори», «Бузький гард», «Карпатський», «Яворівський»; Олешківські піски.
	Підсумкове заняття (1 год)	Резерв часу (5 год)

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бондаренко В. Д. Ліс і рекреація в лісі : [Навч. посібник для ліс. шк., шк. лісництва]. Львів : Світ, 1994. 229, [3] с. : іл.
2. Вісник Університету «Україна». Серія «Реабілітація та рекреація» / Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». К. : Ун-т «Україна», 2010-(Серія «Реабілітація та рекреація»).
3. Зелінський К. І. Санаторно-курортна рекреація : діяльність і статистика. НДІ статистики Держкомстату України. К. : [б. в.], 1998. 15, [1] с.
4. Ільїна О. В. Туризм. Рекреаційна географія: поняття і терміни. Луцький ін-т розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Луцьк : Терен, 2004. 104 с.
5. Кушнірук Ю. С. Рекреація та курортологія: навч. посіб. для студ. напряму підготов. 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування». Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне : НУВГП, 2012. 146 с.
6. Про об'єкти природно-заповідного фонду України в ... : стат. бюл. / Держкомстат України. Київ, 2003-.
7. Рекреація і туризм [Текст] : кращі готельно-ресторанні комплекси Закарпаття / Київ. нац. торг.-екон. ун-т, УНЦ, Каф. менедж. турист. та готельно-ресторан. бізнесу ; [уклад.: П. П. Гаврилко, С. Ю. Талапа]. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2011. 45 с. : іл.
8. Рекреація і туризм Причорномор'я [Електронна копія] : бібліогр. покажч. / М-во культури і туризму України, Одес. нац. наук. б-ка ім. М. Горького ; уклад. К. А. Максимова. Одеса : ОННБ ім. М. Горького, 2010 (Одеса : ОННБ, 2019).
9. Рут Єжи. Шкільний туризм і рекреація. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2004. 162 с.
10. Сажнева Н. М. Рекреаційна географія та туризм: словник-довідник сучасних термінологічних понять. Мелітопольський держ. педагогічний ун-т. Мелітополь : Люкс, 2007. 254 с.
11. Смаль І. В. Географія туризму та рекреація: словник-довідник: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Навчальна книга - Богдан, 2010. 201, [1] с.

Навчальна програма для курсу за вибором ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ТА ОСНОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Автор: Логінова А.О.

Цикл: профільне навчання, 10 класи

Галузь: природнича, (частково здоров'язбережувальна та соціальна (питання здоров'я і безпеки, пов'язані із природничими науками)

Кількість годин: 18 годин (1 год. на тиждень).

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна програма курсу за вибором «Цифрова економіка та основи регіональної політики» – це комплексна програма для учнів гімназій та ліцеїв економічного спрямування, що розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти та інших вітчизняних і міжнародних документів, у яких розкриваються загальні підходи до освіти у XXI столітті та особливості вивчення природничих наук (це зокрема: концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, Рамки для навчання 21 століття P2 (Framework for 21st Century Learning), Освітня концепція 2030 ОЕСР, Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 та ін.).

Ключовими у цих документах, щодо вивчення природничих предметів в середній школі, є такі позиції:

1. комплексний підхід до розроблення навчальної програми з природничих предметів, зміст якої націлений не на перелік змістових питань, а на опис вимог до його опанування й демонстрації знань;
2. інтеграція різного контенту: контекстні теми, наскрізні ідеї й уміння, інтегровані модулі; вивчення наукових теорій фізики, хімії, біології в єдності з методологічним знанням про них і у поєднанні із знаннями математики, інформатики, техніки й інженерної практики; вивчення одних наук на основі інших, зокрема біології й географії на основі фізики й хімії;

3. діяльнісний і прикладний характер навчання, орієнтовний на результат.

Зміст курсу розроблений на основі інтеграції провідних підходів до навчання – компетентнісного, особистісно-зорієнтованого, діяльнісного та відповідно до основних положень, визначених у чинному Державному стандарті базової середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 30. 09. 2020 р. № 898):

- ціннісних орієнтирах (пункт 3 Державного стандарту);
- формування ключових компетентностей (пункт 7 Державного стандарту) та наскрізних у всіх ключових компетентностях умінь (пункт 8 Державного стандарту);
- передбачає реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання учнів у природничій освітній галузі (Додаток 10 до Державного стандарту);
- орієнтується на компетентнісний потенціал природничої освітньої галузі, що визначає здатність формувати всі ключові компетентності через розвиток відповідних умінь і ставлень та базові знання (Додаток 9 до Державного стандарту);
- враховує положення Концепції «НУШ» (2016) та міжнародні рекомендації в галузі освіти національних меншин.

Мета курсу «Цифрова економіка та основи регіональної політики» – формування теоретичних і практичних знань про цифрову економіку, її роль у повсякденному житті, тенденції та вплив на різні аспекти суспільного життя. Звичайно, основна мета курсу не суперечить меті природничої освітньої галузі, яка окреслена у Державному стандарті базової середньої освіти – формування особистості учня, який знає та розуміє основні закономірності живої і неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду, усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток

суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем.

Мета курсу реалізується через розв'язання послідовних завдань, а саме:

- встановлення особливостей трансформації реальної економіки в цифрову;
- визначення сучасних тенденцій розвитку цифрової економіки в Україні та світі;
- уміння використовувати набуті теоретичні знання та практичні навички при обробці цифрової інформації, відслідковувати сучасні тренди цифровізації економіки;
- розуміння цифрових прав та свобод кожного користувача мережі Інтернет.

Компетентнісний потенціал і базові знання з курсу «Цифрова економіка та основи регіональної політики» ґрунтуються на ключових компетентностях, уміннях і ставленнях, а також загальних базових знаннях природничої освітньої галузі, визначених у Додатку 9 чинного Державного стандарту базової середньої освіти. У процесі навчання цифрової економіки провідною ключовою компетентністю є інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає впевнене, критичне й відповідальне використання цифрових технологій для розвитку і спілкування, здатність безпечно та етично застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях. Вона зорієнтована на сформованість таких **ключових умінь**:

- використовувати цифрові ресурси для здобуття нових природничо-наукових знань;
- знаходити, обробляти, зберігати інформацію природничого змісту, перетворювати її з одного виду на інший з використанням електронних ресурсів і цифрових пристроїв;
- виявляти маніпулятивні технології та протистояти їм;

- досліджувати довкілля, використовуючи сучасні цифрові технології і пристрої;
- створювати інформаційні продукти природничого змісту.

Не менш важливою є наступна компетентність: підприємливість та фінансова грамотність, що передбачає ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; уміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність, тощо.

Ці компетентності мають бути сформовані у тісному взаємозв'язку з іншими ключовими компетентностями (п. 6 чинного Державного стандарту базової середньої освіти). Зокрема, ключова компетенція в галузі природничих наук, техніки й технологій включає наступні уміння та ставлення:

- уміння – використовувати наукові знання, здобутки техніки й технологій для розв'язання проблем; характеризувати об'єкти, пояснювати природні явища й технологічні процеси, використовуючи мову природничих наук і наукову термінологію; виявляти дослідницькі проблеми, досліджувати природу самостійно чи в групі, установлювати причиново-наслідкові зв'язки, презентувати результати досліджень;
- ставлення – критичне оцінювання здобутків природничих наук і техніки; виявлення допитливості й пізнавального інтересу до природничих проблем, цивілізована взаємодія з природою; емоційно-ціннісне сприйняття природи та її пізнання для успішного життя в соціоприродному середовищі.

Окрім цього здобувачі освіти мають набути таких наскрізних умінь у всіх ключових компетентностях. Їх перелік визначено у п.8 чинного Державного стандарту базової середньої освіти.

Основними **загально дидактичними принципами**, на яких базується курс за вибором «Цифрова економіка та основи регіональної політики» є принципи науковості викладу навчального матеріалу, зв'язку теорії з практикою, принцип гуманізації і демократизації освіти, принципи розвивального і виховного навчання, принцип системності і комплексності, доступності, індивідуалізації навчання, відповідності віковим особливостям учнів, принцип партнерства суб'єктів освітнього процесу, наступності між початковою, основною та старшою ланками освіти, врахування мовної та мовленнєвої підготовки учнів базової середньої школи.

Запропонований курс за вибором «Цифрова економіка та основи регіональної політики» є не тільки джерелом нових відомостей про цифрову економіку та основи регіональної політики, а й основою для формування професійно орієнтованих знань і вмінь, розвитку економічного світогляду старшокласників, впевненого, критичного і відповідального використання цифрових технологій для навчання, професійної діяльності (роботи) та участі у житті суспільства.

Структура змісту курсу є концентровано-спіральною та поєднує у собі інформацію економічно-географічного спрямування. Це означає, що більшість змістових понять будуть формуватися поступово протягом курсу. У процесі навчання виконуються практичні роботи та інші види навчальної діяльності. Перелік тем є орієнтовним. Учителю надається право самостійно обирати необхідні, на його думку, теми, з урахуванням інтересів учнів. Практичні роботи перевіряються та оцінюються вчителем згідно з його вибором у всіх учнів або вибірково. Окремі питання курсу учитель може запропонувати учням опрацювати самостійно.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів.

Оцінювання результатів навчальних досягнень учнів з курсу за вибором «Цифрова економіка та основи регіональної політики» здійснюється на основі врахування їхніх індивідуальних особливостей і передбачає диференційований підхід щодо його організації. Критерієм оцінки роботи

учнів є не стільки обсяг навчального матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, пояснювати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовувати на практиці і та в життєвих ситуаціях, уміння самостійно здобувати знання. При цьому важливо використовувати під час вивчення курсу мотиваційний потенціал для учнів: авансування успіху, спонукання до самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Крім того, доцільно посилювати той навчальний матеріал, який має особистісне значення для учнів, визначати рівень предметної компетентності учнів.

Рекомендації щодо роботи з програмою.

Програма розроблена з урахуванням сучасних досягнень психолого-педагогічних наук. Усі розділи програми складаються з окремих досліджень, тривалість яких визначається вчителем/вчителькою під час календарного планування з урахуванням особливостей класу, функціонування закладу освіти, місцевих реалій тощо. Запропоновані дослідження розраховані здебільшого на 1–2 навчальних годин. Учитель/-лька також може обґрунтовано змінювати порядок здійснення досліджень в межах теми. Окремі питання курсу можна запропонувати учням опрацювати самостійно. Необхідно стимулювати самостійну пізнавальну діяльність старшокласників, спонукати їх до використання матеріалів із засобів масової інформації та науково-популярної літератури, що допоможе їм глибше розуміти та аналізувати сучасні цифрові та економічні події у світі. Такий підхід сприятиме актуалізації навчально-пізнавальної, комунікативної, інформаційної, ціннісно-сислової та інших компетенцій і значно поглиблюватиме загальнокультурні надбання учнів. Темі проектних робіт учитель може розширити, а також диференціювати та індивідуалізувати у відповідності до профілю класу. Практичні роботи можуть виконуватись як під час вивчення тем, де вони передбачені, так і в окремо відведений час (за вибором вчителя/вчительки). Під час проведення практичних робіт слід обов'язково залучати цифрові технології, картографічний та статистичний

матеріал. Вчитель перевіряє й оцінює практичні роботи всіх учнів, а проєктні роботи — вибірково. Найкращі роботи можна заслухати і й обговорити на уроках чи у позаурочний час, наприклад, на засіданнях гуртків. Тематика екскурсій може варіюватись в залежності від можливостей вчителя та територіального розміщення закладу освіти.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності (орієнтовні/на вибір)
ВСТУП		
<p>• Ознайомлюється зі структурою посібника, правилами безпеки.</p> <p>• Пояснює, що вивчає курс за вибором.</p> <p>• Визначає основні завдання курсу.</p> <p>Називає складові цифрової економіки.</p> <p>Дає загальну оцінку масштабів цифровізації.</p>	<p>Ознайомлення із структурою навчального посібника, порядком та планом роботи. Загальні правила безпеки праці. Правила поведінки в навчальному кабінеті, закладі. Основні складові цифрової економіки та регіональної політики країни. Сектор інформаційно-комунікаційних технологій. Загальна оцінка масштабів цифровізації регіону.</p>	<p>Дослідження:</p> <ul style="list-style-type: none"> орієнтир на формування в учнів цифрової свідомості з метою збереження оточуючого середовища. <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> критично оцінюють інформацію, отриману з цифрових джерел.; пояснюють причини стрімкого розвитку ІТ-технологій на ринку послуг. <p>Проєктна діяльність: «Розробка візитної картки учня/учениці у програмі Canva».</p>
РОЗДІЛ 1. КІБЕРБЕЗПЕКА - КЛЮЧ ДО ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ		
<p>Ознайомлюється з поняттям «цифрова економіка».</p> <ul style="list-style-type: none"> • Оцінює наслідки впливу цифровізації економіки на якість життя населення. 	<p>Тема 1.1. Цифрова економіка: зміст, визначення та характерні особливості</p> <p>Зміст та</p>	<p>Дослідження:</p> <ul style="list-style-type: none"> визначення впливу цифрової економіки на якість життя населення (на прикладі будь-якої країни світу). <p>Робота з інформацією:</p> <ul style="list-style-type: none"> електронна комерція в

<ul style="list-style-type: none"> • Визначає етапи трансформації типової економіки в цифрову економіку. • Застосовує сучасні цифрові технології на практиці. 	<p>визначення цифрової економіки. Інформаційний продукт. Трансформація реальної економіки в цифрову економіку. Метавсесвіт. Вплив цифровізації економіки на якість життя населення.</p>	<p>Україні: приклади та проблеми;</p> <ul style="list-style-type: none"> • небезпека віртуальної економіки (криптовалюта, цифрова валюта). <p>Проектна діяльність: Розробка анімаційної презентації у веб-сервісі Prezi.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлюється з поняттями «кібербезпека» та «кіберпростір». • Знає різницю між цими поняттями та визначає головні ознаки сучасної інформаційної цивілізації. • Оцінює роль міжнародного співробітництва для забезпечення кібербезпеки на території України. <p>Досліджує можливі наслідки кібератак на промислові об'єкти регіону, малий та середній бізнес.</p>	<p>Тема 1.2. Кібербезпека як фактор цифрового розвитку регіону</p> <p>Кіберпростір і кібербезпека — головні ознаки нової інформаційної цивілізації. Міжнародне співробітництво України з питань забезпечення кібербезпеки. Кібербезпека як один з механізмів забезпечення стабільного розвитку економіки в Україні.</p>	<p>Дослідження:</p> <ul style="list-style-type: none"> • приклади міжнародних програм з кібербезпеки; • визначення напрямів забезпечення кібербезпеки на українських підприємствах. <p>Робота з інформацією:</p> <ul style="list-style-type: none"> • круглий стіл «Кібербезпека: більше, ніж захист?» <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> • значення співробітництва у забезпеченні кібербезпеки. <p>Проектна діяльність: Аналіз роботи в галузі кібербезпеки: пошук вакансій, вимоги до фахівців, рівень заробітної плати.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлюється з поняттям «кібератака», «кібертероризм» та «кібербулінг». • Оцінює рівень безпеки 	<p>Тема 1.3. Кіберзагрози в умовах цифровізації економіки</p> <p>Кібератаки та кібертероризм:</p>	<p>Дослідження:</p> <ul style="list-style-type: none"> • експертна оцінка сторінки в соціальній мережі (однокласника, члена родини, відомої персони) на наявність кібербулінгу. <p>Робота з інформацією:</p>

<p>кібербулінгу в соціальних мережах.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вміє користуватись інтернет-джерелами безпечно. <p>Використовує отримані знання для розробки правил безпечної роботи в інтернет-мережі.</p>	<p>поняття і визначення. Особливості реалізації атак і заходи з послаблення їхнього впливу. Моніторинг соціальних мереж на наявність кібербулінгу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • історія виникнення кібертероризму в мережі. <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Аукціон ідей «Чому важлива безпека в мережі Інтернет?» <p>Практична робота: Розробка правил безпечної роботи в інтернет-мережі.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Розуміє взаємозв'язок між рівнем освіти та цифровізацією населення. <p>Робить висновки про причини виникнення цифрової нерівності та дискримінації.</p> <p>На основі статистичних даних Міністерства цифрової трансформації України створює діаграму рівня цифрової освіти України.</p> <p>Пропонує власні варіанти вирішення проблеми цифрової нерівності.</p>	<p>Тема 1.4. Цифрова нерівність та дискримінація</p> <p>Причини виникнення цифрової нерівності. Цифрова грамотність та цифрова освіта населення як засоби подолання нерівності. Проблеми та наслідки цифрової нерівності в умовах пандемії.</p>	<p>Дослідження:</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначення можливості проведення безкоштовних курсів для підвищення рівня цифрової грамотності населення. <p>Робота з інформацією:</p> <ul style="list-style-type: none"> • проходження тесту «Цифрограм» від сервісу Дія для визначення власного рівня цифрової грамотності. <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дискусія на тему «Плюси і мінуси цифровізації населення». <p>Практична робота: Підготовка діаграми «Цифрова грамотність населення України».</p>

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ		
<p>Розуміє поняття «електронна торгівля», «інтернет банкінг», «електронний обмін інформацією» та «електронний маркетинг».</p> <p>Визначає особливості електронної торгівлі.</p> <p>Аналізує стан інтернет-банкінгу в Україні та світі.</p> <p>Наводить приклади електронного обміну інформацією через мережу Інтернет.</p> <p>Розповідає про електронний маркетинг: медійну і контекстну рекламу, просування продукту в соціальних мережах.</p> <p>Демонструє навички створення товарної сторінки в соціальній мережі та її просування.</p>	<p>Тема 2.1. Електронна комерція як компонент цифрової економіки</p> <p>Електронна торгівля та її форми. Інтернет-банкінг в Україні та світі. Криптовалюти і цифрові валюти Центральних банків. Електронний обмін інформацією. Електронний маркетинг.</p>	<p>Дослідження</p> <ul style="list-style-type: none"> розуміють значення розвитку інформаційних технологій для організації електронної комерції. <p>Робота з інформацією:</p> <ul style="list-style-type: none"> за допомогою мережі Інтернет систематизують інформацію щодо наявності електронної торгівлі в Україні. <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> презентують добірку матеріалів, що стосується теми електронної комерції; готові брати участь у громадській діяльності та нести відповідальність за свої дії та вчинки. <p>Практична робота: Розробка сторінки Інтернет-магазину в соцмережі та її просування (SMM).</p>
<p>Визначає поняття «ринок праці», «зайнятість», «безробіття».</p> <p>Розуміє основні тенденції на ринку праці.</p> <p>Наводить приклади професій, які будуть актуальні у майбутньому.</p> <p>Пояснює, які саме зміни відбуваються у сфері зайнятості під впливом цифровізації економіки.</p>	<p>Тема 2.2. Вплив цифрової економіки на ринок праці</p> <p>Цифрова економіка – виклик для освіти. Основні тенденції на світовому ринку праці. Професії майбутнього. Трансформація зайнятості в умовах розвитку</p>	<p>Дослідження</p> <ul style="list-style-type: none"> визначають основні тенденцій на світовому ринку праці. <p>Робота з інформацією:</p> <ul style="list-style-type: none"> «Вплив світової пандемії COVID-19 на ринок праці та професії» <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> наводять приклади подолання спільними зусиллями громади (жителів вулиці, села,

	цифрової економіки.	міста) проблеми безробіття. Проектна діяльність Розвиток м'яких навичок (Soft Skills) сучасного старшокласника. Екскурсії: Профорієнтаційна екскурсія до Київського міського центру зайнятості (або районного, міського).
<p><i>Аналізує</i> стан українського ринку ІТ-праці.</p> <p><i>Знає</i> тенденції світового ринку інформаційних технологій.</p> <p><i>Розказує</i> про основні досягнення українців на світовому ринку ІТ.</p> <p><i>Виокремлює</i> характерні риси та основні форми організації ІТ-бізнесу.</p>	<p>Тема 2.3. Потенціал українського ІТ-ринку</p> <p>Загальний огляд українського ринку ІТ-праці. Основні форми організації ІТ-бізнесу. Основні досягнення українців на світовому ринку ІТ.</p>	<p>Дослідження</p> <ul style="list-style-type: none"> аналізують світовий ринок ІТ; тенденції розвитку українського ринку інформаційних технологій; особливості ІТ-аутсорсингу. <p>Робота з інформацією:</p> <ul style="list-style-type: none"> забезпечення сталого розвитку сфери інформаційних технологій в Україні. <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> розуміють вплив ринку інформаційних технологій країни на її соціально – економічний розвиток. <p>Проектна діяльність Підготовка проекту «розумного міста» (smart cities).</p> <p>Екскурсії: Відвідування <u>Software & Computer Museum</u>.</p>
<p><i>Розуміє</i> поняття «штучний інтелект».</p> <p><i>Знає</i> про становлення та напрями дослідження штучного інтелекту.</p> <p><i>Розповідає</i> про сфери</p>	<p>Тема 2.4. «Штучний інтелект» та його роль у процесі трансформації економіки</p>	<p>Дослідження</p> <ul style="list-style-type: none"> розуміють потенційні небезпеки штучного інтелекту; ознайомлюються з історією розвитку галузі штучного інтелекту.

<p>практичного застосування штучного інтелекту.</p> <p>Пояснює вплив штучного інтелекту на економіку та суспільство.</p> <p>Наводить приклади використання штучного інтелекту на території України.</p> <p>Демонструє навички роботи з штучним інтелектом у програмі <u>Talk to Books</u>.</p>	<p>Штучний інтелект: значення та можливості. Области практичного застосування систем штучного інтелекту. Вплив штучного інтелекту на економіку та суспільство: зростання безробіття. Розвиток штучного інтелекту в Україні.</p>	<p>Робота з інформацією:</p> <ul style="list-style-type: none"> «Етика штучного інтелекту». <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> готові брати участь у вирішенні питань довкілля і розвитку суспільства; усвідомлюють важливість гуманного використання технологій штучного інтелекту для суспільного добробуту. <p>Практична робота: Зіграти в гру <u>Talk to Books</u>, в якій можна поставити будь-яке питання штучному інтелекту – і ви отримаєте цитати з книжок, які пропонують відповідь на нього.</p>
---	---	--

РОЗДІЛ 3. ЦИФРОВА ІНФРАСТРУКТУРА РЕГІОНУ ЯК КАРКАС ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

<p>Розуміє позитивний і негативний вплив інформаційних технологій на власне життя й суспільство.</p> <p>Розпізнає належність даних до певного типу на підставі спільних властивостей і методів опрацювання.</p> <p>Розповідає про важливість цифрових технологій для транспортної системи.</p> <p>Пояснює просту інформацію щодо подорожі, користування громадським транспортом; запитує й пояснює, як пройти до певного місця; купує квитки.</p> <p>Застосовує різні стратегії пошуку, збору, передавання й зберігання інформації.</p>	<p>Тема 3.1. Цифровізація транспортної інфраструктури</p> <p>Цифрові технології на залізниці (Сінкансен, Гіперлуп). Цифровий громадський транспорт (EasyWay, E-картка, «Розумна зупинка»). Цифрова трансформація світових аеропортів (Flightradar 24, FlyUia).</p>	<p>Дослідження:</p> <ul style="list-style-type: none"> можливості залучення ІТ-технологій для перевезення пасажирів залізницею; напрямок діджиталізації світових аеропортів; тенденцій модернізації громадського транспорту. <p>Робота з інформацією:</p> <ul style="list-style-type: none"> аналіз правил дорожнього руху на електросамокаті та моноколесі. <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> Дискусія на тему «Можливості залучення інформаційних технологій до річкового транспорту України».
--	---	--

Розуміє особливості	Тема 3.2.	Дослідження:
----------------------------	------------------	---------------------

<p>організації мультимедійної екскурсії.</p> <p><i>Знає</i> про небезпеки електронної комерції в туризмі.</p> <p><i>Розповідає</i> про цифрову інфраструктуру музеїв.</p> <p><i>Пояснює</i> важливість заходів щодо збереження і популяризації туристичних об'єктів та бере участь у таких заходах.</p> <p><i>Наводить</i> приклади віртуальних концертів.</p> <p><i>Добирає</i> ресурси й технології для здійснення інформаційних процесів.</p>	<p>Цифровізація туристичної інфраструктури</p> <p>Електронна комерція в туризмі. Цифрова інфраструктура музеїв. Мультимедійна екскурсійна діяльність. Віртуальний подієвий туризм.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • особливості бронювання та продажу туристичного продукту; • видів цифрової інфраструктури музеїв світу; • особливості проведення віртуальних фестивалів та концертів. <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Аукціон ідей «Небезпеки електронної комерції в туризмі.» <p>Практична робота: Розробка екскурсійного маршруту в умовах пандемії.</p> <p>Проектна діяльність: «Віртуальна подорож музеями світу».</p>
<p><i>Розуміє</i> поняття «соціальна інфраструктура».</p> <p><i>Знає</i> про можливості додатку «Дія», SupportMe, HELSI.</p> <p><i>Застосовує</i> різні стратегії пошуку, збору, передавання й зберігання інформації.</p> <p><i>Пояснює</i> про важливість психологічної підтримки онлайн.</p> <p><i>Формулює</i> гіпотези щодо розв'язання проблеми з використанням інформаційних технологій.</p>	<p>Тема 3.3. Цифровізація соціальної інфраструктури</p> <p>Єдиний портал державних послуг «Дія». SupportME – психологічна підтримка онлайн. <u>HELSI – медична інформаційна система для пацієнтів.</u></p>	<p>Дослідження:</p> <ul style="list-style-type: none"> • формування в учнів цифрової свідомості з метою збереження оточуючого середовища. <p>Робота в групі для вирішення проблем:</p> <ul style="list-style-type: none"> • критично оцінюють інформацію, отриману з цифрових джерел; • встановлюють можливості додатку «Дія»; • визначають слабкі сторони соціальної інфраструктури.
<p>Підсумкове заняття</p>		

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Безпека дітей у цифровому просторі. Рекомендації МОН України для педагогічних працівників та батьків. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua>.
2. Бурачок В.Л. Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект / В.Л. Бурачок, В.Б. Толубко, В.О. Хорошко, С.В. Толопа. Львів: «Магнолія 2006», 2018. 320 с.
3. Дія. Цифрова освіта. Режим доступу: <https://osvita.diia.gov.ua/>.
4. Інноваційні технології на залізничному транспорті: збірник наукових праць конф., 31 березня - 07 квітня 2014 р., м. Лондон (Англія) / відп. ред. Н.Б. Чернецька-Білецька. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2014.

5. Кір'янов О.Ф., Мороз М.М. Інформаційні технології на автомобільному транспорті: навчальний посібник. Кременчуцький національний університет ім. М.Остроградського, М. Кременчук, 300 с.
6. Лук'янов В.О. Маркетинг туристичного бізнесу: Навчальний посібник / Лук'янов В.О., Муїнін Г.Б. / Друге видання, перероблене і доповнене- К.: КондорВидавництво, 2012. 336 с.
7. Мінзмін. Цифрові права та безпека для дітей. Режим доступу: <http://minzmin.org.ua/digital>.
8. С. Рассел. Сумісний з людиною. Штучний інтелект і проблема контролю. Book Chef. 2020. 416 с.
9. Helsi.Режим доступу: <https://helsi.me/>.
10. SupportMe. Місце твого комфорту. Режим доступу: <http://supportme.org.ua/main>.

Список використаних джерел:

Большакова І., Пристінська М. «Інтегроване навчання: тематичний та діяльнісний підходи» НВК «Новопечерська школа». <https://www.youtube.com/watch?v=f2kvqQdQp54> (дата звернення: 12.09.2019).

Бугайов О. І. Диференціація навчання учнів у загальноосвітній школі: Метод. рек. / О.І. Бугайов, Д.І. Дейкун; НДІ педагогіки України. – К.: Освіта, 1992. – 32 с.: табл.

Голіков А. Регіональна економіка та природокористування. Центр учбової літератури. 2011 – 352 с.

Гончаренко С. У. Формування наукової картини світу в дорослих: метод. посіб. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. С. 123.

Закон України «Про освіту» <http://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>

Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання. *Початкова школа*. 2004. № 5. С. 10—13.

Кизенко В. І. Варіативний компонент змісту освіти в основній і старшій школі: теорія і практика : [монографія]. Київ : Слово, 2018. 405 с.

Курси за вибором з географії. Зміст і методичні рекомендації / уклад. Т. Г. Назаренко. Харків, 2011. С

М. Паламарчук, К.: Наукова думка, 1987. – 61 с.

Остапенко О.О. Моделювання багатовимірної педагогічної реальності : теорія та технології. [Монографія] М., 2005. 384 с.

Професійна освіта: Словник. навч. посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін., за ред. Н. Г. Нич- кало. Київ: Вища шк., 2000. 280 с.

Топчиев А. Г. Теоретичні основи регіональної економіки. — Киев, 1997 – 325 с.

Шаблій О. Суспільна географія : у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

**Назаренко Тетяна Геннадіївна
Криловець Микола Григорович
Яценко Володимир Сергійович
Логінова Аліна Олексіївна
Часнікова Олена Володимирівна**

**Методика розроблення та впровадження
інтегрованих курсів за вибором
з географії та економіки в гімназії та ліцеї**
методичний посібник

(Електронне видання)

Обсяг вид. 6,0 авт. арк.

Видавництво «Педагогічна думка»

04053, м. Київ,

вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;

тел./факс: (044) 481-38-85

e-mail: book-x1@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготовлювачів

і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 3563 від 28.08. 2009 р.